

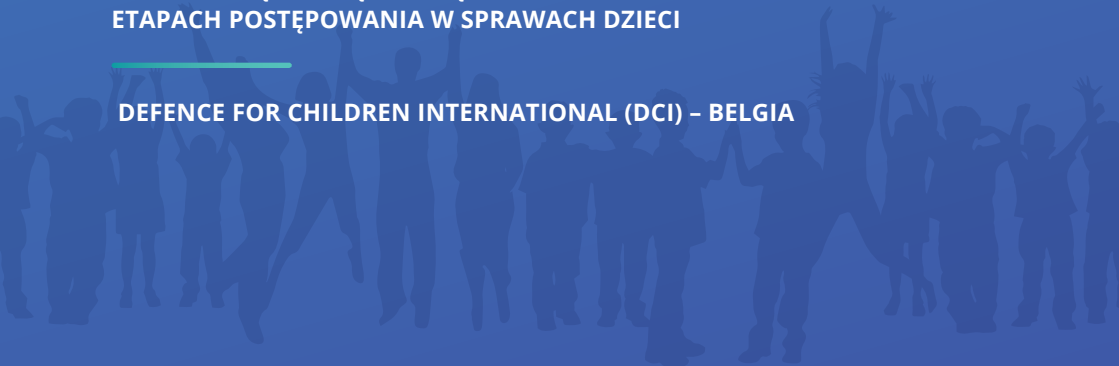

INSTRUKCJA DLA PAŃSTW CZŁONKOWSKICH UE

Jak zagwarantować prawa dzieciom znajdującym się w konflikcie z prawem?

SZCZEGÓLNĄ UWAGĘ POŚWIĘCONO ROLI PRAWNIKA NA RÓŻNYCH
ETAPACH POSTĘPOWANIA W SPRAWACH DZIECI

DEFENCE FOR CHILDREN INTERNATIONAL (DCI) – BELGIA

PROJEKT „MÓJ PRAWNIK, MOJE PRAWA: WZMACNIANIE GWARANCJI PROCESOWYCH DZIECI W POSTĘPOWANIACH KARNYCH W UE”

(JUST/2015/J1CC/AG/PROC/8618)
WRZESIEŃ 2016 – SIERPIEŃ 2018

KOORDYNATOR:

Defence for Children International (DCI) – **Belgia**

PARTNERZY:

Child Circle (**Belgia**), Komitet Helsiński w Bułgarii (**Bułgaria**), Child Law Clinic przy University College Cork (**Irlandia**), Defence for Children International (**Włochy**), Helsińska Fundacja Praw Człowieka (**Polska**), Defence for Children International (**Holandia**).

PARTNERZY STOWARZYSZENI:

DLA Piper (kancelaria prawnicza, sekcja Pro Bono Europe), Europejski Program Edukacji w zakresie Praw Człowieka dla Prawników (**Program HELP Rady Europy**), Europejskie Stowarzyszenie Adwokatów Karnistów (**ECBA**).

EKSPERCI:

Thierry Moreau (**Belgia**), Eric Van der Mussele (**Belgia**), Anna D. Tomasi (**Szwajcaria**), Ton Liefwaard (**Holandia**), Shauneen Lambe (**Zjednoczone Królestwo**).

RADA DORADCZA:

Vicky De Souter (przedstawiciel **belgijskiego Ministerstwa Sprawiedliwości**), Mirena Petkova Tsenova (przedstawiciel **bułgarskiego Ministerstwa Sprawiedliwości**), Niall Nolan (adwokat w **Irlandii**), Antonia Bianco (przedstawiciel **włoskiego Ministerstwa Sprawiedliwości**), Mikołaj Pawlak (przedstawiciel **polskiego Ministerstwa Sprawiedliwości**).

CZŁONKOWIE BELGIJSKIEGO ZESPOŁU DEFENCE FOR CHILDREN INTERNATIONAL (DCI):

Benoit Van Keirsbilck (Dyrektor), Marine Braun (Koordynator projektu – ekspert w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich), Mia Magli (Asystent w zakresie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich), Aurélie Carré (Kierownik ds. projektów), Julianne Laffineur (Rzecznik), Géraldine Mathieu (Pracownik naukowy), a także Timothée Geenens, Simon Mallet, Florence Bourton i Louis Triaille.

www.mylawyermyrights.eu

INSTRUKCJA DLA PAŃSTW CZŁONKOWSKICH UE

Jak zagwarantować prawa dzieciom znajdującym się w konflikcie z prawem?

SZCZEGÓLNĄ UWAGĘ POŚWIĘCONO ROLI PRAWNIKA NA RÓŻNYCH
ETAPACH POSTĘPOWANIA W SPRAWACH DZIECI

DEFENCE FOR CHILDREN INTERNATIONAL (DCI) – BELGIA

AUTORZY I PROJEKT

Podręcznik został opracowany przez **Marine Braun**, eksperta w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich, która jest również koordynatorem projektu **Mój prawnik, moje prawa** oraz **Mię Magli**, która pełni funkcję asystenta w zakresie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich, pod kierownictwem **Benoit Van Keirsbilck**, Dyrektora belgijskiej organizacji Defence for Children International (DCI) oraz byłego Prezesa międzynarodowej organizacji DCI. Pozostali członkowie zespołu belgijskiej organizacji DCI również mocno przyczynili się do powstania i opracowania tej Instrukcji, w tym w szczególności **Aurélie Carré** i **Julianne Laffineur**. Do opracowania niniejszej Instrukcji wykorzystano fachową wiedzę dziesięciu partnerów i partnerów stowarzyszonych z całej Europy, a także pięciu ekspertów z projektu „Mój prawnik, moje prawa” finansowanego przez UE.

Belgijska organizacja Defence for Children International (DCI) jest głównym partnerem tego projektu. Celem belgijskiej organizacji DCI jest ochrona i obrona dzieci w Belgii oraz w innych krajach. Belgijska organizacja DCI jest częścią światowej organizacji DCI składającej się z 38 oddziałów krajowych i innych członków stowarzyszonych rozrzuconych po całym świecie. Główne działania DCI obejmują: szkolenia, edukację i podnoszenie świadomości, podejmowanie działań w przypadku naruszenia praw dzieci oraz zapewnienie nadzoru i monitorowanie przestrzegania przez Belgię podstawowych

praw dzieci. Główne obszary interwencji to: wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich i dostęp dzieci do wymiaru sprawiedliwości, pozabawienie dzieci wolności, prawa dzieci „w drodze”, prawo dzieci do uczestnictwa i do wolności słowa.

Niniejszy podręcznik jest jednym z głównych rezultatów projektu „**Mój prawnik, moje prawa**” (MLMR).

Nawet jeśli prawo do reprezentacji prawnej dzieci podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniach w sprawach karnych jest dobrze ugruntowane w przepisach międzynarodowych, regionalnych i krajowych, w praktyce jest często nierównomiernie stosowane przez państwa członkowskie UE lub w ogóle nie jest gwarantowane. Stanowi to poważną przeszkodę dla dzieci w korzystaniu z prawa do obrony w postępowaniu przed sądem i stanowi zagrożenie dla spełnienia wszystkich innych przysługujących im praw procesowych. Dziecko znajdujące się w konflikcie z prawem zasługuje na obronę przez wyspecjalizowanego prawnika. Wyspecjalizowany prawnik będzie odgrywał kluczową rolę w zapewnieniu poszanowania prawa do rzetelnego procesu sądowego, wpływając na działania podejmowane przez sędziego i ostatecznie przyczyniając się do zdolności dziecka do ponownej integracji i rehabilitacji w społeczeństwie po zakończeniu postępowania w sprawie nieletniego.

Projekt „Mój prawnik, moje prawa” ma na celu (1) wspieranie pełnego i właściwego stosowania

prawa UE oraz wspieranie państw członkowskich UE w szczególności, w stosowaniu dyrektyw UE dotyczących praw procesowych osób podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniach karnych, ze szczególnym uwzględnieniem praw dzieci do pomocy prawnej; (2) wspieranie ustanowienia krajowych struktur specjalizujących się w bezpłatnej pomocy prawnej dla dzieci zgodnie z dyrektywami UE, Konwencją Praw Dziecka (UNCRC), Wytycznymi Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom (Wytyczne CoE w sprawie CFJ) oraz z wszelkimi innymi odpowiednimi instrumentami wymienionymi w niniejszej Instrukcji, oraz pomaganie państwom członkowskim UE w ustanawianiu owych struktur; (3) zapewnienie prawnikom dzieci informacji i praktycznych narzędzi dotyczących ich roli, niezbędnego podstawowego szkolenia i wszystkich warunków zapewniających skuteczne prawo do obrony dzieci podejrzanych lub oskarżonych o naruszenie prawa karnego¹. Instrukcja ta poświęcona jest w szczególności pierwszemu i drugiemu celowi projektu. Wszystkie rezultaty prac realizowanych w ramach projektu można znaleźć w bazie danych dostępnej pod adresem:

<http://www.mylawyermyrights.eu>.

¹ W tym celu, praktyczny przewodnik dla prawników *Jak bronić dziecka w konflikcie z prawem?* został opublikowany jako kolejny główny rezultat prac nad projektem MLMR, aby pomóc prawnikom w skutecznej obronie dziecka podejrzanego lub oskarżonego w postępowaniu w sprawach nieletnich.

GROMADZENIE I ZAKRES DANYCH

Niniejszy podręcznik opiera się na informacjach zebranych podczas krajowych badań przeprowadzonych w ramach projektu „Mój prawnik, moje prawa” przy zastosowaniu jednolitej metodologii opracowanej w październiku 2016 r. we współpracy wszystkich partnerów i ekspertów uczestniczących w projekcie. W szczególności opieraliśmy się na 6 badaniach terenowych w Belgii, Bułgarii, Irlandii, Włoszech, Polsce i Holandii oraz 12 analizach danych zastanych w Austrii, Anglii i Walii, Finlandii, Francji, Niemczech, na Węgrzech, w Luksemburgu, Portugalii, Rumunii, Słowacji, Hiszpanii i Szwecji. 18 sprawozdań krajowych i ich „zestawienia krajowe” podsumowujące dane krajowe są publikowane i dostępne na naszej stronie internetowej.

W sprawozdaniach krajowych krótko opisano systemy wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich w kilku państwach europejskich, sprawdzono transpozycję, wdrażanie i stosowanie (z uwzględnieniem charakteru wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich) zestawu dyrektyw UE dotyczących prawa do sprawiedliwego procesu sądowego² oraz przeanalizowano, czy wyspecjalizowani prawnicy pracujący z dziećmi są dostępni na poziomie krajowym lub lokalnym, jaka jest ich rola i jak działają w praktyce.

Wszystkie badania terenowe i

² Dyrektywy 2010/64/UE, 2012/13/UE, 2013/48/UE, (UE) 2016/800 i (UE) 2016/1919.

analizy danych zostały przeprowadzone w celu:

- zbadania roli, uprawnień i przeszkolenia prawników broniących dzieci w konflikcie z prawem, aby można było poprawić ich sytuację (zob. praktyczny przewodnik Jak bronić dziecka w konflikcie z prawem?);
- zweryfikowania transpozycji i stosowania zbioru dyrektyw UE dotyczących prawa do sprawiedliwego procesu sądowego zapewniającego prawa procesowe przysługujące danej osobie, gdy jest ona podejrzana lub oskarżona w postępowaniu karnym: prawo do uzyskania informacji o przysługujących jej prawach i procedurze, prawo do korzystania z pomocy tłumacza ustnego i pisemnego, prawo dostępu do adwokata, prawo do pomocy adwokata oraz prawo do pomocy prawnej.

Sześć badań terenowych obejmowało dwa główne elementy:

- perspektywę **77 specjalistów w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich**, którzy współpracują z dziećmi w postępowaniach przed sądami dla nieletnich: w tym **36 prawników pracujących z dziećmi**, sędziów (z wydziału nieletnich), prokuratorów (z wydziałów nieletnich),

³ W niniejszej Instrukcji osoby określone są jako „on” lub „jego” w celu ułatwienia odniesienia, niemniej jednak te określenia należy również rozumieć jako „ona” i „jej”.

pracowników sądów rozpoznających sprawy nieletnich, psychologów, pracowników socjalnych, tłumaczy i funkcjonariuszy policji. Zostały one zebrane za pośrednictwem częściowo ustrukturyzowanych wywiadów lub grup fokusowych.

- perspektywę **55 dzieci, które popadły w konflikt z prawem** Ich doświadczenia w ramach postępowań sądowych w sprawach nieletnich oraz z ich prawnikami zostały zebrane za pośrednictwem częściowo ustrukturyzowanych wywiadów lub grup fokusowych.

Prace te obejmowały fazę przygotowawczą, którą przeprowadzono w październiku 2016 r. Obejmowała ona zbadanie wymagań dotyczących wywiadów z dziećmi, identyfikację odpowiednich i różnorodnych kanałów docierania do dzieci i kontaktowania się z nimi oraz opracowanie metodologii⁴ do rozmawiania z dziećmi. Podczas wywiadów stosowano wytyczne dotyczące częściowo ustrukturyzowanych wywiadów z otwartymi i potencjalnymi pytaniami uzupełniającymi oraz materiałem pomocniczym wyjaśniającym projekt w sposób przyjazny dziecku. Wytyczne zostały oparte na podstawowych zasadach i ogólnych elementach Wytycznych Rady Eu-

⁴ Obejmują one kwestie proceduralne i etyczne w przeprowadzaniu badań z udziałem dzieci, takie jak ochrona, zgoda, ochrona danych, poufność itp.

ropy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom.

Oprócz tego ukazał się **film podnoszący świadomość na temat omawianej problematyki, który oparto** na wynikach wywiadów z dziećmi. Film jest skierowany do wszystkich specjalistów w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich: prawników, sędziów, prokuratorów, funkcjonariuszy policji, pracowników socjalnych itp. pracujących z dziećmi w konflikcie z prawem w celu zwiększenia ich świadomości na temat znaczenia poszanowania prawa dziecka do dostępu do prawnika na każdym etapie postępowania w sprawach nieletnich.

PODZIĘKOWANIA

Autorzy pragną podziękować partnerom, partnerom stowarzyszonym i ekspertom projektu „Mój prawnik, moje prawa” za ich niezwykle cenny wkład w przygotowanie niniejszego Podręcznika. Publikacja ta nie powstałaby bez ich wsparcia, komentarzy i refleksji. Szczególnie doceniamy zaangażowanie i wysiłek, a także elastyczność wszystkich zaangażowanych stron.

Dziękujemy również głównemu fundatorowi tego projektu – Unii Europejskiej – oraz współtwórcom.

Organizacji La Fédération Wallonie-Bruxelles (Belgia) – bez której realizacja projektu nie byłaby możliwa.

Ponadto chcielibyśmy podziękować partnerom, w tym partnerom z programu HELP Rady Europy, Europejskiemu Stowarzyszeniu Adwokatów Karnistów (ECBA) i kancelarii prawnej DLA-Piper za ich dobrowolny udział w projekcie, a także krajowym i lokalnym stowarzyszeniom prawniczym, prawnikom, sędziom, organizacjom społeczeństwa obywatelskiego, ekspertom, badaczom i innym kluczowym podmiotom, którzy wspierali badania i prace prowadzone w ramach tego projektu.

Szczególnie dziękujemy Deirdre Kelleher za korektę niniejszego poradnika.

Europejski oddział pro bono kancelarii DLA-Piper koordynował 12 analiz danych zastanych prowadzonych przez ich biura partnerskie na poziomie krajowym. Chcielibyśmy przekazać szczególne podziękowa-

nia 12 zespołom krajowym i zespołowi koordynacyjnemu działającemu pro bono za ich wkład rzeczowy w organizowanie badań, gromadzenie danych na poziomie krajowym, a także pracę nad sprawozdaniami krajowymi.

Chcielibyśmy podziękować wszystkim dzieciom, które wyraziły zgodę na udział w wywiadach w ramach projektu i tym samym podzieliły się swoimi doświadczeniami o swoich prawnikach (gdy miały one co najmniej jednego prawnika) oraz prawach proceduralnych w postępowaniu przed sądem dla nieletnich.

Na koniec bardzo szczególne i szczerze podziękowania kierujemy do całego zespołu i stażystów belgijskiej organizacji DCI za ich pracę i zaangażowanie oraz niekończące się poświęcenie w realizację tego projektu w ciągu ostatnich dwóch lat.

PRZEDMOWA

W żadnym innym obszarze sprawiedliwość nie jest tak silnie potrzebna jak w wymiarze sprawiedliwości dla dzieci. Nieodpowiednie reakcje, nie stosowne dla dzieci w konflikcie z prawem, mogą zaszkodzić ich przyszłości, nierzadko trwale, a nawet przyczynić się do pogłębienia braku bezpieczeństwa. Stracone życia, haniebne społeczeństwa. Stawka jest fundamentalna, zaś odpowiedzialność decydentów - ogromna. Jednak, paradoksalnie, system wymiaru sprawiedliwości dla dzieci jest często zaniedbywany, a nawet zapomniany.

Dzieci w konflikcie z prawem

Przez lata różne teksty międzynarodowe i europejskie (prawo bezwzględnie obowiązujące, prawo miękkie) kładły nacisk na tę samą kwestię: dzieci w kontakcie z systemem prawa karnego są szczególnie bezbronni i mają prawo do ochrony państwa. Łamanie ich praw człowieka to nie mit, ale rzeczywistość, którą miałam okazję obserwować w (zbyt) licznych sprawach, jakie docierały do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, a które odsłaniają niewłaściwe i niedopuszczalne sytuacje. Tak, są dzieci, które odbierają sobie życie w więzieniu⁵, które umierają w areszcie⁶ lub które poddawane są tak złemu traktowaniu, że często kwalifikuje się ono jako tortury⁷. Kary wymierzane przez funkcjonariusza policji dziecku znajdującemu się w pełni pod jego lub jej kontrolą stano-

wią naruszenie godności człowieka i mogą zrodzić poczucie arbitralności, niesprawiedliwości i niemocy⁸.

W społeczeństwie demokratycznym, złe traktowanie nigdy nie jest właściwą odpowiedzią na trudności z jakimi mierzą się władze, które są prawdziwe i nie powinny być bagatelizowane. W związku z powyższym nie można dłużej ignorować sytuacji zatrzymanych dzieci⁹. Same warunki zatrzymania często sięgają progu wagi określonego w Artykule 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka¹⁰. Co do samej zasady pozbawienia wolności i zatrzymania dzieci, granice „nadzoru wychowawczego” powinny podlegać wyjątkowo czujnemu nadzorowi, gdyż w obecnym klimacie bezpieczeństwa istnieje ryzyko nadużyć¹¹.

Prawa dzieci

Ze wszystkich tych, jakże prawdziwych, spraw wyłania się jedna zasadnicza potrzeba: zagwarantowania praw dziecka, za każdym razem i zawsze jeszcze mocniej. Oprócz faktu, że dzieci posiadają dostęp do praw i wolności gwarantowanych „każdemu” na mocy Artykułu 1 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Artykuł 24 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej stanowi niezwykle rozporządzenie, ponieważ wyraźnie uznaje prawa dzieci. Dotyczy to

⁸ ECTHR (WI), 28 września 2015 r., Bouyid przeciwko Belgii.

⁹ ECTHR, 1 lutego 2011 r., Yazgöl Yılmaz przeciwko Turcji.

¹⁰ ECTHR, 3 marca 2011 r., Kuptsov i Kuptsova przeciwko Rosji.

¹¹ ECTHR (GC), 23 marca 2016 r., Blokhin przeciwko Rosji.

⁵ ECTHR, 13 czerwca 2002 r., Anguelova przeciwko Bułgarii.

⁶ ECTHR, 9 października 2012 r., Çoşelav przeciwko Turcji.

⁷ ECTHR, 3 czerwca 2004 r., Batı oraz inni przeciwko Turcji.

w istocie praw „podstawowych”, co oznacza, że prawa te związane są z podstawami demokracji i rządów prawa. Karta praw podstawowych stała się „kompasem dla wszystkich polityk ustanawianych na poziomie UE” i uzyskała w pełni wiążący prawny charakter wraz z wejściem w życie traktatu lizbońskiego w dniu 1 grudnia 2009 roku. Włączenie jej do traktatów stanowi znaczący krok w porządku konstytucyjnym Unii Europejskiej.

Niemniej, owe prawa muszą teraz pilnie stać się „praktyczne i skuteczne”, a nie „teoretyczne czy iluzoryczne”, jak wciąż powtarza Europejski Trybunał Praw Człowieka. Dzieciom nie wystarczą już deklaracje - potrzebne są im działania.

W obszarze wymiaru sprawiedliwości dla dzieci, potrzeba rzetelnego procesu sądowego znajduje się w sercu debaty. Dzieci mają prawo do sprawiedliwego osądu¹², wydanego przez niezawisły i bezstronny trybunał¹³ w rozsądnym czasie. Mają prawo do domniemania niewinności oraz do wszystkich gwarancji procesowych. Prawa do obrony od momentu rozpoczęcia procesu oraz na wszystkich etapach postępowania w sprawach dzieci stanowią kluczowy element projektu¹⁴. W przeciwieństwie do powyższego, praktyka przesłuchiwania i przetrzymywania dziecka w kontekście braku gwarancji procesowych, w tym braku przedstawicielstwa prawnego, jest uznawana za nieludzkie i poniżające traktowanie¹⁵. Rola prawnika, wol-

nego i niezależnego, jest bardziej konieczna niż kiedykolwiek, gdyż jest on lub ona odpowiedzialny/a za związek zaufania oraz poufność w interesie młodego podsądnego oraz wymiaru sprawiedliwości. W demokratycznym społeczeństwie prawnicy są pierwszą i ostatnią linią obrony przeciwko arbitralności.

Dążąc do europejskiego modelu

Na tym tle, Dyrektywa (UE) 2016/800 Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej z dnia 11 maja 2016 roku dot. proceduralnych gwarancji dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniach karnych stanowi wartościowe narzędzie. Popiera ona i rozwija istotne standardy i zasady europejskie i międzynarodowe, w tym w szczególności: niedziałanie wymiaru sprawiedliwości dla dzieci wstecz; prawo do bycia wysłuchanym; prawo do skutecznego uczestniczenia w postępowaniu; niezwłoczna i bezpośrednia pomoc prawną; bezpłatna pomoc tłumacza, pełne poszanowanie prywatności. Nie są to wyłącznie gwarancje karne, ale również konstytucyjne. Dyrektywa (EU) 2016/800 jest ważna i znacząca ze względu na fakt, iż proponuje powszechny model europejski rzetelnego procesu sądowego dla dzieci w konflikcie z prawem.

Jeżeli mamy traktować prawa dzieci „poważnie”, to obowiązkiem państw członkowskich UE jest transponowanie i wdrożenie dyrektyw¹⁶. W tym względzie interesem oraz wartością dodaną tego wspaniałego podręcznika jest zapewnienie wskazówek

Ukrainie.

¹⁶ Partnerzy oraz eksperci uczestniczący w projekcie zgadzają się z tym stwierdzeniem i tym samym odnoszą się do sekcji niniejszej Instrukcji dot. „Rekomendacji oraz głównych kierunków wdrażania”.

dla państw członkowskich przy realizacji ich prawnych zobowiązań, włączając w to pewne rekomendacje dotyczące naprawy powszechnych niedoskonałości i przeszkód.

Nowe horyzonty

Pojawia się ostatnia kwestia, być może najważniejsza. W rzeczy samej, wymiar sprawiedliwości dla dzieci musi odpowiadać na potrzeby praw podstawowych oraz być odpowiedni dla potrzeb dzieci i proporcjonalny zarówno do okoliczności, jak i do wykroczenia. Konieczne jest jednak pójście o krok dalej, ponieważ prawa stanowią niezbędną, ale niewystarczającą warunek. Z punktu widzenia historii możemy zaobserwować, że bardzo często to właśnie wymiar sprawiedliwości dla nieletnich przecierał szlaki ku nowym horyzontom. Czy obecnie „najlepsze interesy” dziecka skonfliktowanego z prawem powinny ponosić nieuniknione negatywne skutki karnych i represyjnych odpowiedzi przeciwko którym prawa człowieka mają oferować ochronę? Jednak skąd dokładnie bierze się owa dziwna potrzeba ukarania w naszym społeczeństwie? Jako „dzieciństwo współczesności”, zintegrowaliśmy rozumowanie karne, jak gdyby było czymś oczywistym, wynosząc ideę kary na taki piedestał¹⁷, że ciężko jest nam spojrzeć poza nią. Wymiar sprawiedliwości prawdziwie przyjazny dzieciom powinien oferować coś innego.

Musimy pilnie znaleźć inne sposoby rozwiązywania konfliktów, aby zapobiec dostawianiu się dzieci do okrutnej spirali interwencji karnej. Nie chodzi tu tylko o to, aby mieć

lepsze sądownictwo karne; przede wszystkim musimy mieć coś lepszego, coś bardziej humanitarnego i inteligentnego¹⁸. Od dawna już znamy to „coś”: to rezygnacja z aresztowania i stosowanie innych istniejących środków, chęć przywrócenia dzieci do społeczeństwa, w celu umożliwienia im uczestniczenia w życiu społecznym takim, jakie jest, faworyzowanie powszechnej edukacji oraz oferowanie perspektyw na przyszłość dla dzieci w konflikcie z prawem. Adolphe Prins napisał ponad sto lat temu, że dzieci w konflikcie z prawem nie szanują własności ani życia, ponieważ ani własność, ani życie nie mają dla nich realnej wartości¹⁹. Dziś myślę, że powrót do represji, w jej najbardziej surowych formach, tak jakby dawała ona odpowiedź idei sprawiedliwości, stanowi nie tylko regres, ale i iluzję. To ślepy zaułek, który przyczyni się do upowszechniania przemocy, zamiast do łagodzenia jej. Wszyscy jesteśmy odpowiedzialni, indywidualnie i kolektywnie, za konsekwencje, jakie będzie ona miała dla przyszłych pokoleń.

*Françoise TULKENS
była wiceprzewodniczącą Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ECTHR)*

¹² ECTHR, 30 czerwca 2015 r., *Grabowski przeciwko Polsce*.

¹³ ECTHR, 2 marca 2010 r., *Adamkiewicz przeciwko Polsce*.

¹⁴ ECTHR (GC), 27 listopada 2008 r., *Salduz przeciwko Turcji*.

¹⁵ ECTHR, 3 lutego 2011 r., *Dushka przeciwko*

¹⁸ Tamże, str. 135.

¹⁹ A. Prins, *Criminalité et répression. Essai de science pénale*, Paris/Bruxelles, Guillaumin et Cie Editeurs/Librairie européenne C. Mucquart, 1886, str. 15.

¹⁷ Zob. A. P. Pires, *Quelques obstacles à une mutation du droit pénal*, in *Revue générale de droit* - R.G.D., 1995, str. 145.

SPIS TREŚCI

AUTORZY I PROJEKT	4
GROMADZENIE I ZAKRES DANYCH	6
PODZIĘKOWANIA	8
PRZEDMOWA	9
AKRONIMY	15
LEKSYKON	18
WPROWADZENIE	19
Dla kogo jest ta Instrukcja?	20
Cele Instrukcji	20
Jak korzystać z tej Instrukcji?	22
A. KLUCZOWE POJĘCIA	24
1. KIM JEST DZIECKO?	24
2. KIM JEST DZIECKO W KONFLIKCIE Z PRAWEM?	25
3. JAKI JEST MINIMALNY WIEK ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ?	26
d. Młode osoby dorosłe powyżej 18 lat	28
4. CZYM JEST SYSTEM WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI WOBEC NIELETNICH? I JAKIE SĄ JEGO GŁÓWNE ZASADY	30
a. Zasady ONZ: cztery główne zasady UNCRC i zasady fundamentalne dla wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich	30
Komitet CRC, GC nr 10, Brak dyskryminacji	35
Komitet CRC, GC nr 10, Prawo do bycia wysłuchanym	35
Komitet CRC, GC nr 10, Prawo do życia, warunków życia i rozwoju	35
Komitet CRC, GC nr 10, Najlepiej pojęty interes dziecka	35
b. Zasady CoE: wytyczne dot. wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom	40
4.3 Zasady wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom w prawie UE	41
B. ZOBOWIĄZANIA PAŃSTW CZŁONKOWSKICH UE DOT. PRAW DZIECI	42
1. CZYM SĄ MIĘDZYNARODOWE I REGIONALNE RAMY PRAWNE?	42
1.1 Na poziomie międzynarodowym	43
a. Prawo międzynarodowe wiążące	43
b. Prawo miękkie	43

1.2 Na poziomie regionalnym	44
RADA EUROPY	44
a. Prawo międzynarodowe wiążące	44
b. Prawo miękkie	44
c. Europejski Trybunał Praw Człowieka (ECtHR): orzecznictwo	45
UNIA EUROPEJSKA	45
a. Prawo międzynarodowe wiążące	45
b. Prawo miękkie	46
c. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (CJEU): orzecznictwo	47
2. DLACZEGO PAŃSTWA CZŁONKOWSKIE UE POWINNY PRZESTRZEGAĆ SWOICH ZOBOWIĄZAŃ DOT. PRAW DZIECI?	48
3. KTO BĘDZIE MONITOROWAŁ I KONTROLOWAŁ SPEŁNIANIE OWYCH ZOBOWIĄZAŃ PRZEZ PAŃSTWA CZŁONKOWSKIE UE?	50
C. JAK ZAGWARANTOWAĆ SKUTECZNE WDROŻENIE PRAW DZIECI BĘDĄCYCH W KONFLIKCIE Z PRAWEM NA POZIOMIE KRAJOWYM	52
1. WDRAŻANIE ZBIORU DYREKTYW UE DOTYCZĄCYCH PRAWA DO RZETELNEGO PROCESU SĄDOWEGO W SPRAWACH KARNYCH	53
A) Główne wyzwania	54
B) Zalecenia i główne wskazówki dot. implementacji	59
2. PRAWA PROCEDURALNE DZIECI PODEJRZANYCH LUB OSKARŻONYCH W POSTĘPOWANIACH KARNYCH	60
2.1 Pomoc adwokata	60
A) Główne wyzwania	63
B) Inspirujące praktyki na poziomie krajowym	68
C) Zalecenia i główne wskazówki dot. wdrażania	69
2.2 Prawo do bezpłatnej pomocy prawnej	70
A) Główne wyzwania	70
B) Inspirujące praktyki na poziomie krajowym	73
C) Zalecenia i główne wskazówki dot. wdrażania	74
2.3 Prawo do informacji	74
A) Główne wyzwania	75
B) Inspirujące praktyki na poziomie krajowym	78
C) Inspirujące praktyki na poziomie krajowym	79

2.4 Prawo do tłumaczenia ustnego i pisemnego	80
A) Główne wyzwania	81
B) Inspirujące praktyki na poziomie krajowym	82
C) Zalecenia i główne wskazówki dot. wdrażania	83
2.5 Prawo do dostosowanej procedury	83
A) Główne wyzwania	88
B) Konkretnie wyzwania stojące przed państwami członkowskimi UE	93
C) Inspirujące praktyki na poziomie krajowym	96
D. INFORMACJE UZUPEŁNIAJĄCE I DODATKOWE	99
TS 1 - MIĘDZYNARODOWE I REGIONALNE RAMY PRAWNE	100
TS 2 - TRANSPOZYCJA DYREKTYW UE	107
TS 3 - ZESTAW DYREKTYW UE DOTYCZĄCYCH PRAWA DO RZETELNEGO PROCESU SĄDOWEGO:	111
TS 4 - INNE ISTOTNE PRAWA DZIECI W KONFLIKCIE Z PRAWEM	146
TS 5 - ORGANY KONTROLNE	154
TS 6 - ZAKRES STOSOWANIA ZESTAWU DYREKTYW UE DOTYCZĄCYCH PRAWA DO RZETELNEGO PROCESU SĄDOWEGO	165
TS 7 - LISTA KONTROLNA DOTYCZĄCA PRAWA DO POMOCY ADWOKATA	171
TS 8 - LISTA KONTROLNA DOTYCZĄCA PRAWA DO INDYWIDUALNEJ OCENY	177
ZAŁĄCZNIK	179

AKRONIMY

BPRL	Podstawowe zasady ONZ dotyczące roli prawnika
CAT	Komitety ONZ Przeciwko Torturom
CCPR	Komitety Praw Obywatelskich i Politycznych lub Komitety Praw Człowieka ONZ
CECHR	Komisarz Praw Człowieka Rady Europy
CEDAW	Komitety ONZ ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet
CED	Komitety ONZ ds. Wymuszonych Zaginięć
CESCR	Komitety Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych ONZ
CRPD	Komitety Praw Osób Niepełnosprawnych ONZ
CFJ	Wymiar sprawiedliwości przyjazny dzieciom
CJEU	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
CM	Komitety Ministrów
CoE	Rada Europy
CPT	Europejski Komitet do spraw zapobiegania torturom oraz niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu
Komitety CRC	Komitety Praw Dziecka ONZ
CRIN	Międzynarodowa Sieć na rzecz Praw Dziecka
DCI	Międzynarodowa Organizacja na rzecz Obrony dla Dzieci
EAW	Europejski nakaz aresztowania
EC	Komisja Europejska
ECHR	Europejski Trybunał Praw Człowieka
ECSR	Europejski Komitet Praw Społecznych
ECTHR	Europejski Trybunał Praw Człowieka
EP	Parlament Europejski
ESC	Europejska Karta Społeczna
EU	Unia Europejska

EUCFR	Karta praw podstawowych Unii Europejskiej
GACCJS	Wytyczne ONZ dotyczące postępowania w sprawach karnych z udziałem dzieci
GC N°5	Komentarz Ogólny nr 5 CRC: Ogólne środki wdrażania Konwencji o prawach dziecka
GC N°10	Komentarz Ogólny nr 10 CRC: Prawa dzieci w wymiarze sprawiedliwości wobec nieletnich
GCN°12	Komentarz Ogólny nr 12 CRC: Prawo dziecka do bycia wysłuchanym
GC N°14	Komentarz Ogólny nr 14 CRC: Prawo dziecka do wzięcia pod uwagę najlepiej pojętego interesu dziecka jako najważniejszej przesłanki
GPJD	Wytyczne ONZ w sprawie zapobiegania przestępczości nieletnich (Wytyczne z Rijadu lub Wskazania Rijadzkie)
HRC	Rada Praw Człowieka
IAYFJM	Międzynarodowe Stowarzyszenie Sędziów Rodzinnych i Nieletnich
ICCPR	Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych
MACR	Minimalny wiek odpowiedzialności karnej
MLMR	Projekt „Mój prawnik, moje prawa”
NGO	Organizacja pozarządowa
OP3 UNCRC	Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie procedury komunikacji
PGALA	Zasady i wytyczne ONZ dotyczące dostępu do pomocy prawnej w sprawach karnych
RAJJ	Wzorcowe reguły minimum NZ dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (Reguły pekińskie).
RPJDL	Zasady ONZ w sprawie ochrony nieletnich pozbawionych wolności lub reguły hawańskie
SLDC	Ośrodek Pomocy Społeczno-Prawnej ¹

¹ W przypadku tego projektu używamy definicji Ośrodka Pomocy Społeczno-Prawnej opracowanej przez Defense for Children International (DCI): zob. Załącznik oraz <https://defenceforchildren.org/socio-legal-defence-centres/>.

SPT	Podkomisja ONZ ds. Zapobiegania Torturom
TS	Karta techniczna
TEU	Traktat o Unii Europejskiej
TFEU	Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej
UDHR	Uniwersalna Deklaracja Praw Człowieka
ONZ	Organizacja Narodów Zjednoczonych
UNCRC	Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka
UPR	Powszechny Przegląd Okresowy

Oznaczenia użyte w Podręczniku

Karta techniczna

Cytat

Specyfika postępowań dotyczących dzieci

Odwołania

Ważne

LEKSYKON

W niniejszej Instrukcji znajdują się odniesienia do:

PRAWA WIĄŻĄCEGO

Wiążące zasady prawa są zawarte w instrumentach międzynarodowych i regionalnych, które są prawnie wiążące lub które ustanawiają zobowiązania w prawie krajowym państw członkowskich UE. Zasady te wynikają zazwyczaj z procesu negocjacji między państwami członkowskimi Organizacji Narodów Zjednoczonych, Rady Europy lub Unii Europejskiej w celu opracowania zestawu powszechnie uznawanych norm.

PRAWA MIĘKKIEGO

Zasady prawa miękkiego zawarte są w instrumentach międzynarodowych i regionalnych, które nie są prawnie wiążące lub nie stanowią żadnego zobowiązania w prawie krajowym państw członkowskich UE. Niemniej jednak te zasady i wytyczne zawierają interpretacyjne wskazówki dla państw członkowskich.

ORZECZNICTWA

Wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ECtHR) i Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (CJEU) mają wpływ na poziom krajowy dla państw członkowskich UE. Decyzje ECtHR są wiążące i powinny przynajmniej stanowić wskazówkę dla każdego państwa członkowskiego UE.

POSTĘPOWANIA W SPRAWACH DZIECI

Zestaw dyrektyw UE dotyczących prawa do rzetelnego procesu sądowego odnosi się do „postępowania karnego”. Niemniej jednak w celu ułatwienia lektury tej Instrukcji, stosujemy termin „postępowanie w sprawach dzieci” na określenie wszystkich postępowań, w których może być zaangażowane dziecko będące w konflikcie z prawem, bez względu na ustawodawstwo państw członkowskich UE.

POZBAWIENIA WOLNOŚCI¹

Na potrzeby niniejszej Instrukcji będziemy używać terminu „pozbawienie wolności”, a nie „zatrzymanie”, aby objąć zakłady zamknięte, które niekoniecznie są więzieniami lub w których dzieci są więzione. Miejscem, w którym dziecko może być pozbawione wolności, jest według niniejszej Instrukcji każdy publiczny lub prywatny zakład karny, poprawczy, edukacyjny, opiekuńczy, społeczny, terapeutyczny, medyczny lub administracyjny, którego dziecko nie może opuścić w dowolnym momencie.

¹ Definicja ta została zaczerpnięta z praktycznego przewodnika *Monitoring places where children are deprived of liberty* (Monitorowanie miejsc, w których dzieci są pozbawione wolności) (s. 14), opracowanego przez belgijską organizację DCI w ramach finansowanego przez UE projektu Prawa dzieci za kratami i dostępnego pod adresem: <https://defenceforchildren.org/wp-content/uploads/2016/02/DCI-Practical-GuideEN.pdf>

WPROWADZENIE

„Na całym świecie rosną obawy przed naruszeniem praw dziecka w dzisiejszych czasach (dzieci, które mają kontakt z systemem sprawiedliwości w wyniku podejrzenia lub oskarżenia o popełnienie przestępstwa). Polityka i praktyka w zakresie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich należą do obszarów najczęściej krytykowanych przez Komitet Praw Dziecka, który jest organem odpowiedzialnym za monitorowanie wdrażania Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka. Komitet odniósł się do problemów w tej dziedzinie w związku z około dwoma trzecimi sprawozdań krajowych, które do tej pory poddał przeglądowi. Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich nie jest jednak uważany za priorytet w wielu krajach, a jego realia często są ukrywane lub ignorowane”.

W 1998 roku Nigel Cantwell, współzałożyciel ruchu Defence for Children International (DCI), wydał w czasopiśmie Centrum Badań UNICEF Innocenti Digest publikację poświęconą głównym problemom dotyczącym wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich. Dwadzieścia lat później pomimo zaleceń Komitetu Praw Dziecka działającego przy ONZ (Komitet CRC) w sprawie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich zbyt wiele dzieci podejrzanych lub oskarżonych o popełnienie przestępstwa nadal pada ofiarą łamania ich podstawowych praw człowieka.

Konwencja ONZ o prawach dziecka (UNCRC) definiuje system wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich w art. 40 ust. 3 i 4 jako system wymiaru sprawiedliwości, który powinien być w szczególności stosowany wobec dzieci podejrzanych, oskarżonych bądź uznanych za winne pogwałcenia prawa karnego, w sposób właściwy dla ich dobra, a także proporcjonalny zarówno w stosunku do okoliczności, jak i do popełnionego wykroczenia. Ponadto zgodnie z art. 37 aresztowanie, uwięzienie dziecka lub pozbawienie wolności mogą zostać zastosowane jedynie jako środek ostateczny. Inne międzynarodowe i regionalne instrumenty i normy dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich² są zgodne z UNCRC i potwierdzają przede wszystkim cel edukacyjny systemu, co oznacza, że system wymiaru sprawiedliwości nie powinien być w żadnym wypadku ściśle rozumiany jako mechanizm nakładania sankcji karnych. Niestety w praktyce tak nie jest.

W kontekście tej Instrukcji definicja „systemu wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich lub postępowań w sprawach nieletnich” wymaga obszernej interpretacji, aby uwzględnić zarówno postępowanie

¹ Zob. <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/digest3e.pdf>.

² Wykaz niektórych głównych norm dotyczących wymiaru sprawiedliwości wobec dzieci: Reguły pekińskie, Wskazania rijadzkie, Reguły hawańskie, Wytyczne CoE w sprawie CFJ oraz zestaw dyrektyw UE dotyczących praw do rzetelnego procesu sądowego (tj. dyrektywy 2010/64/UE, 2012/13/UE, 2013/48/UE, 2016/800/UE i 2016/1919/UE). Instrumenty te zostaną bardziej szczegółowo omówione w niniejszej Instrukcji.

- Dzieci w konflikcie z prawem nie zawsze są reprezentowane przez prawnika i nie zawsze korzystają z jego pomocy;
- Nawet gdy dzieci korzystają z pomocy prawnika, ten niekoniecznie specjalizuje się w reprezentowaniu dzieci;
- Nawet jeśli dzieci są wspierane przez wyspecjalizowanego prawnika,

niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym 10;

- **Ułatwienie** transpozycji, wdrożenia i zastosowania powyższych dyrektyw UE, zgodnie ze standardami i zasadami międzynarodowymi i regionalnymi w obszarze wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich;
- **Zapewnienie ogólnych wytycznych** w związku z wyzwaniem towarzyszącym wdrożeniu owych dyrektyw UE;
- **Wezwanie do działania** w celu wzmocnienia poszanowania praw dziecka w UE poprzez zaczerpnięcie inspiracji z najlepszych praktyk istniejących już w niektórych państwach członkowskich UE.

Jak korzystać z tej Instrukcji?

Niniejsza Instrukcja składa się z poradnika, któremu towarzyszą karty techniczne.

Poradnik został podzielony na cztery części:

Część A skupia się na kluczowych pojęciach związanych z zakresem niniejszej Instrukcji, aby dać czytelnikowi ogólny obraz kontekstu:

- Kim jest dziecko?
- Jakie dziecko jest w sprzeczności z prawem?
- Jaki jest minimalny wiek odpowiedzialności karnej?
- Czym jest system sprawiedliwości dzieci dostosowany do interesów dzieci?

Część B oferuje przegląd międzynarodowych oraz regionalnych ram prawnych (prawo wiążące, prawo miękkie i orzecznictwo) w odniesieniu do wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich, ze szczególnym naciskiem na prawa procesowe dzieci w konflikcie z prawem. Ta część wyjaśnia również, jakie obowiązki międzynarodowe i regionalne spoczywają na państwach członkowskich UE w związku z prawami dzieci, oraz jakiego rodzaju organy kontroli egzekwują i monitorują realizację owych zobowiązań.

Część C zapewnia wytyczne mające na celu wsparcie właściwej realizacji zobowiązań Państw członkowskich UE określonych w Części B. Nakreśla ona główne wnioski płynące z raportów krajowych odzwierciedlających badania terenowe w ramach projektu MLMR, włączając w to inspirujące praktyki, jak również bariery ograniczające poszanowanie praw dziecka w UE. Wytyczne zawierają również rekomendacje dotyczące kroków, jakie mogą zostać podjęte w celu poprawy transpozycji odpowiednich dyrektyw UE zgodnie ze zobowiązaniami określonymi w instrumentach międzynarodowych i

regionalnych.

Część D odsyła do strony internetowej projektu MLMR w celu uzyskania dalszych informacji i materiałów.

Karty techniczne załączone do poradnika oferują czytelnikowi więcej informacji technicznych dotyczących ram prawnych obowiązujących w kontekście niniejszej Instrukcji, z konkretnymi i szczegółowymi wytycznymi dotyczącymi dyrektyw UE będących głównym przedmiotem niniejszej Instrukcji, ich transpozycji oraz organów kontrolujących realizację zobowiązań państw członkowskich UE związanych z owymi dyrektywami, jak również z innymi standardami międzynarodowymi i regionalnymi dot. wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.

- **TS 1 i 4** zawierają szczegółowy przegląd obowiązujących międzynarodowych i regionalnych instrumentów prawnych i norm, które gwarantują dzieciom w konflikcie z prawem ich prawa procesowe w postępowaniu przed sądem dla nieletnich.
- **TS 2** podsumowuje zobowiązania państw członkowskich UE dotyczące transpozycji w związku z dyrektywami UE.
- **TS 3** zapewnia państwom członkowskim UE szczegółowe i praktyczne wytyczne w kwestii dyrektyw dotyczących praw do sprawiedliwego procesu: 2010/64/EU; 2012/13/EU; 2013/48/EU; (UE) 2016/800 oraz (UE) 2016/1919.
- **TS 5** wymienia organy kontrolujące odpowiedzialne za kontrolę i monitorowanie realizacji zobowiązań państw członkowskich UE wynikających z międzynarodowych i regionalnych instrumentów prawnych.
- **TS 6** analizuje zastosowanie zakresu dyrektywy UE (EU) 2016/800 oraz, w konsekwencji, wszystkich dyrektyw UE dot. praw do sprawiedliwego procesu.
- **TS 7** zapewnia listę kontrolną ułatwiającą zastosowanie artykułu 6 dyrektywy (EU) 2016/800.
- **TS 8** zapewnia listę kontrolną ułatwiającą zastosowanie artykułu 7 dyrektywy (EU) 2016/800.

Zaleca się, aby karty techniczne były używane razem z poradnikiem do niniejszej Instrukcji.

Na koniec, **Załącznik** dołączony do Instrukcji zawiera informacje dotyczące tego, czym są Ośrodki Pomocy Społeczno-Prawnej oraz jak ustanowić takie struktury na poziomie krajowym bądź lokalnym w państwach członkowskich UE.

¹⁰ Dyrektywa (UE) 2016/343 dot. domniemania niewinności nie stanowiła części krajowych badań przeprowadzonych w ramach projektu MLMR. Zostanie ona jednak wymieniona poniżej, przede wszystkim w części „Inne istotne prawa dzieci w konflikcie z prawem”, zob. **TS 4**.

A. KLUCZOWE POJĘCIA

Ta część Instrukcji wyjaśnia kluczowe pojęcia istotne dla jej zakresu. Pojęcia te są oparte na międzynarodowych standardach i instrumentach dot. praw dzieci. Dyrektywy UE dot. praw do sprawiedliwego procesu, które państwa członkowskie UE muszą transponować i wdrożyć na poziomie krajowym powinny być interpretowane zgodnie z poniższymi standardami.

1. Kim jest dziecko?

„Dziecko” oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu (18) lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność. (UNCRC, art. 1 i Dyrektywa (UE) 2016/800, art. 3.11)

„Jeżeli nie ma pewności, czy osoba ukończyła 18 lat, domniemywa się, że osoba ta jest dzieckiem”. (Dyrektywa (UE) 2016/800, artykuł 3, ostatni akapit)

18 lat to „wiek pełnoletności”, próg dorosłości. Jest to moment, w którym dzieci przejmują kontrolę prawną nad swoją osobą, działaniami i decyzjami², i tym samym kontrola nad nimi i obowiązki prawne ich rodziców lub opiekunów prawnych dobiega końca. Wiek pełnoletności niekoniecznie odpowiada psychicznej lub fizycznej dojrzałości danej osoby i nie należy go mylić z minimalnym wiekiem odpowiedzialności karnej (MACR) (zob. poniżej s. 25).

Na potrzeby tej Instrukcji będziemy używać terminu „dziecko”, a nie „nieletni”, „młody człowiek”, „małoletni”, nawet jeśli młoda osoba w wieku 15 lub 17 lat niekoniecznie postrzega siebie jako „dziecko”.

Niniejszy Przewodnik ma zastosowanie również do młodych osób dorosłych, mających więcej niż 18 lat, podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniach w sprawie nieletnich, w przypadku których:

- Młoda osoba dorosła jest podejrzana lub oskarżona o przestępstwo popełnione, gdy była dzieckiem;
- Młoda osoba dorosła była objęta postępowaniem przed sądem dla nieletnich, gdy była dzieckiem.

¹ UNCRC definiuje „dziecko” jako istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że ustawodawstwo danego kraju obniży wiek prawny, w jakim uzyskuje się pełnoletność. (UNCRC, art. 1). „Na potrzeby niniejszej Dyrektywy obowiązywać będą poniższe definicje: „dziecko” oznacza istotę ludzką poniżej osiemnastu lat” (Dyrektywa (UE) 2016/800, art. 3.1). Komitet Praw Dziecka, organ monitorujący UNCRC, zachęca państwa do zmiany wieku, w którym uzyskuje się pełnoletność, jeżeli został określony na wiek poniżej 18 lat oraz do podniesienia poziomu ochrony wszystkich dzieci poniżej 18 roku życia (Komitet CRC, Komentarz Ogólny nr 10, Prawa dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, CRC/C/GC/10, 25 kwietnia 2007 r., § 38). Zob. https://www.unicef.org/crc/files/Guiding_Principles.pdf.

² Mogą istnieć różne rodzaje wymagań dotyczących wieku prawnego obok pojęcia pełnoletności, na przykład wiek, w którym dzieci mogą brać ślub, głosować i współpracować z systemem wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych lub uzyskać dostęp do mechanizmów wnoszenia skarg.

2. Kim jest dziecko w konflikcie z prawem?

„Dziecko w konflikcie z prawem” oznacza osobę, która osiągnęła wiek odpowiedzialności karnej, ale nie osiągnęła pełnoletności (poniżej 18 lat), która jest podejrzana lub oskarżona o popełnienie przestępstwa na podstawie krajowego prawa karnego, któremu podlega. (CRC/C/GC/10, s.3, Wprowadzenie, §1)

Wiek, który należy wziąć pod uwagę w celu ustalenia, czy dziecko jest w konflikcie z prawem, to maksymalnie wiek w momencie popełnienia przestępstwa.

Dziecko będące w konflikcie z prawem, któremu zarzuca się popełnienie przestępstwa, uczestniczy w postępowaniu przed sądem dla nieletnich. W wielu krajach postępowania te, skutkujące sankcjami i innymi „środkami”, nie są klasyfikowane jako postępowania „karne” w świetle prawa krajowego, lecz mają charakter postępowania karnego, zgodnie z niezależnym rozumieniem określenia „karny” przyjętym przez organy międzynarodowe i regionalne. Zostanie to dokładniej omówione poniżej za pomocą konkretnych przykładów krajowych. Należy podkreślić, że to samo rozumowanie zostało przyjęte w niniejszej Instrukcji.

3. Jaki jest minimalny wiek odpowiedzialności karnej?

Wiek odpowiedzialności karnej to wiek, który dana osoba osiągnęła w chwili, w której domniemywa się, że jest zdolna do naruszenia prawa karnego, a tym samym podlega osądowi wydanemu przez sąd karny lub inny właściwy organ.

Zwykle wiek odpowiedzialności karnej nie pokrywa się z wiekiem pełnoletności, w związku z czym tych dwóch pojęć nie można mylić³.

a. Minimalny wiek odpowiedzialności karnej

W ramach Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka zachęca się państwa-strony do ustanowienia minimalnej granicy wieku, poniżej której dzieci będą posiadały domniemanie niezdolności do naruszenia prawa karnego. (UNCRC, art. 40.3 (a))

Nie istnieją żadne międzynarodowe normy ustanowione prawem twardym określające, czym powinien być MACR. Z tego powodu istnieją duże rozbieżności w zakresie MACR w państwach będących stronami UNCRC4, w tym w UE. Taka różnorodność wynika z różnych krajowych systemów wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (zob. poniżej, s.30 □).

Wytyczne są jednak zapewniane przez instrumenty prawa miękkiego, takie jak Wzorcowe reguły minimum NZ dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich („Reguły pekińskie”), które zalecają, aby wszelkie MACR nie były ustalane na zbyt niskim poziomie, mając na uwadze fakty dojrzałości emocjonalnej, umysłowej i intelektualnej (reguła ⁴).

Ponadto Komitet CRC uważa, że MACR w wieku poniżej 12 lat nie jest akceptowany w skali międzynarodowej. (CRC/C/GC/10, §32)

W niektórych krajach dopuszcza się wyjątki od MACR. Pozwalają one na stosowanie niższego MACR w przypadkach, w których dziecko na przykład jest oskarżone o popełnienie poważnego przestępstwa lub gdy dziecko uważa się za wystarczająco dojrzałe, aby mogło zostać pociągnięte do odpowiedzialności karnej (CRC/C/GC/10, §34). Zdaniem Komitetu CRC wyjątki te nie powinny być dozwolone: państwa będące stronami UNCRC

³ Zob. UNCRC, art. 40.3; Komitet CRC, Komentarz Ogólny nr 10, Prawa dzieci w wymiarze sprawiedliwości wobec nieletnich, (CRC/C/GC/10, 25 kwietnia 2007 r.), s. 11, §31-35; Reguły pekińskie, Reguła 4.

⁴ CRC/C/GC/10, §30: „Wiek ten waha się od bardzo niskiego poziomu 7 lub 8 lat do godnego pochwały wysokiego poziomu 14 lub 16 lat. Znaczna liczba państw-stron Konwencji stosuje dwie granice minimalnego wieku odpowiedzialności karnej”.

muszą ustalić MACR, który nie pozwala na stosowanie niższego wieku. (CRC/C/GC/10, §34)

MACR sześciu krajów partnerskich zaangażowanych w projekt „Mój prawnik, moje prawa”⁵:

	BELGIA	IRLANDIA	HOLANDIA	BUŁGARIA	WŁOCHY	POLSKA
MACR	Brak granicy wieku*	12 lat**	12	14	14	17 lat***

* Belgia nie określiła wyraźnie wieku, poniżej którego dzieci nie podlegają odpowiedzialności na gruncie prawa karnego. W związku z tym nie ma minimalnego wieku, poniżej którego dziecko nie może być przedmiotem środka nałożonego przez sąd dla nieletnich (zazwyczaj 12 lat). Niemniej jednak niektóre rodzaje środków nie mogą zostać wprowadzone poniżej pewnego wieku (zazwyczaj 14 lat).

** Dzieci w wieku 10 lat mogą być pociągnięte do odpowiedzialności karnej za poważne przestępstwa.

*** W przypadku niektórych konkretnych przestępstw dzieci mogą być sądzone od 15 roku życia. Co więcej, środki poprawcze mogą zostać nałożone na dzieci, które popełniły czyn zabroniony między 13 a 17 rokiem życia.

b. Poniżej minimalnego wieku odpowiedzialności karnej

Odnosząc się do dzieci w konflikcie z prawem poniżej MACR, Komitet CRC wydaje autorytatywne opinie w uwadze ogólnej nr 10.

Uważa się, że dzieci poniżej MACR nie są zdolne do naruszenia prawa i powinny być stroną wyłącznie w postępowaniu o zastosowanie środków poprawczych, ochronnych, opiekuńczych lub wychowawczych. (CRC/C/GC/10, §31.1)

Oznacza to, iż w przypadku uznania, że dziecko w wieku poniżej MACR naruszyło prawo karne, lub w przypadku oskarżenia dziecka o popełnienie przestępstwa dziecko to nie może brać udziału w postępowaniu karnym. (CRC/C/GC/10, §33)

⁵ Kompletny wykaz i więcej szczegółów dotyczących MACR w całej Europie można znaleźć na stronie internetowej Międzynarodowej Sieci na rzecz Praw Dziecka (CRIN) pod adresem: <https://www.crin.org/en/home/ages/europe>.

c. Powyżej minimalnego wieku odpowiedzialności karnej

Dzieci powyżej MACR w momencie popełnienia przestępstwa, ale młodsze niż 18 lat, mogą być formalnie oskarżone i mogą podlegać procedurom karnym. (CRC/C/GC/10, §31)

Oznacza to, że domniemywa się, iż mają one zdolność naruszania prawa karnego i w związku z tym są odpowiedzialne za swoje działania.

Przy podejmowaniu decyzji co do odpowiedzialności karnej konkretnego dziecka należy wziąć pod uwagę nie tylko jego wiek, ale także jego dojrzałość rozwojową lub stopień jego indywidualnego rozeznania i zrozumienia. (Reguły pekińskie, komentarz do reguły 4)

W związku z tym dziecko powyżej MACR, które popełni przestępstwo, nie może zostać pociągnięte do odpowiedzialności karnej, jeśli sędzia uznałby jego niedojrzałość rozwojową.

Dziecko powyżej MACR może podlegać postępowaniu, które może przybrać formę modelu poprawczego, ochronnego, wychowawczego lub karnego, w zależności od systemu krajowego. Procedury te, wraz z ostatecznym wynikiem, muszą jednak być w pełni zgodne z zasadami systemu wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich zgodnie z opinią Komitetu CRC. (CRC/C/GC/10, §31.2)

d. Młode osoby dorosłe powyżej 18 lat

Po ukończeniu 18 lat dziecko staje się młodą osobą dorosłą i może uczestniczyć w postępowaniach karnych jako osoba dorosła.

Niemniej jednak zdaniem Komitetu CRC młode osoby dorosłe, które popełniły przestępstwo w dzieciństwie (poniżej 18 roku życia) lub które były dziećmi, gdy zostały objęte postępowaniem karnym, mają prawo do bycia sądzonym w ramach wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich. (CRC/C/GC/10, §37)

Ani limit wiekowy, ani granica wiekowa nie są wymienione w UNCRC lub w uwadze ogólnej Komitetu CRC nr 10 w sprawie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, aby ograniczyć podstawowe prawo młodych osób dorosłych, które popełniły przestępstwo w jednej z wyżej wymienionych sytuacji, do korzystania z wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.

Komitet CRC, GC nr 10, § 37:

„Komitet pragnie przypomnieć państwom-stronom, że uznały prawo każdego dziecka podejrzanego lub oskarżonego o naruszenie prawa karnego, lub uznanego winnym naruszenia prawa karnego do bycia traktowanym zgodnie z postanowieniami artykułu 40 UNCRC. Oznacza to, że każda osoba w wieku poniżej 18 lat w czasie domniemanego popełnienia przestępstwa musi być traktowana zgodnie z zasadami wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich”.

W związku z tym niniejsza Instrukcja ma również zastosowanie do tej kategorii osób⁶.

Ponadto Komitet CRC z zadowoleniem przyjmuje rozszerzenie stosowania zasad wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich w stosunku do młodych osób dorosłych, które popełniły przestępstwo, gdy miały 18 lat lub więcej, co ma miejsce w niektórych krajach:

Komitet CRC, GC nr 10, § 38:

„Komitet z zadowoleniem zauważa, że niektóre państwa-strony pozwalają na stosowanie zasad i przepisów wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich w stosunku do osób w wieku 18 lat i starszych, zazwyczaj do 21 lat, albo w ramach zasady ogólnej, albo w drodze wyjątku”.

⁶ Więcej informacji na ten temat można znaleźć w rozdziale poświęconym „Dzieciom, które osiągnęły pełnoletność przed postępowaniem lub w jego trakcie” (Children who reach majority before or during the start of the proceedings) s. 42.

4. Czym jest system wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich? I jakie są jego główne zasady?

Każde państwo członkowskie UE jest odpowiedzialne za ustanowienie i wdrożenie własnego krajowego systemu wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich.

UNCRC, art. 40.3:

„Państwa-strony będą sprzyjały tworzeniu praw, procedur organów oraz instytucji odnoszących się specjalnie do dzieci podejrzanych, oskarżonych bądź uznawanych winnymi pogwałcenia prawa karnego.

Państwa członkowskie UE stosują różne rodzaje postępowań, które bazują na różnych modelach w zależności od celu wspomnianych postępowań (np. postępowanie karne, środki naprawcze, wychowawcze, opiekuńcze lub pomoc społeczna itp.). Zazwyczaj modele te są łączone lub mieszane.

Niemniej jednak niezależnie od tych różnic każdy kraj jest zobowiązany wymogami UNCRC do ustanowienia przyjaznego dzieciom systemu wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.

System jest uważany za przyjazny dziecku, jeżeli przestrzega zasad i standardów ustanowionych na poziomie międzynarodowym i regionalnym. Wszystkie te zasady zostały najpierw zidentyfikowane przez ONZ, opracowane przez Radę Europy (CoE), a następnie włączone do prawa UE. Zasady te zostały wymienione i opisane poniżej.

a. Zasady ONZ: cztery główne zasady UNCRC i zasady fundamentalne dla wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich

UNCRC jest najszerzej ratyfikowaną konwencją na świecie i obejmuje pełny zakres międzynarodowych praw człowieka, w tym praw obywatelskich, kulturowych, gospodarczych, politycznych i społecznych, a także aspekty prawa humanitarne⁷.

⁷ Aby ułatwić interpretację i zrozumienie UNCRC, UNICEF opublikował „Podsumowanie praw wynikających z Konwencji o prawach dziecka” dostępne pod adresem: https://www.unicef.org/crc/files/Rights_overview.pdf.

Według Komitetu CRC „W zarządzaniu wymiarem sprawiedliwości dla nieletnich państwa-strony muszą systematycznie stosować zasady ogólne zawarte w artykułach 2, 3, 6 oraz 12 UNCRC oraz zasady fundamentalne dla wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich zapisane w artykułach 37 oraz 40”. (CRC/C/GC/10, §5-14)

Wspomniane artykuły UNCRC zostały wyodrębnione jako główne zasady przez Komitet CRC podczas jego pierwszej sesji w 1991 roku, kiedy sformułowano wytyczne dotyczące sposobu, w jaki państwa powinny opracowywać swoje sprawozdania dla Komitetu (CRC/G/5/1991, §13; CRC/C/58/1996, §25-47; CRC/GC/2003/5, §12) i stanowią ogólne wymagania dla wszystkich praw dziecka, w tym tych dotyczących wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich:

- 1) Zasada braku dyskryminacji (art. 2);
- 2) Zasada najlepiej pojętego interesu dziecka (art. 3);
- 3) Prawo do życia, warunków życia i rozwoju (art. 6);
- 4) Prawo do bycia wysłuchanym (art. 12).

Te główne zasady powinny być stosowane systematycznie wraz z zasadami fundamentalnymi dla wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich zawartymi w artykułach 37 i 40 UNCRC (zob. poniżej, s. 36 □), w tym system wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich musi być przyjazny dzieciom, dostosowany do potrzeb i praw dziecka objętego postępowaniem w sprawach nieletnich, i skoncentrowany na tych potrzebach i prawach, a przez to różny od systemu wymiaru sprawiedliwości dla osób dorosłych (patrz poniżej, Prawo do dostosowanej procedury, s. 57 □). W szczególności UNCRC zapewnia zestaw podstawowych zasad, których przestrzeganie zapewnia, aby dzieci wchodzące w konflikt z prawem były traktowane zgodnie z podstawowymi prawami dziecka (człowieka). Istnieją gwarancje, które są podstawowymi prawami człowieka (np. godność ludzka), a także szczególne gwarancje i prawa procesowe dla dzieci przed postępowaniem sądowym przeciwko nieletniemu, w trakcie tego postępowania i po jego zakończeniu, które są kluczowe dla zapewnienia przestrzegania prawa dziecka do sprawiedliwego procesu (np. informacje dostosowane do wieku dziecka i jego poziomu zrozumienia informacji, rola rodziców w postępowaniu, zasada resocjalizacji itp.).

I. Zasada niedyskryminacji (UNCRC, art. 2)

Konwencja UNCRC ma zastosowanie wobec każdego dziecka, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, niezależnie od rasy, koloru skóry, płci, języka, religii, poglądów politycznych, statusu majątkowego, niepełnosprawności, cenzusu urodzenia lub jakiegokolwiek innego tego dziecka albo jego rodziców bądź opiekuna prawnego. (UNCRC, art. 2)

Nie ma żadnych podstaw do niesprawiedliwego traktowania jakiegokolwiek dziecka. W związku z tym wszystkie dzieci, które weszły w konflikt z prawem, muszą być równo traktowane i mogą korzystać z praw procesowych bez dyskryminacji. (Zob. również Reguła pekińska 2 ust. 1 [1]).

Szczególne uwagi należy zwrócić na przypadki dyskryminacji i różnice, które mogą dotyczyć grup dzieci w trudnej sytuacji, takich jak dzieci żyjące na ulicy, dzieci należące do mniejszości rasowej, etnicznej, religijnej lub językowej, dzieci ludności rdzennej, dziewczynki, dzieci z niepełnosprawnościami oraz dzieci, które wchodziły w konflikt z prawem więcej niż raz (recydywiści). (CRC/C/GC/10, §6)

II. Zasada najlepiej pojętego interesu dziecka (UNCRC, art. 3)

Artykuł 3 UNCRC stanowi, że we wszystkich działaniach dotyczących dzieci sprawą nadrzędną jest najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka. Komentarz Ogólny nr 14 (CRC/C/GC/14) zawiera autorytatywne wskazówki dotyczące stosowania artykułu 3 UNCRC.

Państwa członkowskie UE powinny zastanowić się, w jaki sposób ich decyzje wpłyną na dzieci, w szczególności ma to zastosowanie do przepisów, polityki i budżetu. (CRC/GC/2003/5, §19, §27, §51 i 52)

Komitet CRC, GC nr 5, §12, art. 3.1:

„Każdy organ lub instytucja ustawodawcza, administracyjna i każdy organ lub instytucja wymiaru sprawiedliwości ma obowiązek stosowania zasady jak najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka poprzez systematyczne analizowanie wpływu lub potencjalnego wpływu ich decyzji lub działań na prawa i interesy dziecka”.

We wszystkich decyzjach podejmowanych w trakcie rozpatrywania sprawy dotyczącej dziecka sprawą nadrzędną powinno być zapewnienie dobra dziecka⁸.

Komentarz Ogólny nr 10 Komitetu CRC zawiera autorytatywne wskazówki dotyczące stosowania artykułu 3 UNCRC w zarządzaniu wymiarem sprawiedliwości dla nieletnich. (CRC/C/GC/10, §10)

⁸ Istnieje różnica między „obiektywnym najlepszym interesem dziecka”, zwykle określanym przez sędziego zajmującego się sprawami nieletnich lub inny odpowiedni organ, a „subiektywnym najlepszym interesem dziecka”, o który wnioskuje dziecko (więcej konkretnych przykładów można znaleźć w praktycznym przewodniku dla prawników reprezentujących dzieci: Jak bronić dziecka w konflikcie z prawem?).

Komitet CRC, GC nr 10, § 10:

„Ochrona najlepiej pojętego interesu dziecka oznacza na przykład, że tradycyjne cele wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, czyli represja i wymierzenie kary, w przypadku przestępców będących dziećmi muszą ustąpić miejsca celom resocjalizacyjnym i sprawiedliwości naprawczej”.

Państwa członkowskie UE powinny włączyć resocjalizację do ich systemu wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, zamiast koncentrowania się na działaniach odwetowych. Państwa członkowskie UE, w których system wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich pozostaje nadmiernie represyjny, powinny w większym stopniu skupić się na resocjalizacji. Należy dążyć do znalezienia alternatyw dla uwięzienia dziecka w celu poprawy reakcji państw na przestępczość i przemoc nieletnich.

III. Prawo do życia, warunków życia i rozwoju (UNCRC, art. 6)

Dzieci mają prawo do życia i rozwoju. Rządy powinny zapewnić dzieciom odpowiednie warunki życia i zdrowego rozwoju. Wszystkie formy pozbawienia wolności (w tym aresztowanie, zatrzymanie lub uwięzienie dziecka) mają bardzo negatywne konsekwencje dla harmonijnego rozwoju dziecka i w znacznym stopniu utrudniają jego reintegrację w społeczeństwie. (CRC/C/GC/10, §11)

W związku z tym pozbawienie wolności powinno być stosowane jedynie jako środek ostateczny i na możliwie najkrótszy czas. (UNCRC, art. 37 b)

IV. Prawo do bycia wysłuchanym (UNCRC, art. 12)⁹

UNCRC wymaga, aby dziecko, które jest w stanie wyrazić swoje poglądy, mogło to robić swobodnie i aby jego poglądy były traktowane z należytą wagą, stosownie do wieku i dojrzałości dziecka.

⁹ Instrukcja dotycząca „Wspierania wdrażania artykułu 12 w systemie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich” został opublikowany w ramach finansowanego przez UE projektu „Twelve” i jest dostępna pod następującym adresem: http://www.dei-belgique.be/IMG/pdf/dci_-_twelve_handbook_eng_web.pdf.

UNCRC, art. 12.2:

„W tym celu dziecko będzie miało w szczególności zapewnioną możliwość wypowiedzania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym dotyczącym dziecka, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego”.

Ta część artykułu 12 odnosi się konkretnie do prawa dziecka, które weszło w konflikt z prawem, do pomocy prawnej w przygotowaniu i przedstawieniu swojej obrony.

Prawo do bycia wysłuchanym oznacza również, że dziecko ma prawo do skutecznego uczestnictwa w postępowaniu, które go dotyczy (UNCRC, art. 40, wyrażenia swoich poglądów, wypowiedzenie się na temat tego, co myśli, oraz uwzględnienie jego opinii przez sąd i wszystkie odpowiednie podmioty uczestniczące w postępowaniu).

Aby zagwarantować prawo do skutecznego uczestnictwa, postępowanie powinno być specjalnie dostosowane do dzieci. (UNCRC, art. 40.3)

Komentarz ogólny nr 12 komitetu CRC zawiera wskazówki, w jaki sposób zagwarantować dziecku prawo do wyrażania własnych poglądów w postępowaniu dotyczącym dziecka. (CRC/C/GC/12, s. 13)

Równie ważne jest prawo dziecka do zachowania milczenia i prawo do niewyrażania swoich poglądów, jeżeli uczestniczy ono w postępowaniu, które go dotyczy. Aby to zapewnić, rola prawników pracujących z dziećmi ma podstawowe znaczenie w doradzaniu dziecku, kiedy zachowanie milczenia leży w najlepszym interesie dziecka.

(Więcej na ten temat można dowiedzieć się z praktycznego przewodnika dla prawników dzieci) [☞](#).

Komitet CRC, GC nr 10, Brak dyskryminacji

„Państwa-strony muszą podjąć wszystkie niezbędne środki, aby zapewnić dzieciom, które weszły w konflikt z prawem, równe traktowanie. Wiele dzieci, które weszły w konflikt z prawem, jest także ofiarami dyskryminacji, np. w zakresie dostępu do edukacji lub na rynku pracy. Należy podjąć odpowiednie środki w celu zapobiegania takiej dyskryminacji, m.in. poprzez zapewnienie byłym przestępcom, będącym dziećmi, odpowiedniego wsparcia i pomocy w ich wysiłkach w reintegracji w społeczeństwie, oraz należy prowadzić kampanie publiczne podkreślające ich prawo do podjęcia konstruktywnej roli w społeczeństwie”.

Komitet CRC, GC nr 10, Prawo do życia, warunków życia i rozwoju

„Państwa-strony powinny kierować się i inspirować tym przyrodzonym prawem każdego dziecka w opracowywaniu skutecznych krajowych programów i polityki zapobiegania przestępczości nieletnich. Artykuł 37 (a) Konwencji CRC wyraźnie zakazuje kary śmierci i kary dożywotniego więzienia bez możliwości wcześniejszego zwolnienia. Pozbawienie wolności, w tym aresztowanie, zatrzymanie lub uwięzienie dziecka powinno być stosowane jedynie jako środek ostateczny i na możliwie najkrótszy czas, tak aby zapewnić pełne poszanowanie prawa dziecka do rozwoju”.

Komitet CRC, GC nr 10, Prawo do bycia wysłuchanym

„Prawo dziecka do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka powinno być w pełni szanowane i realizowane na każdym etapie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich”.

**GŁÓWNE
ZASADY
UNCRC**

Komitet CRC, GC nr 10, Najlepiej pojęty interes dziecka

„We wszystkich decyzjach podejmowanych w kontekście zarządzania wymiarem sprawiedliwości dla nieletnich ochrona najlepiej pojętego interesu dziecka oznacza na przykład, że tradycyjne cele wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, czyli represja i wymierzenie kary, w przypadku przestępców będących dziećmi muszą ustąpić miejsca celom resocjalizacyjnym i sprawiedliwości naprawczej. Sprawą nadrzędną powinno być zabezpieczenie najlepiej pojętego interesu dziecka”.

v. Podstawowe zasady ONZ dotyczące wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich

- UNCRC

Jak wspomniano wyżej, artykuły 37 i 40 Konwencji UNCRC poświęcone są konkretnie tematyce wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich. Artykuły te wymieniają ważne prawa dzieci, które weszły w konflikt z prawem, takie jak wykorzystywanie pozbawienia wolności jako środka ostatecznego, prawo do oddzielenia dziecka od osób dorosłych, które zostały pozbawione wolności, prawo dostępu do adwokata i wszelkie inne prawa proceduralne niezbędne do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy sądowej, które mają również zastosowanie do osób dorosłych.

Oprócz środków ochrony dostępnych osobom dorosłym dzieci oskarżone o naruszenie prawa karnego lub uznane winnymi pogwałcenia prawa karnego mają prawo do „*traktowania w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości dziecka, które umacnia w nim poszanowanie podstawowych praw i wolności innych osób oraz uwzględnia wiek dziecka i celowość sprzyjania jego reintegracji dla podjęcia przez nie konstruktywnej roli w społeczeństwie*”. (UNCRC, art. 40.1)

- Komitet CRC

W Komentarzu Ogólnym nr 10 w sprawie Praw dziecka w sferze wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich Komitet CRC zapewnia autorytatywne wskazówki na temat tego, jak należy wdrażać UNCRC (CRC/C/GC/10)

Według Komitetu CRC kompleksowa polityka dotycząca wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich musi być dostosowana do potrzeb dziecka oraz musi obejmować następujące elementy podstawowe (CRC/C/GC/10, §15 do §89):

- ➊ Zapobieganie przestępczości nieletnich;
- ➋ Interwencje bez uciekania się do postępowania sądowego (postępowanie zastępcze) oraz interwencje obejmujące postępowanie sądowe z konkretnymi dostosowaniami proceduralnymi;
- ➌ Ustanowienie minimalnego wieku w odpowiedzialności karnej oraz górnej granicy wieku w wymiarze sprawiedliwości dla nieletnich;
- ➍ Gwarancje rzetelnego procesu sądowego;
- ➎ Pozbawienie wolności, w tym aresztowanie tymczasowe i kara pozbawienia wolności, może zostać zastosowane jedynie jako środek ostateczny i na możliwie najkrótszy odpowiedni czas.

- Reguły pekińskie

Aby system wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich mógł być uznany za przyjazny dzieciom, powinien on być zgodny nie tylko z UNCRC, ale także z innymi podstawowymi standardami międzynarodowymi, w tym ze Wzorcowymi regułami minimum Narodów Zjednoczonych dotyczącymi wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich („Reguły pekińskie”), które,

nawet jeśli nie są prawnie wiążące, stanowią minimalne warunki, które zostały przyjęte na arenie międzynarodowej w odniesieniu do traktowania dzieci, które weszły w konflikt z prawem.

Reguły pekińskie, Reguła 5 „Zadania wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich”:

„Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich powinien mieć na uwadze dobro nieletniego i zapewniać, że każda reakcja, z jaką spotyka się nieletni przestępca, będzie odpowiednio uwzględniać okoliczności czynu i osobę sprawcy”.

- Wskazania rijadzkie

Wytyczne ONZ w sprawie zapobiegania przestępczości nieletnich („Wskazania rijadzkie”) określają praktyczne, pozytywne i proaktywne podejście do zapobiegania wzrostowi przestępczości wśród młodzieży, które opiera się na różnych (niewiążących) metodach mających na celu zniechęcenie nieletnich do przestępstw.

Wskazania rijadzkie, „Zasady podstawowe”:

„Zapobieganie przestępczości nieletnich stanowi istotną część zapobiegania przestępczości w społeczeństwie. Młody człowiek może rozwinąć w sobie antyprzestępcze postawy przez angażowanie się w działania zgodne z prawem i użyteczne społecznie oraz przez przyjmowanie wyrażającej humanitaryzm postawy wobec społeczeństwa i egzystencji ludzkiej”.

Krajowa polityka zapobiegania przestępczości nieletnich powinna ułatwiać socjalizację i integrację wszystkich dzieci, koncentrując się na wspieraniu rodzin w trudnej sytuacji, w szczególności poprzez angażowanie dzieci zagrożonych wykluczeniem społecznym.

- Reguły hawańskie

Przyjazny dla dzieci wymiar sprawiedliwości oferuje sankcje i środki alternatywne dla pozbawienia nieletniego wolności w celu przestrzegania zasady, zgodnie z którą uwięzienie nieletniego powinno być środkiem stosowanym jedynie w ostateczności, na możliwie krótki okres i tylko w wyjątkowych przypadkach w celu wspomagania reintegracji dziecka w społeczeństwie.

Ta ważna zasada została również przewidziana w Regułach ONZ dot. ochrony nieletnich pozbawionych wolności („Reguły hawańskie”). Reguły te mają określić warunki minimum ochrony nieletnich pozbawionych wolności we wszystkich formach, zgodne z prawami człowieka i podstawowymi wolnościami. Mają one na celu przeciwdziałanie szkodliwym wpływom

wszelkiego rodzaju pozbawienia nieletniego wolności i wspomaganie jego reintegracji ze społeczeństwem.

Reguły hawańskie, „Podstawowy punkt widzenia”:

„Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich powinien zapewniać ochronę interesu i praw nieletnich oraz dbałość o ich dobro fizyczne i psychiczne. Uwięzienie nieletniego powinno być środkiem stosowanym jedynie w ostateczności”.

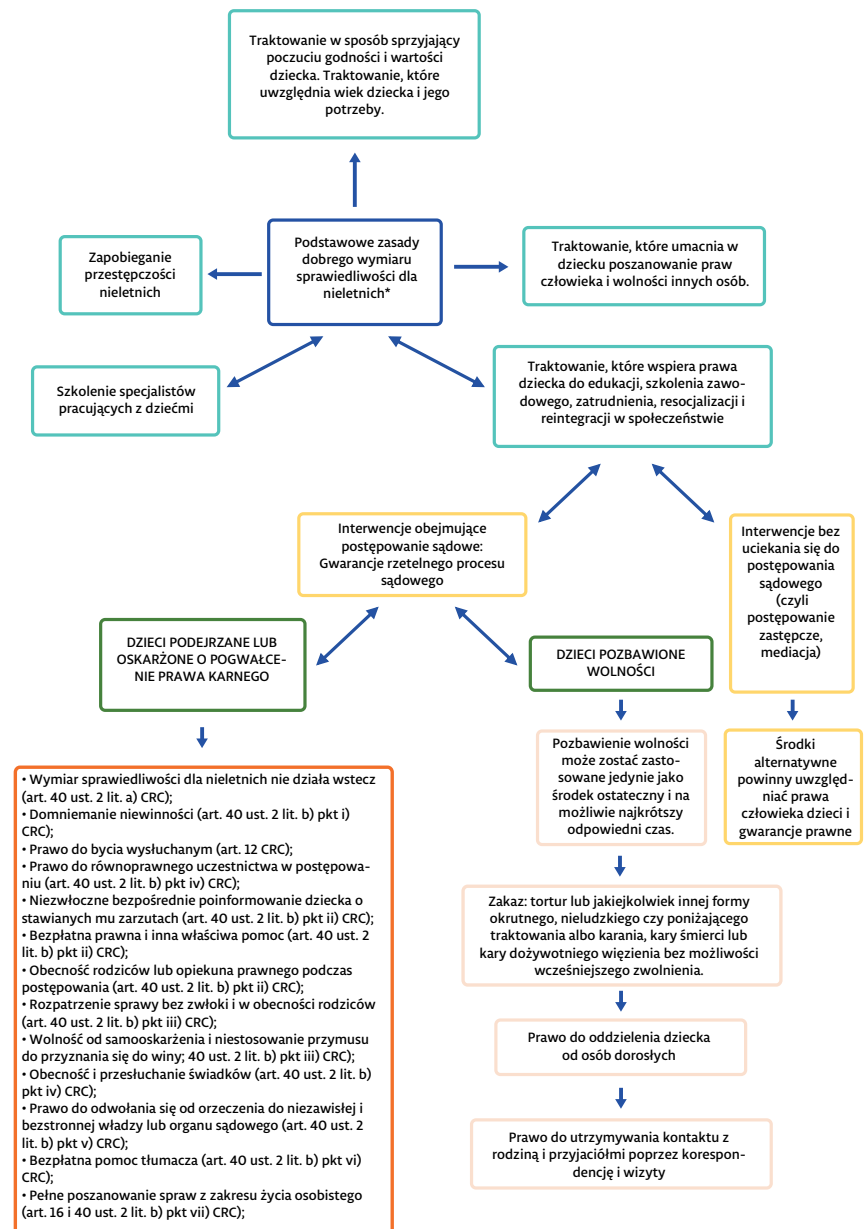
Zgodnie z art. 40.3 UNCRC państwa-strony będą dążyły do promowania środków postępowania z dziećmi w konflikcie z prawem bez uciekania się do postępowania sądowego, pod warunkiem pełnego poszanowania praw człowieka i gwarancji prawnych, zaś Komentarz Ogólny nr 10 (CRC/C/GC/10) zapewnia szereg użytecznych wskazówek dotyczących tego, w jaki sposób stosować tego typu środki z poszanowaniem praw dzieci w konflikcie z prawem. (CRC/C/GC/10, §26-27)

Komitet CRC, GC nr 10, § 26:

„W postępowaniu z dziećmi, które weszły w konflikt z prawem, państwa-system wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich powinny stosować odnośne środki, bez uciekania się do postępowania sądowego jako integralnej części ich systemu wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, oraz zapewnić dzieciom pełne poszanowanie i ochronę praw człowieka i gwarancji prawnych”.

Zważywszy na fakt, że większość dzieci naruszających prawo popełnia stosunkowo lżejsze przewinienia, korzystanie z różnych środków umożliwiających uniknięcie postępowania karnego/angażującego wymiar sprawiedliwości dla nieletnich i zamiast tego skierowanie sprawy do innych służb/opieki społecznej (tj. postępowanie zastępcze polegające na zaniechaniu ścigania przestępstwa albo umorzeniu postępowania karnego) powinno stanowić ugruntowaną praktykę, która może i powinna być stosowana w większości przypadków. (CRC/C/GC/10, §24-25)

Poniższa grafika podsumowuje główne cechy skutecznego i właściwego wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.
(ZLECIC POPRAWKĘ GRAFIKOWI)

b. Zasady CoE: wytyczne dot. wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom

Wytyczne Rady Europy (CoE) w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom (CFJ)¹⁰ stanowią kolejny kluczowy instrument w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich, który ma na celu zwiększenie dostępu dzieci do wymiaru sprawiedliwości i rozwiązanie kwestii sposobu ich traktowania w systemie wymiaru sprawiedliwości. Wytyczne promują zasady najlepiej pojętego interesu dziecka, troskę i opiekę nad dziećmi, a także mają na celu zagwarantowanie dzieciom odpowiedniego dostępu do wymiaru sprawiedliwości, traktowania ich z szacunkiem, równego traktowania przy jednoczesnym poszanowaniu rządów prawa. Zachęcają również do rozwoju interdyscyplinarnych podejść i szkoleń, a także nakładają na państwa członkowskie wymóg zapewnienia gwarancji na wszystkich etapach postępowania karnego.

Mimo iż z formalnego punktu widzenia Wytyczne CoE w sprawie CFJ nie są prawnie wiążące, opierają się one na istniejących i wiążących międzynarodowych i europejskich normach i instrumentach, takich jak UNCRC. (Wytyczne CoE w sprawie CFJ, Preambuła, s. 13)

Dyrektywa (UE) 2016/800, motyw 7:

„W niniejszej dyrektywie wspiera się prawa dziecka, uwzględniając Wytyczne Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom”.

Zgodnie z tymi Wytycznymi „wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku” oznacza:

Wytyczne Rady Europy w sprawie CFJ, definicje:

„Systemy sądownictwa, w których gwarantuje się poszanowanie i skuteczne wykonanie wszystkich praw dzieci na możliwie najwyższym poziomie, mając na uwadze wymienione poniżej zasady oraz należyście uwzględniając stopień dojrzałości dziecka i jego możliwości poznawcze, a także okoliczności danej sprawy. Chodzi w szczególności o wymiar sprawiedliwości, który jest dostępny, dostosowany do wieku, sprawny, spełnia normy należytej staranności, uwzględnia potrzeby i prawa dziecka oraz jest do nich dostosowany, przestrzega praw dziecka, w tym prawa do rzetelnego procesu sądowego, uczestnictwa w postępowaniu i rozumienia go, poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, a także prawa do integralności i godności”.

Wytyczne CoE w sprawie CFJ, część IV, §24:

„Należy zachęcać do stosowania alternatywnych rozwiązań względem postępowania sądowego, takich jak mediacja, programy profilaktyczne (zamiast mechanizmów sądowych) i alternatywne metody rozwiązywania sporów, w każdym przypadku, w którym mogą one służyć dobru dziecka. Wstępne zastosowanie takich rozwiązań alternatywnych nie powinno być wykorzystane jako przeszkoda w dostępie dziecka do wymiaru sprawiedliwości”.

¹⁰ Dostępne na stronie <https://rm.coe.int/16804b2cf3>.

Wytyczne CoE podkreślają również znaczenie stosowania środków alternatywnych w postępowaniu sądowym, jednak pod ściśle określonymi warunkami.

c. Zasady wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom w prawie UE

Unia Europejska poświęciła szeroką gamę gwarancji procesowych osobom podejrzanym lub oskarżonym w postępowaniu karnym zgodnie z „Harmonogramem działań mających na celu umocnienie praw procesowych”.¹¹

Na dzień dzisiejszy sześć dyrektyw UE dotyczy praw osób podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym (zarówno dzieci, jak i osób dorosłych). Dyrektywy te, tzw. „dyrektywy dot. praw do rzetelnego procesu sądowego”, zostały dokładnie omówione w rozdziale X oraz w **TS 3**.

W 2016 roku UE przyjęła dyrektywę (EU) 2016/800¹² w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym w celu ustalenia minimalnych wiążących standardów w państwach członkowskich UE. Dyrektywa ta jest jedyną, która jest skierowana specjalnie do dzieci, które weszły w konflikt z prawem, i dlatego stanowi główny instrument, który umożliwił włączenie niektórych zasad wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom do prawa UE.

Dyrektywa (UE) 2016/800, motyw 1:

„Celem niniejszej dyrektywy jest ustanowienie gwarancji procesowych mających zapewnić dzieciom, to jest osobom, które nie ukończyły 18 lat, będącym podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym możliwości zrozumienia i śledzenia przebiegu takiego postępowania oraz wykonywania przysługującego im prawa do rzetelnego procesu sądowego, oraz zapobieganie ponownemu popełnianiu przez dzieci czynów zabronionych, a także wspieranie ich integracji społecznej”.

Dyrektywa uwzględnia UNCRC, Wytyczne CoE w sprawie CFJ (jak wspomniano powyżej), Europejską Konwencję Praw Człowieka (ECHR), Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (ICCPR) i należy ją rozpatrywać w połączeniu z artykułami 21.1 i 24 Karty praw podstawowych UE (EUCFR), która obejmuje cztery główne zasady UNCRC (brak dyskryminacji, uczestnictwo, najlepiej pojęty interes dziecka i zapewnienie dzieciom dobrych warunków życia).

¹¹ Rezolucja Rady dotycząca harmonogramu działań mających na celu wzmocnienie praw procesowych osób podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniu karnym, 30 listopada 2009 r., JO C/295/1.

¹² Dyrektywa 2016/800/UE jest dostępna pod adresem: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016L0800>. Irlandia, Wielka Brytania i Dania nie są związane niniejszą dyrektywą, ponieważ odstąpiły od przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości Unii Europejskiej.

B. ZOBOWIĄZANIA PAŃSTW CZŁONKOWSKICH UE DOT. PRAW DZIECI

Ta część podręcznika ma wyjaśnić państwom członkowskim (1) ich zobowiązania oraz zadania do podjęcia na mocy prawa międzynarodowego oraz regionalnego w celu zagwarantowania praw dzieci w konflikcie z prawem; (2) dlaczego muszą one spełniać owe zobowiązania oraz (3) jakie stosowne mechanizmy kontroli zweryfikują oraz będą monitorowały, czy owe zobowiązania są realizowane.

1. Czy są międzynarodowe i regionalne ramy prawne?

Ta część podręcznika zawiera różne instrumenty i normy określające zobowiązania państw członkowskich UE w odniesieniu do praw dzieci będących w konflikcie z prawem w następujący sposób: (1) instrumenty ONZ, (2) instrumenty Rady Europy i (3) instrumenty UE.

Instrumenty te zostały wymienione zgodnie z ich siłą wiążącą: prawo wiążące, prawo miękkie, orzecznictwo¹.

Ponadto bardziej szczegółowy przegląd obowiązujących międzynarodowych i regionalnych instrumentów prawnych i norm, które gwarantują dzieciom ich prawa procesowe w postępowaniu przed sądem dla nieletnich jest dostępny w karcie technicznej załączonej do niniejszego opracowania (patrz: 3 tabele w **TS1**).

¹ Patrz: definicje prawa twardego, prawa miękkiego i orzecznictwa w leksykonie, s. 14.

1.1. Na poziomie międzynarodowym

a. Prawo międzynarodowe wiążące

Do istotnych dla niniejszej opracowania instrumentów międzynarodowych mających zastosowanie do dzieci, którym zarzuca się konflikt z prawem zalicza się m.in.:

- Uniwersalną Deklarację Praw Człowieka (UDHR), 1948d;
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (ICCPR), 1966;
- Konwencję Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka (UNCRC), 1989;
- Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie procedury komunikacji (OP3 UNCRC), 2011.

b. Prawo miękkie

Do międzynarodowych instrumentów prawa miękkiego w zakresie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich zalicza się m.in.:

- Wzorcowe reguły minimalne NZ dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (Reguły pekińskie lub RAJJ), 1985;
- Wytyczne ONZ w sprawie zapobiegania przestępczości nieletnich (Wytyczne z Rijadu lub Wskazania Rijadzkie lub GPJD), 1990;
- Zasady ONZ w sprawie ochrony nieletnich pozbawionych wolności (Reguły hawańskie lub RPJDL), 1990;
- Podstawowe Zasady ONZ dotyczące roli prawnika (BPRL), 1990;
- Wytyczne ONZ dotyczące postępowania w sprawach karnych z udziałem dzieci (GACCJS), 1997;
- Komentarz Ogólny nr 10 Komitetu Praw Dziecka NZ: Prawa dzieci w wymiarze sprawiedliwości wobec nieletnich (Komitet CRC, GC nr 10), 2007;
- Komentarz Ogólny nr 12 Komitetu Praw Dziecka NZ: Prawo dziecka do bycia wysłuchanym (Komitet CRC, GC nr 12), 2009;
- Komentarz Ogólny nr 14 Komitetu Praw Dziecka NZ: Prawo dziecka do wzięcia pod uwagę najlepiej pojętego interesu dziecka jako najważniejszej przesłanki (Komitet CRC, -GC nr 14), 2013;
- Zasady i wytyczne ONZ dotyczące dostępu do pomocy prawnej w sprawach karnych (PGALA), 2013;
- Wytyczne w sprawie dzieci w konflikcie z wymiarem sprawiedliwości (opracowane przez Międzynarodową Grupę Roboczą Międzynarodowego Stowarzyszenia Sędziów Rodzinnych i Nieletnich (IAYFJM)), 2017.

1.2. Na poziomie regionalnym

Rada Europy

a. Prawo międzynarodowe wiążące

Do istotnych dla niniejszego projektu wiążących instrumentów Rady Europy mających zastosowanie do dzieci w konflikcie z prawem zalicza się m.in.:

- Europejską Konwencję Praw Człowieka (ECHR), 1950;
- Europejską Kartę Społeczną (ECSR), 1961, zmienioną w 1996 r.

b. Prawo miękkie

Do instrumentów prawa miękkiego Rady Europy w zakresie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich zalicza się m.in.:

- Zalecenie Komitetu Ministrów Rady Europy do państw członkowskich w sprawie europejskich zasad stosowanych wobec młodocianych przestępców, wobec których zastosowano sankcje lub środki, CM/Rec (2008)11, 2008;
- Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom, (Wytyczne CoE w sprawie CFJ), 2010;
- Normy CPT dotyczące nieletnich pozbawionych wolności Europejskiego Komitetu ds. Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu bądź Karaniu, 2010.

c. Europejski Trybunał Praw Człowieka (ECtHR): orzecznictwo

Orzeczenia ECtHR są wiążące dla 47 państw członkowskich Rady Europy, które ratyfikowały ECHR (w tym wszystkie państwa członkowskie UE). Orzeczenia te wielokrotnie doprowadziły rządy do zmiany praktyk legislacyjnych i administracyjnych w wielu dziedzinach.

Orzecznictwo ECtHR sprawia, że nie tylko ECHR, ale także UNCRC stanowi potężny, żywotny instrument, ponieważ ECtHR często opiera się na UNCRC przy interpretacji przepisów ECHR, które są podnoszone w skargach dzieci lub złożonych w imieniu dzieci.

W przeciwieństwie do CJEU, ECtHR ma rozległe orzecznictwo w zakresie praw dziecka, w tym w zakresie naruszenia prawa do rzetelnego procesu sądowego (artykuł 6 ECHR).

W szczególności w odniesieniu do naruszenia tego ostatniego przepisu, UNCRC miała znaczny wpływ na rozumowanie ECtHR w odniesieniu do praw dzieci znajdujących się w konflikcie z prawem¹ (Patrz: **TS 1**, tabela „Orzecznictwo”)

Unia Europejska

a. Prawo międzynarodowe wiążące

Do istotnych dla niniejszego opracowania instrumentów UE mających zastosowanie do dzieci w konflikcie z prawem należą m.in.2:

- Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (EUCFR), 2000 (w szczególności art. 24 (Prawa dziecka), art. 47–50 (specjalny rozdział poświęcony „Wymiarowi sprawiedliwości”) i art. 52, §3 o zakresie praw gwarantowanych);
- Traktat o Unii Europejskiej (TEU), 2009 (w szczególności art. 3 dotyczący zobowiązania UE do propagowania ochrony praw dziecka);

¹ Orzecznictwo ECtHR jest dostępne na stronie internetowej: <https://www.coe.int/en/web/children/case-law>. Na stronie tej można znaleźć dwie bazy danych: HUDOC i THESEUS. Ta ostatnia zawiera jedynie orzecznictwo ECtHR dotyczące praw dziecka. Więcej informacji można znaleźć również w artykule U. Kilkelly, *The impact of the Convention on the case-law of the European Court of Human Rights* (Wpływ Konwencji na orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka) [w:] D. Fottrell (red.), *Revisiting children's rights, 10 years of the UN Convention on the rights of the child* (Rewizja praw dziecka, 10 lat Konwencji ONZ o prawa dzieci), Kluwer Law International, 2000.

² Jak wspomniano wcześniej, nie wszystkie dyrektywy mają zastosowanie we wszystkich państwach członkowskich UE. W szczególności dyrektywy dotyczące prawa do rzetelnego procesu sądowego, takie jak większość spośród omówionych w niniejszej Instrukcji, nie zawsze mają zastosowanie w Irlandii, Wielkiej Brytanii lub Danii. Państwa te mogą zdecydować, czy będą uczestniczyć w przyjęciu tych dyrektyw.

- ❶ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFEU), 2012 (w szczególności art. 82, §2, jako podstawa prawna do przyjęcia dyrektyw UE dotyczących praw jednostek w postępowaniu karnym);
- ❷ Dyrektywa 2010/64/UE w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym, 2010 (dla dzieci i osób dorosłych);
- ❸ Dyrektywa 2012/13/UE w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym, 2012 (dla dzieci i osób dorosłych);
- ❹ Dyrektywa 2013/48/UE w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym, 2013 (dla dzieci i osób dorosłych);
- ❺ Dyrektywa 2016/343/UE w sprawie domniemania niewinności oraz prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym, 2016 (dla dzieci i osób dorosłych);
- ❻ Dyrektywa 2016/800/UE w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym, 2016 (poświęcona konkretnie dzieciom będącym w konflikcie z prawem);
- ❼ Dyrektywa 2016/1919/UE w sprawie pomocy prawnej z urzędu dla podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym, 2016 (dla dzieci i osób dorosłych).

Karta techniczna załączona do niniejszej Instrukcji została poświęcona procesowi transpozycji owych dyrektyw do prawa krajowego³ (patrz: **TS 2**).

W kolejnej **karcie technicznej** omówiono szczegółowo owe dyrektywy oraz udzielono praktycznych wskazówek dla państw członkowskich UE w celu ułatwienia transpozycji i wdrożenia owych dyrektyw na poziomie krajowym (patrz: **TS 3**).

b. Prawo miękkie

Do instrumentów prawa miękkiego UE w zakresie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich zalicza się m.in.:

- ❶ Zalecenie Komisji Europejskiej w sprawie gwarancji procesowych dla osób wymagających szczególnego traktowania podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniu karnym (2013/C 378/02), 2013;
- ❷ Zalecenie Komisji Europejskiej w sprawie prawa do pomocy prawnej przysługującego podejrzanym lub oskarżonym w postępowaniu karnym (2013/C 378/03), 2013.

³ Wprawdzie UE, „transpozycja” to proces, w którym państwa członkowskie UE wprowadzają w życie dyrektywę poprzez przyjęcie odpowiednich środków wdrożeniowych na poziomie krajowym.

c. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (CJEU): orzecznictwo

Do dnia dzisiejszego orzecznictwo CJEU dotyczące ochrony praw dziecka nie jest tak rozbudowane, jak orzecznictwo ECtHR. Większość orzeczeń CJEU dotyczących dzieci ma związek ze swobodnym przepływem osób oraz kwestiami obywatelstwa UE i została wydana po wystąpieniu z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym przez sąd krajowy⁴.

⁴ Orzecznictwo CJEU jest dostępne pod adresem: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/en/.

2. Dlaczego państwa członkowskie UE powinny przestrzegać swoich zobowiązań dot. praw dzieci?

Wszystkie państwa członkowskie UE ratyfikowały UNCRC oraz ECHR, które stanowią podstawowe instrumenty ochrony praw dzieci na poziomie międzynarodowym i regionalnym. UE oraz jej państwa członkowskie są zobowiązane do przestrzegania zasad i przepisów zawartych w owych instrumentach odnośnie do kwestii znajdujących się w zakresie kompetencji UE.

Ponadto, wiążąca siła instrumentów międzynarodowych i regionalnych ma również wpływ na poziomie UE, ponieważ zgodnie z art. 6.3 TEU, pisane i niepisane zasady zaczerpnięte z wspólnych i konstytucyjnych tradycji państw członkowskich UE stanowią „ogólne zasady” prawa UE, które muszą być stosowane w celu uzupełnienia i prowadzenia interpretacji traktatów unijnych.

Według CJEU, obowiązki wynikające z członkostwa w UE nie powinny kłócić się z obowiązkami państw członkowskich płynącymi z ich międzynarodowych zobowiązań dot. praw człowieka, nawet jeżeli sama UE nie jest sygnatariuszem owych traktatów⁵.

Tą ważną zasadę potwierdzają również poniższe rozważania:

- Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (EUCFR) zawiera osobny rozdział poświęcony „Wymiarowi sprawiedliwości” (art. 47-50), który odzwierciedla minimalne normy ECHR dot. rzetelnych procesów sądowych. W rezultacie oznacza to, że nieprzestrzeganie postanowień ECHR może doprowadzić do jednoczesnego naruszenia EUCFR i vice versa⁶, zgodnie z artykułem 52, § 3 EUCFR, który jasno stanowi, że: „W zakresie, w jakim niniejsza Karta zawiera prawa, które odpowiadają prawom zagwarantowanym w europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, ich znaczenie i zakres są takie same jak praw przyznanych przez tę konwencję. Przepis ten nie stoi na przeszkodzie, aby prawo unijne zapewniło jeszcze większą ochronę”;

⁵ Zob. przykład: CJEU, 14 maja 1974 r., J. Nold, Kohlen-und Baustoffgroßhandlung przeciwko Komisji Wspólnot Europejskich (C-4/73).

⁶ D. Sayers, Protecting fair trial rights in criminal cases in the European Union: where does the Roadmap take us? (Ochrona praw do sprawiedliwego procesu sądowego w sprawach kryminalnych w Unii Europejskiej: dokąd prowadzi nas Plan Działania?) w Human Rights Law Review, 2014, s. 734.

- Oznacza to, że od 1 grudnia 2009 roku, wraz z wejściem w życie traktatu lizbońskiego, UE po raz pierwszy ma „konstytucyjny” obowiązek propagowania ochrony praw dziecka (TEU, art. 3) oraz EUCFR. Ma ona obecnie tę samą wartość prawną co traktaty unijne. Zawiera przy tym przepisy poświęcone prawom dzieci (bezpośrednio zainspirowany UNCRC) który, między innymi, zawiera zasadę najlepiej rozumianego interesu dziecka (EUCFR, art. 24)⁷.
- Dyrektywy UE dot. praw do sprawiedliwego procesu sądowego w postępowaniach karnych odnoszą się głównie do wymienionych wyżej instrumentów międzynarodowych dotyczących praw człowieka i dziecka (**więcej szczegółów w rozdziale X**). Sama wzmianka o tych międzynarodowych zasadach i przepisach oraz zintegrowanie ich w instrumentach wiążących UE daje im bardziej skuteczny i wpływowy kanał egzekwowania na poziomie UE. Dla przykładu, pkt. 55 dyrektywy 2013/48/EU stanowi, że celem owej dyrektywy jest „promowanie praw dziecka oraz uwzględnienie Wytycznych Rady Europy dot. wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku, w szczególności zaś ich przepisów dotyczących informacji oraz porad udzielanych dziecku”. Dyrektywa 2016/800/UE, która została specjalnie poświęcona prawom procesowym dzieci w konflikcie z prawem, również mówi, że „[Dyrektywa] promuje prawa dziecka, uwzględniając Wytyczne Rady Europy dot. wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom” (motyw 7) oraz, że „żaden z przepisów niniejszej dyrektywy nie może być pochytywany jako ograniczenie bądź uchylenie jakichkolwiek praw czy gwarancji procesowych zagwarantowanych w Karcie, ECHR czy innych istotnych przepisach praw międzynarodowych, w szczególności Konwencji Praw Dziecka ONZ, czy też prawa dowolnego państwa członkowskiego, które zapewnia wyższy poziom ochrony”(art. 23).

Z tych oto powodów państwa członkowskie UE muszą uwzględnić prawa dzieci, którym zarzuca się konflikt z prawem, w ramach transpozycji i wdrażania wszystkich dyrektyw UE. **Karta techniczna** załączona do niniejszej Instrukcji zawiera bardziej szczegółową analizę procesu transpozycji dyrektyw UE na poziomie krajowym (**TS 2**).

⁷ W zakresie stanowiska Polski oraz Wielkiej Brytanii wobec EUCFR, patrz: „Protokół (nr 30) w sprawie stosowania Karty praw podstawowych Unii Europejskiej do Polski i Wielkiej Brytanii” (12008E/PRO/30).

3. Kto będzie monitorował i kontrolował spełnianie owych zobowiązań przez państwa członkowskie UE?

Do każdego z wymienionych wyżej standardów i instrumentów wprowadzono odpowiedni mechanizm monitorowania. Funkcjonowanie, uprawnienia, obszary kompetencji owych procedur (i organów kontroli) mogą znacząco się różnić.

Mechanizmy monitorowania mogą przybrać następujące formy:

- Komitety ekspertów monitorujących wdrażanie najważniejszych międzynarodowych traktatów o prawach człowieka, w tym tych poświęconych prawom dzieci (takie jak Komitet CRC w odniesieniu do UNCRC, Rada Praw Człowieka (HRC) wraz z jej specjalnymi procedurami⁸, Komisarz CoE ds. Praw Człowieka (CECHR), Europejski Komitet Praw Społecznych (ECSR) itp.).
- Organy sądowe: Europejski Trybunał Praw Człowieka (ECtHR) oraz Trybunał Sprawiedliwości UE (CJEU).

Jak zostało już powiedziane, każde państwo-strona traktatu (lub konwencji) ma obowiązek podjęcia kroków w celu zapewnienia, że jego obywatele⁹ mogą cieszyć się prawami określonymi w traktacie. W normalnych warunkach, gdy państwo podpisze i ratyfikuje traktat, oznacza to, że uznaje ono również odpowiedni mechanizm kontroli oraz jego decyzje. Istnienie mechanizmów monitorowania oraz związanych z nimi zaleceń jest fundamentalne w skierowaniu państw członkowskich UE ku bardziej zdecydowanym działaniom na rzecz ochrony praw dzieci.

W tym podręczniku, skupimy się na mechanizmach monitorowania, które są szczególnie istotne z punktu widzenia wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich. Ich najważniejsze cechy wymienione zostały w **TS 5**.

Na zakończenie, warto podnieść, że:

- Traktat Lizboński zapewnił silniejsze podstawy prawne dla rozwoju w UE obszaru wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych zgodnego z prawami do rzetelnego procesu sądowego ustanowionymi już wcześniej przez instrumenty międzynarodowe i regionalne;
- Jeżeli państwa członkowskie UE nie wywiązują się ze swoich zobowiązań międzynarodowych dotyczących ochrony praw dzieci w postępowaniach karnych, a kwestia mieści się w kompetencjach UE, to mogą one obecnie być rozstrzygane przed CJEU i prowadzić do sankcji na poziomie UE;
- Dyrektywy UE dot. prawa do sprawiedliwego procesu sądowego w sprawach karnych są oparte na wymienionych wyżej instrumentach międzynarodowych i regionalnych dotyczących praw człowieka i dziecka. Integracja owych międzynarodowych zasad i przepisów w aktach wiążących UE daje im bardziej skuteczny i wpływowy mechanizm egzekwowania na poziomie UE.

⁸ Istnieją również Specjalni Sprawozdawcy, czyli indywidualni eksperci (nie komitety) o uprawnieniach tematycznych bądź geograficznych, pracujący w ramach Komisji Praw Człowieka ONZ (tacy jak Specjalny Przedstawiciel Sekretarza Generalnego ONZ (SRSG) ds. przemocy wobec dzieci, Specjalny Sprawozdawca ONZ ds. sprzedaży i wykorzystywania seksualnego dzieci, Specjalny Przedstawiciel Sekretarza Generalnego ONZ ds. Dzieci w Konfliktach Zbrojnych).

⁹ Czasami ten obowiązek nie ogranicza się tylko do obywateli pochodzących z danego kraju.

C. JAK ZAGWARANTOWAĆ SKUTECZNE WDROŻENIE PRAW DZIECI BĘDĄCYCH W KONFLIKCIE Z PRAWEM NA POZIOMIE KRAJOWYM

„Wymiar sprawiedliwości przyjazny dzieciom odnosi się do systemów sądownictwa, w których gwarantuje się poszanowanie i skuteczne wykonanie wszystkich praw dzieci na możliwie najwyższym poziomie”.¹⁰

Ten rozdział określa zarówno dobre praktyki, jak i wyzwania towarzyszące wdrażaniu praw procesowych dzieci w UE, oraz służy jako podstawa do zaleceń dla państw członkowskich UE.

Zalecenia są oparte na legislacji europejskiej i międzynarodowej.

Praktyki i rekomendacje są opracowane na podstawie wybranych, najbardziej znaczących przykładach zgromadzonych w sześciu badaniach terenowych w krajach partnerskich projektu „Mój prawnik, moje prawa”. Wszystkie wymienione rozwiązania można znaleźć w krajowych sprawozdaniach i analizach, które są dostępne na stronie projektu: www.mylawyermyrights.eu.

Z naszych badań wynika, że w większości państw członkowskich UE należy rozwiązać szereg problemów związanych ze skutecznym wdrożeniem gwarancji procesowych dla dzieci¹¹.

Z powyższych względów struktura następnego rozdziału została podzielona w następujący sposób:

- Główne wyzwania związane z wdrożeniem praw dziecka na poziomie krajowym;
- Inspirujące praktyki na poziomie krajowym;

Kluczowe jest, aby zarówno krajowa ustawodawstwo, jak i praktyka w

państwach członkowskich UE były zgodne ze standardami praw dzieci. W związku z tym, celem tej części Instrukcji jest zachęcenie państw członkowskich UE do zaczerpnięcia inspiracji z najlepszych praktyk, które już funkcjonują w innych państwach członkowskich, oraz postępowanie zgodnie z głównymi kierunkami wdrażania dyrektyw UE dot. praw do rzetelnego procesu sądowego zgodnie ze standardami międzynarodowymi i regionalnymi.

1. Wdrażanie zbioru dyrektyw UE dotyczących prawa do rzetelnego procesu sądowego w sprawach karnych

Istnieją pewne aspekty dyrektyw UE dot. praw do rzetelnego procesu sądowego, które wymagają dokładniejszej analizy, ponieważ mogą być one różnie interpretowane. Szczególną uwagę należy zwrócić na

- Klasyfikację prawną oraz charakter procedury, w którą może być zaangażowane dziecko, któremu zarzuca się konflikt z prawem;
- Określenie MACR;
- Wiek dziecka;
- Rodzaj domniemanego wykroczenia.

Niektóre interpretacje mogą wpłynąć na stosowanie zespołu dyrektyw UE wobec dzieci w państwach członkowskich UE.

Jest zatem konieczne, aby państwa członkowskie UE uwzględniały poniższe wyzwania i patrzyły na nie przez pryzmat podstawowych zasad wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, określonych w szczególności w wytycznych UNCRC oraz w uwagach ogólnych Komitetu CRC.

Dyrektywa (UE) 2016/800, pkt. 17:

„Niniejsza Dyrektywa dotyczy wyłącznie postępowań karnych. Nie dotyczy ona innych rodzajów postępowań, w szczególności postępowań specjalnie zaprojektowanych dla dzieci, które mogą prowadzić do zastosowania środków ochronnych, poprawczych bądź wychowawczych.”

¹⁰ Wytyczne Rady Europy w sprawie CFJ oraz Memorandum wyjaśniające (2011), s. 4.

¹¹ Patrz też: Komisja Europejska, Podsumowanie przeglądów kontekstowych zaangażowania dzieci w postępowaniach karnych w 28 państwach członkowskich Unii Europejskiej, Biuro publikacji Unii Europejskiej, 2014; Komisja Europejska, Ocena wpływu towarzysząca dokumentowi Propozycja Dyrektywy Parlamentu Europejskiego oraz Rady dot. gwarancji procesowych dla dzieci podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniach karnych z dnia 27 listopada 2013 r., SWD (2013) 480 wersja ostateczna, s. 12 i nast.; Agencja Unii Europejskiej na rzecz Praw Podstawowych, Wymiar sprawiedliwości przyjazny dzieciom. Perspektywy i doświadczenia specjalistów dot. uczestnictwa dzieci w postępowaniach cywilnych i karnych w 10 państwach członkowskich UE, Biuro publikacji Unii Europejskiej, 2015 r.

A. Główne wyzwania

Postępowania opieki społecznej wobec dzieci

Artykuł 82 TFeU mówi, że UE posiada kompetencje, aby stanowić prawo w związku ze sprawami karnymi.

Jak wspomniano wyżej, w różnych państwach członkowskich UE istnieją różne modele wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich. W związku z tym owe systemy nie zawsze opierają się na modelu postępowania karnego, o którym mówią dyrektywy unijne. Dla przykładu, mogą one mieć odmienne cele, uczestników oraz środki, które mogą być ich konsekwencją lub mogą być prowadzone przed innym organem.

W niektórych państwach członkowskich UE, dzieci podejrzane lub oskarżone o złamanie prawa ponoszą odpowiedzialność w ramach systemu opieki społecznej, który oparty jest na środkach wychowawczych, w przeciwieństwie do procedur ściśle karnych.

Jednak rozróżnienie pomiędzy procedurą karną a procedurą opiekuńczą nie jest zawsze wyraźne. Ten drugi rodzaj postępowań wciąż może narazić dziecko na pozbawienie wolności lub mieć negatywne konsekwencje dla jego zdrowia psychicznego lub fizycznego. Ponadto dziecko zaangażowane w postępowanie o charakterze opiekuńczym, które prowadzi do zastosowania środków ochronnych, poprawczych lub wychowawczych spotyka się z tymi samymi podmiotami, które uczestniczą w postępowaniach karnych, czyli z funkcjonariuszami policji, prokuratorami i sędziami, i może przechodzić przez podobne etapy dochodzenia i podejmowania decyzji.

Zgodnie z orzecznictwem CJEU oraz ECtHR, aby ustalić, czy dane postępowanie ma charakter karny czy też nie, należy spojrzeć na jego warstwę i istotę merytoryczną, a nie na samą klasyfikację na poziomie krajowym.

W konsekwencji państwa członkowskie UE nie powinny wykluczać opiekuńczych systemów sprawiedliwości dla dzieci, którym zarzuca się konflikt z prawem (tak jak ma to miejsce w Belgii, Bułgarii i Polsce) z zabezpieczeń ustanowionych w dyrektywach UE twierdząc, że Unia Europejska może ustanawiać przepisy jedynie w obszarze prawa karnego. Aspekt merytoryczny krajowych postępowań w sprawach nieletnich musi być istotnym kryterium dla ustalenia zastosowania całego zestawu dyrektyw UE, które dotyczą prawa do rzetelnego procesu sądowego dla dzieci, którym zarzuca się konflikt z prawem (więcej informacji znajduje się w **TS 2** oraz **6**).

b.Procedury administracyjne dla osób podejrzanych o złamanie prawa karnego

W toku przeprowadzonych badań ustalono, że w niektórych państwach, system wymiaru sprawiedliwości nie uznaje pierwszego etapu postępowania (przesłuchiwanie przez policję) za postępowanie karne. Dopóki osoba podejrzana nie zostanie zatrzymana i formalnie oskarżona przez prokuratora lub sędziego śledczego, ma jedynie do czynienia z procedurą administracyjną.

Krajowy przykład oparty na badaniach

Bułgarski system wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych nie rozróżnia formalnie osoby podejrzanej. Przesłuchiwanie przez policję jest uznawane za administracyjny środek prewencyjny.

c.Zasada pierwszeństwa prawa UE

Niektóre państwa członkowskie UE uważają, że posiadanie już funkcjonującego systemu wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich jest wystarczające, aby być zwolnionym ze stosowania dyrektyw UE dot. praw do rzetelnego procesu sądowego. Ma to miejsce zwłaszcza w państwach członkowskich, w których system wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich działa w oparciu o model opiekuńczy. Taki rodzaj postępowania jest często uznawany za lepszy pod względem gwarancji procesowych od systemów postępowania karnego, do których odnoszą się dyrektywy UE.

Potwierdzając takie stanowisko, owe państwa przyznają prawu UE drugorzędną pozycję względem przepisów swojego prawa krajowego, a tym samym nie przestrzegają zasady pierwszeństwa prawa UE.

W rzeczy samej, UE nie uznaje zasady „maksymalnego standardu ochrony praw podstawowych”, ponieważ mogłoby to stanowić znaczące zagrożenie dla osiągnięcia celów UE. Oznacza to, że UE może wymagać stosowania prawa UE pomimo tego, że istnieją przepisy krajowe gwarantujące wyższy poziom ochrony¹.

Nawet jeżeli nie można tego uznać za „dobrą praktykę UE”, w kontekście wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich staje się to istotne dla ochrony dzieci zaangażowanych w postępowania karne, ponieważ państwa członkowskie UE mają obowiązek przestrzegania unijnej definicji pojęcia „postępowanie karne”. Jak wspomniano wyżej, definicja ta obejmuje

¹ CJEU, 26 lutego 2013 r., *Stefano Melloni* (C-399/11).

Krajowy przykład oparty na badaniach

Belgia uważa, że jej przepisy krajowe dotyczące dzieci w konflikcie z prawem zapewniają wyższy poziom ochrony niż minimalne normy określone w dyrektywach UE. Według belgijskiego Ministerstwa Sprawiedliwości gwarancje zapisane w dyrektywach UE nie dotyczą dzieci podejrzanych lub oskarżonych w kontekście procedury opieki społecznej na mocy prawa z 1965 roku.

również postępowania krajowe które, nawet jeżeli nie są nazwane karnymi, ich aspekt merytoryczny wskazuje na karny charakter.

W związku z tym, nawet jeżeli niektóre państwa członkowskie UE przyjmują, że postępowanie opiekuńcze jest najlepszym rozwiązaniem dla dzieci, którym zarzuca się konflikt z prawem to dla zdefiniowanie charakteru postępowania, nie może być rozstrzygająca krajowa klasyfikacja prawna takiej procedury, aby odmówić dziecku wszystkich gwarancji rzetelnego procesu sądowego w sytuacji, gdy jest ono pozbawione wolności lub poddane jest środkom o charakterze karnym.

d. Minimalny wiek odpowiedzialności karnej (MACR)

Żadna z dyrektyw UE nie zawiera przepisów wpływających na przepisy krajowe określające MACR (patrz: rozdział ... s. 26 □).

W związku z tym ważne jest aby podkreślić, że praktyka wnoszenia oskarżenia przeciwko dziecku poniżej wieku MACR, jeżeli popełniło ono poważne przestępstwo lub nakładanie na nie środków karnych takich jak pozbawienie wolności w ramach postępowań administracyjnych lub opiekuńczych jest sprzeczne z UNCRC. Nie ma sposobu na obejście MACR².

² Praktyka ta jest w szczególności sprzeczna z UNCRC, art. 40 (zob. CRC/C/GC/10, §34). Patrz też: obserwacje UN HRC oraz Komitetu CRC dotyczące Czech w tej sprawie (Obserwacje końcowe UN HRC dot. Trzeciego Sprawozdania Okresowego na temat Czech, przyjęte 22 sierpnia 2013 r., rozdział 20, CCPR/C/CZE/CO/3; Obserwacje końcowe Komitetu CRC na temat Czech, przyjęte 17 czerwca 2011 r., CRC/C/CZE/CO/3-4

e. Dzieci, które osiągnęły pełnoletność przed lub podczas rozpoczęcia postępowania**Dyrektywa (UE) 2016/800, artykuł 2.3:**

„Dyrektywa dotyczy osób, które były dziećmi w momencie, kiedy zostały objęte postępowaniem, ale następnie osiągnęły wiek 18 lat, a stosowanie niniejszej dyrektywy jest właściwe w świetle wszystkich okoliczności sprawy, włączając w to dojrzałość osoby zainteresowanej oraz jej potrzebę szczególnego traktowania. Państwa członkowskie mogą zdecydować o niestosowaniu tej dyrektywy, jeżeli dana osoba ukończyła 21 lat”.

Przepis ten jest powiązany z międzynarodowymi standardami i zasadami dot. wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich oraz, w szczególności, ze stanowiskiem Komitetu CRC (patrz: rozdział „Młode osoby dorosłe powyżej 18 roku życia”, s. 28 □).

Ponadto państwa członkowskie UE powinny interpretować ten przepis w połączeniu z pkt. 12 tejże dyrektywy.

Dyrektywa (UE) 2016/800, pkt. 12:

„Jeżeli w momencie zostania podejrzanym lub oskarżonym w postępowaniu karnym dana osoba ma ukończone 18 lat, jednak czyn zabroniony został popełniony, gdy była ona dzieckiem, państwa członkowskie zachęca się do stosowania gwarancji procesowych przewidzianych w niniejszej dyrektywie do momentu osiągnięcia przez daną osobę wieku 21 lat, przynajmniej w przypadku czynów zabronionych popełnionych przez tę samą osobę podejrzaną lub oskarżoną, które są objęte wspólnym dochodzeniem i oskarżeniem, ponieważ są one nierozłącznie związane z postępowaniem karnym podjętym przeciwko tej osobie, zanim ukończyła ona 18 lat”.

Długość procesu lub opóźnienie w rozpoczęciu postępowania nie może mieć szkodliwego skutku dla praw dziecka. Zarówno niniejszy przepis, jak i artykuł 2.3 dyrektywy (UE) 2016/800 powinny być zatem zawsze interpretowane łącznie z artykułem 23 tej samej dyrektywy.

Dyrektywa (UE) 2016/800, artykuł 23:

„Żaden z przepisów niniejszej Dyrektywy nie może być rozumiany jako ograniczenie lub odstępstwo od praw i gwarancji procesowych, które są zapewnione na mocy Karty, ECHR oraz innych stosownych przepisów prawa międzynarodowego, w szczególności Konwencji ONZ o Prawach Dziecka lub prawa któregośkolwiek państwa członkowskiego, które zapewnia wyższy poziom ochrony”.

f. Czyny zabronione mniejszej wagi

Artykuł 2.6 dyrektywy (UE) 2016/800 oraz jej pkt. 14, 15 oraz 16 mówią, że nie powinna ona obowiązywać w przypadku pewnych czynów zabronionych mniejszej wagi, takich jak drobne wykroczenia drogowe, drobne naruszenia ogólnych regulacji miejskich oraz drobne zakłócenia porządku publicznego, mieszczące się w zakresie odpowiedzialności organów innych niż sąd posiadający jurysdykcję w sprawach karnych.

W takich przypadkach, jeżeli sankcje nałożone na dziecko są inne niż pozbawienie wolności, zgodnie z wymienionymi wyżej zapisami niezasadnionym byłoby wymaganie, aby kompetentne organy krajowe zapewniały wszystkie prawa gwarantowane na mocy dyrektywy, jeżeli istnieje prawo do odwołania się lub możliwość skierowania sprawy do sądu posiadającego jurysdykcję w sprawach karnych.

Wprowadzono również derogację związaną z czynami zabronionymi mniejszej wagi, z pewnymi różnicami, w dyrektywie dot. prawa do tłumaczenia pisemnego i ustnego, w dyrektywie dot. prawa do informacji, w dyrektywie dot. prawa dostępu do prawnika oraz w dyrektywie dot. pomocy prawnej³.

Jednak z jednej strony, państwa członkowskie UE muszą mieć świadomość, że wszystkie postępowania sądowe mogą mieć szkodliwy skutek dla dziecka, nawet jeżeli dotyczą tylko czynów zabronionych mniejszej wagi.

Z drugiej strony, państwa członkowskie UE powinny być świadome tego, że podobne rozróżnienie pomiędzy rodzajami wykroczeń (poważne i mniejszej wagi) nie istnieje w żadnym z instrumentów międzynarodowych dotyczących praw dzieci w konflikcie z prawem, ani w orzecznictwie ECtHR.

W tej kwestii niektóre motywy w dyrektywach UE dot. praw do rzetelnego procesu sądowego są znaczące dla wyjaśnienia tego aspektu, przede wszystkim pod względem prawa do dostępu do prawnika.

Dyrektywa 2013/48/EU, motyw 18 i Dyrektywa (UE) 2016/1919, motyw 14:

„Zakres obowiązywania niniejszej Dyrektywy w odniesieniu do pewnych czynów zabronionych mniejszej wagi nie powinien wpłynąć na obowiązki państw członkowskich wynikające z ECHR dot. zagwarantowania prawa do rzetelnego procesu sądowego, w tym do uzyskania pomocy prawnika”.

³ Dyrektywa 2012/13/EU (motyw 17 oraz art. 2, § 2), Dyrektywa 2010/64/EU (motyw 16 oraz art. 1, § 3), Dyrektywa (UE) 2016/1919, (motywy 11-14 oraz art. 2, § 4), Dyrektywa 2013/48/EU (motywy 16-18, 24 oraz art. 2, § 4).

Dyrektywa 2013/48/EU, motyw 24:

„Jeżeli chodzi o czyny zabronione mniejszej wagi, niniejsza Dyrektywa nie powinna powstrzymać państw członkowskich od zorganizowania prawa osób podejrzanych lub oskarżonych do dostępu do prawnika przez telefon. Jednakże ograniczenie prawa w ten sposób powinno dotyczyć wyłącznie przypadków, gdzie osoba podejrzana lub oskarżona nie będzie przesłuchiwana przez policję ani żaden inny organ ścigania”.

- Do tej pory Irlandia i Wielka Brytania wzięły udział jedynie w przyjęciu dyrektywy 2010/64/EU dot. prawa do tłumaczenia pisemnego i ustnego w postępowaniach karnych oraz dyrektywy 2012/13/EU dot. prawa do informacji w postępowaniach karnych.
- Dla porównania, Dania posiada ogólne odstępnie (opt-out) z obszaru wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości i nie uczestniczyła w przyjęciu żadnej z wymienionych wyżej dyrektyw.

g. Opt-in/opt-out

W szerszej perspektywie ważne jest również, aby pamiętać, że Dania, Irlandia oraz Wielka Brytania odstąpiły (opt-out) od obszaru wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Irlandia oraz Wielka Brytania posiadają elastyczne odstępnie od ustawodawstwa przyjętego w tym obszarze, co pozwala im na przystąpienie (opt-in) lub odstąpienie (opt-out) od ustawodawstwa oraz inicjatyw ustawodawczych w trybie indywidualnym.

B. Zalecenia i główne wskazówki dot. implementacji

- Państwa członkowskie UE powinny skutecznie wdrażać dyrektywy UE dot. praw procesowych dla osób podejrzanych i oskarżonych w postępowaniach karnych;
- Państwa członkowskie UE powinny zagwarantować dzieciom ich prawa procesowe stosując dyrektywy UE również w postępowaniach o charakterze opiekuńczym, które posiadają cechy merytoryczne postępowania karnego, oraz które mogą mieć negatywne skutki dla dobra dziecka;
- Państwa członkowskie UE powinny traktować dzieci podejrzane o popełnienie czynu zabronionego jak podejrzanych w zakresie dyrektyw UE, a tym samym przyznać im gwarancje procesowe przewidziane w owych dyrektywach, niezależnie od krajowej klasyfikacji postępowania w sprawach nieletnich;

- Państwa członkowskie UE powinny skontrolować kształt prawny procesu karnego, w tym jego zgodność z podstawowymi gwarancjami zapisanymi w dyrektywach UE, od pierwszego przesłuchania przez policję bądź zatrzymania przez policję aż do wyników procedury karnej. W związku z tym, jeżeli dziecko skorzystało z niższych gwarancji na etapie administracyjnym lub postępowania opiekuńczego w porównaniu z gwarancjami przyznanymi w postępowaniu karnym, procedura powinna zostać zmodyfikowana tak, aby zagwarantować dziecku pełnię jego praw procesowych;
- W razie wątpliwości dotyczących interpretacji bądź ważności prawa UE (w kwestii zgodności ze zobowiązaniami międzynarodowymi i regionalnymi), sądy państw członkowskich mogą złożyć do CJEU wnioski o orzeczenie w trybie prejudycjalnym. Procedura ta została szerzej omówiona w karcie technicznej załączonej do niniejszej Instrukcji (TS 5).

2. Prawa proceduralne dzieci podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniach karnych

Ta część dotyczy praw proceduralnych dzieci, którym zarzuca się konflikt z prawem, które gwarantowane są przez dyrektywę (UE) 2016/800 (dot. gwarancji procesowych dla dzieci podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniach karnych) oraz przez inne dyrektywy dot. praw do rzetelnego procesu sądowego stosowane zarówno wobec dzieci jak i dorosłych (tj. dyrektywy 2010/64/EU dot. prawa do tłumaczenia ustnego i pisemnego, 2012/13/EU dot. prawa do informacji, 2013/48/EU dot. prawa do dostępu do prawnika, (UE) 2016/343 dot. domniemania niewinności oraz (UE) 2016/1919 dot. pomocy prawnej).

2.1 Pomoc adwokata

Pomoc adwokata jest gwarantowana przez międzynarodowe i regionalne instrumenty prawne każdemu dziecku zaangażowanemu w postępowanie sądowe, w którym występuje jako podejrzany lub oskarżony.

Państwa członkowskie UE muszą zagwarantować egzekwowalne prawo do skutecznej obrony (Dyrektywa 2013/48/EU).

W szczególności w odniesieniu do dzieci, państwa członkowskie UE mają obowiązek zapewnić im pomoc prawną adwokata w celu skutecznej realizacji prawa do obrony (Dyrektywa (UE) 2016/800, artykuł 6.2). Pomoc prawna dla dzieci obejmuje prawo dziecka do konsultacji i spotkania z prawnikiem oraz prawo do komunikacji z nim z zachowaniem prywatności, w szczególności przed przesłuchaniem przez policję lub inny organ ścigania

bądź sąd, niezależnie od tego, czy dziecko zostało formalnie oskarżone, czy przesłuchanie dotyczy jego domniemanego udziału w popełnieniu czynu zabronionego. Prawo do pomocy prawnej obejmuje również umożliwienie prawnikowi skutecznego uczestniczenia w przesłuchaniu oraz w przynajmniej niektórych czynnościach dochodzeniowych lub związanych z gromadzeniem dowodów dotyczących jego klienta (Dyrektywa (UE) 2016/800, art. 6.4). Ponadto, gdy prawnik nie jest obecny, a dziecko ma otrzymać pomoc adwokata, odpowiednie organy powinny odroczyć przesłuchanie dziecka, bądź inne czynności dochodzeniowe lub związane z gromadzeniem dowodów na odpowiedni czas, który umożliwi stawienie się adwokata lub, jeżeli dziecko nie wyznaczyło adwokata, zorganizowanie reprezentacji (Dyrektywa (UE) 2016/800, art. 6.7).

Prawo do pomocy adwokata: dostęp i pomoc

1. Jak stwierdzono wcześniej, zestaw dyrektyw UE dotyczących prawa do rzetelnego procesu sądowego należy traktować jako spójną całość. Chcielibyśmy zatem zaznaczyć fakt, że artykuł 6 dyrektywy (UE) 2016/800 dot. „pomocy adwokata” musi być interpretowany w połączeniu z dyrektywą 2013/48/EU dot. „prawa dziecka do dostępu do prawnika”.

*Dyrektywa (UE) 2016/800, artykuł 6.1 („Pomoc adwokata”):
„Dzieci będące podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym mają prawo dostępu do adwokata zgodnie z Dyrektywą 2013/48/UE. Żaden z przepisów niniejszej dyrektywy, w szczególności niniejszy artykuł, nie narusza tego prawa”.*

Zgodnie z ramami wprowadzonymi przez Dyrektywę (UE) 2016/800, obowiązkiem państw członkowskich UE jest teraz zapewnienie dziecku pomocy adwokata, w związku z czym obowiązek ten musi zostać wprowadzony do praw krajowych państw członkowskich. Oznacza to, że w każdym przypadku dziecko powinno otrzymać pomoc prawnika, zaś pomoc ta nie powinna ograniczać się do gwarancji dostępu do prawnika czy samej jego obecności podczas postępowania w sprawach nieletnich. Adwokat powinien móc brać czynny udział oraz uczestniczyć na wszystkich etapach postępowania.

*Dyrektywa (UE) 2016/800, motyw 25:
„Z uwagi na fakt, że dzieci wymagają szczególnego traktowania i nie zawsze są w stanie w pełni rozumieć i śledzić postępowanie karne, w sytuacjach przewidzianych w niniejszej dyrektywie powinny korzystać z pomocy adwokata. W takich sytuacjach państwa członkowskie powinny zadbać o to, by dziecko korzystało z pomocy adwokata, jeżeli dziecko lub podmiot odpowiedzialności rodzicielskiej nie zapewnili takiej pomocy we własnym zakresie”.*

2. Możliwości odstąpienia od prawa do dostępu do adwokata oraz jego pomocy wprowadzone odpowiednio dwoma dyrektywami (Dyrektywa 2013/48/EU oraz Dyrektywa (UE) 2016/800) muszą być interpretowane przez państwa członkowskie jako ścisłe wyjątki i powinny być tak ograniczone, jak to możliwe. Zwłaszcza w dyrektywie 2016/800/UE istnieją pewne przepisy, które zachęcają państwa członkowskie UE, aby nie odstępowały od prawa do pomocy adwokata w sprawach dotyczących dzieci:

Dyrektywa (UE) 2016/800, motyw 26:

„Pomoc adwokata w rozumieniu niniejszej dyrektywy oznacza, że dziecko ma prawo dostępu do adwokata na mocy Dyrektywy 2013/48/UE. W związku z powyższym, jeżeli zastosowanie przepisu Dyrektywy 2013/48/UE sprawiłoby, że dziecko nie mogłoby skorzystać z pomocy adwokata na mocy niniejszej dyrektywy, takiego przepisu nie powinno stosować się do prawa dzieci do dostępu do adwokata na mocy Dyrektywy 2013/48/UE. Z drugiej strony odstępstwa i wyjątki od zasady pomocy adwokata przewidziane w niniejszej dyrektywie nie powinny mieć wpływu na dostęp do adwokata zgodnie z Dyrektywą 2013/48/UE lub na prawo do pomocy prawnej z urzędu zgodnie z Kartą i ECHR oraz prawem krajowym i pozostałym prawem unijnym”.

3. Na koniec należy podkreślić, że obowiązek, aby dziecku pomagał adwokat jest połączony z brakiem możliwości zrzeczenia się przez dziecko prawa do pomocy adwokata. Ten wniosek wynika z interpretacji Dyrektywy (UE) 2016/800 w połączeniu z Dyrektywą (UE) 2016/1919 dot. pomocy prawnej.

Dyrektywa (UE) 2016/1919 (dot. pomocy prawnej), motyw 9:

„Bez uszczerbku dla zastosowania artykułu 6 dyrektywy (UE) 2016/800, niniejsza Dyrektywa nie powinna obowiązywać w przypadkach, gdy osoby podejrzane lub oskarżone bądź poszukiwane zrzekły się swoich praw do dostępu do adwokata zgodnie z, odpowiednio, artykułem 9 lub artykułem 10.3 Dyrektywy 2013/48/EU, i nie cofnęły takiego zrzeczenia się, lub w przypadku gdy państwo członkowskie zastosowało tymczasowe odstąpienia zgodnie z artykułem 3.5 lub 3.6 Dyrektywy 2013/48/EU, na czas takiego odstąpienia”.

A) Główne wyzwania

a. Kwestie interpretacji i zastosowania dyrektyw UE

- Tymczasowe odstąpienia od prawa dostępu do adwokata:

Artykuły 3.6 Dyrektywy 2013/48/EU oraz 6.8 Dyrektywy (UE) 2016/800 dają możliwość tymczasowego odstąpienia od prawa do pomocy adwokata w szczególnych okolicznościach, na podstawie jednego z ważnych powodów lub warunków wymienionych poniżej:

- Tylko na etapie postępowania przygotowawczego;
- Jeżeli istnieje pilna potrzeba zapobieżenia poważnym negatywnym konsekwencjom dla życia, wolności lub nieetykalności cielesnej jakiegось osoby;
- Gdy konieczne jest podjęcie przez organy prowadzące postępowanie natychmiastowego działania w celu zapobieżenia poważnemu utrudnieniu postępowania karnego które dotyczy poważnego przestępstwa¹.

Jeżeli chodzi o osoby dorosłe zaangażowane w postępowania karne, podejrzane lub oskarżone o popełnienie przestępstwa (zob. artykuły 8.1 i 8.2 Dyrektywy 2013/48/EU) Dyrektywa (UE) 2016/800 wyjaśnia również, że w przypadku dzieci będących w konflikcie z prawem:

- Decyzja o prowadzeniu postępowania bez udziału adwokata może zostać podjęta tylko w wyjątkowych okolicznościach, w trybie indywidualnym;
- Decyzja o prowadzeniu postępowania bez udziału adwokata musi być możliwa do złożenia do kontroli sądowej.

Państwa członkowskie UE powinny mieć świadomość tego, że postępowanie przygotowawcze jest najbardziej krytycznym etapem całego postępowania karnego, ponieważ często ma ono decydujący wpływ na wynik postępowania. Właśnie z tego powodu należy unikać możliwości stosowania wszelkiego rodzaju odstępstw na tym etapie zgodnie z orzecznictwem ECtHR. Zwłaszcza w swoim wyroku w sprawie *Salduz przeciwko Turcji*, ECtHR stwierdził, że w celu zagwarantowania praktycznego i skutecznego prawa do rzetelnego procesu sądowego, dostęp do adwokata powinien być zapewniony od pierwszego przesłuchania policyjnego², a w innym ważnym wyroku ECtHR również

¹ Odniesienie do „poważnego przestępstwa” znajduje się wyłącznie w Dyrektywie (UE) 2016/800.

² ECtHR, 27 listopada 2008 r., *Salduz przeciwko Turcji*, skarga nr 36391/02.

wskazał, że „Podejrzani potrzebują szczególnego traktowania na etapie dochodzenia, a zgromadzone dowody mogą zdecydować o wyniku procesu. Prawo dostępu do pomocy prawnej jest szczególnie ważne w przypadku podejrzanego znajdującego się w szczególnie trudnej sytuacji, takiego jak nieletni”³.

❶ Inne odstępstwa od prawa do pomocy adwokata:

Oprócz odstępstw dopuszczonych na etapie postępowania przygotowawczego, artykuł 6.6 Dyrektywy (UE) 2016/800 generalnie dopuszcza również inne odstępstwa, jeżeli pomoc adwokata nie jest proporcjonalna w świetle okoliczności sprawy, z uwzględnieniem łącznie następujących kryteriów:

- Wagę zarzucanego czynu zabronionego;
- Złożoność sprawy;
- Środki, jakie można zastosować w związku z takim czynem zabronionym.

Najlepszy interes dziecka powinien zawsze być brany pod uwagę przy podejmowaniu tego rodzaju decyzji. Odstąpienie musi być zgodne z prawem do rzetelnego procesu sądowego oraz, w każdym przypadku, państwa członkowskie muszą zapewnić, że dzieci mają pomoc adwokata podczas odpowiadania przed kompetentnym sądem lub sędzią w celu podjęcia decyzji o zatrzymaniu, a także podczas samego procesu zatrzymania.

Ogólnie rzecz biorąc, wszystkie te odstępstwa powinny być wąsko interpretowane.

❷ Działania dochodzeniowe bez obecności adwokata:

Motyw 28 Dyrektywy (UE) 2016/800 wymienia kilka czynności (identyfikacja dziecka; ustalenie, czy należy wszcząć postępowanie; kontrola posiadania broni lub kontrola podobnych kwestii związanych z bezpieczeństwem; prowadzenie czynności dochodzeniowo-śledczych lub związanych z gromadzeniem dowodów innych niż czynności określone wprost w niniejszej dyrektywie, takie jak kontrola osobista, badanie fizyczne, badanie krwi, badanie na obecność alkoholu lub podobne badania, wykonywanie zdjęć lub pobieranie odcisków palców; lub doprowadzenie dziecka przed właściwy organ lub przekazanie dziecka podmiotowi odpowiedzialności rodzicielskiej lub innej stosownej osobie dorosłej, zgodnie z prawem krajowym) które nie nakładają na państwa członkowskie obowiązku zagwarantowania, że dziecko podejrzan lub oskarżone o popełnienie czynu zabronionego otrzymuje pomoc adwokata, jeżeli jest to zgodne z prawem do rzetelnego procesu sądowego. Biorąc pod uwagę, że ta długa lista nie jest obecna w Dyrektywie 2013/48/EU, państwa członkowskie UE powinny interpretować i stosować ten przepis w świetle zasady o najlepiej pojętym interesie dziecka.

³ ECtHR, 15 czerwca 2004 r., S.C. przeciwko Wielkiej Brytanii, skarga nr 60958/00.

b. Konkretne wyzwania stojące przed państwami członkowskimi UE

I. W zakresie pomocy adwokata na etapie postępowania przygotowawczego

Dyrektywa (UE) 2016/800 wskazuje wprost konkretne obowiązki policji przy przesłuchaniu i aresztowaniu dzieci podejrzanych oraz oskarżonych w postępowaniach karnych. Obowiązki te obejmują zagwarantowanie, że dziecko otrzymuje pomoc adwokata zarówno przed jak i podczas przesłuchania przez policję (art. 6.4).

Państwa członkowskie UE powinny mieć świadomość następujących wyzwań, z jakimi będą musiały się zmierzyć:

Dziecko w konflikcie z prawem nie może zrzec się swojego prawa do adwokata. Wynika to z interpretacji Dyrektywy (UE) 2016/800 w połączeniu z Dyrektywą (UE) 2016/1919 (zob. ramka powyżej, s. 63, zaś więcej informacji dostępnych jest również w TS 3, s. 111)

W Belgii, Bułgarii oraz Holandii: często zdarzają się odstępstwa od prawa dostępu do adwokata podczas przesłuchania przez policję, a jego realizacja może się różnić w zależności od sankcji, jakie mogą być nałożone w konsekwencji zarzucanych czynów.

W Polsce: art. 32 g. 3) Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z 1982 r. z późniejszymi zmianami stanowi, że dziecko musi zostać poinformowane o swoim prawie do kontaktu z adwokatem oraz w jaki sposób może ono skorzystać z tego prawa. Jeżeli dziecko (lub jego rodzic) zdecyduje się nie angażować prawnika, przesłuchanie może odbywać się bez udziału adwokata. W praktyce pomoc adwokata nie jest zwykle udzielana na etapie postępowania przygotowawczego. Obecność osoby przydzielonej do pomocy rodzinie, przedstawiciela organizacji społecznej lub szkoły do której uczęszcza dziecko podczas przesłuchań przez policję może zgodnie z prawem zastąpić pomoc adwokata.

W Irlandii: podczas przesłuchania przez policję, dziecku może towarzyszyć odpowiedzialna lub stosowna osoba dorosła, jeżeli adwokat oraz rodzic lub prawny opiekun są nieobecni. Nie jest to obowiązkowe, a prawo nie określa dokładnie, kim ma być taka osoba.

W Holandii: dzieci poniżej wieku MACR nie mają prawa do dostępu do adwokata przed ani w trakcie przesłuchania przez policję, ponieważ są one przesłuchiwane w charakterze świadków.

 W Holandii: w przypadkach dotyczących czynów zabronionych mniejszej wagi, dzieci podejrzane o ich popełnienie mają prawo do dostępu do adwokata podczas przesłuchania przez policję, jednak gdy owym czynem zabronionym mniejszej wagi zajmuje się następnie prokurator, dzieci nie zawsze otrzymają prawo dostępu do prawnika.

 W Bułgarii: obecność adwokata nie jest obowiązkowa w przypadku dzieci, które zostały tylko „zaproszone” na posterunek policji w celu przesłuchania.

  W Bułgarii oraz w Polsce: obowiązkowa obrona przez adwokata nie jest dostępna dla podsądnych, którzy ukończyli 18 rok życia w trakcie procesu, nawet jeżeli przestępstwo zostało popełnione przed ich osiemnastymi urodzinami. (Polska - tylko w postępowaniach karnych. Inaczej w przypadku postępowania w sprawach nieletnich - oraz w Bułgarii)

   W Belgii, Bułgarii i Polsce: dzieci często muszą złożyć oświadczenie lub podpisać dokumenty podczas przesłuchania przez policję, bez obecności adwokata.

 W Bułgarii: zeznania funkcjonariuszy policji, którzy przesłuchiwali dziecko bez adwokata są dopuszczalne jako materiał dowodowy podczas procesu.

Ponadto według ECtHR przesłuchanie dziecka przez policję bez obecności jego adwokata stanowi naruszenie art. 6 ECHR⁴.

Rzeczywiście nieobecność adwokata na tym konkretnym etapie mogłaby mieć decydujący wpływ na wynik postępowania. Biorąc pod uwagę szczególną potrzebę specjalnego traktowania dziecka, obecność adwokata jest nieodzowna dla zapewnienia skutecznego korzystania z wszystkich innych praw dziecka, które składają się na rzetelność procesu sądowego.

Państwa członkowskie UE powinny mieć świadomość następujących wyzwań, z jakimi będą musiały się zmierzyć:

 W Holandii: dzieci mogą zrzec się swojego prawa do otrzymania pomocy prawnej podczas przesłuchania przez policję (jednak nie mogą zrzec się prawa do konsultacji z adwokatem przed podjęciem takiej decyzji).

 W Bułgarii: zrzeczenie się prawa do pomocy adwokata jest możliwe na etapie zaangażowania policji, ponieważ policja zwykle nie zachęca dzieci do konsultowania się z adwokatem przed ani podczas przesłuchania, bądź aktywnie nakłania je do zrzeczenia się swojego prawa do adwokata.

    Belgia, Dania, Francja i Holandia poczyniły zastrzeżenia odnośnie do artykułów 37 oraz 40 UNCRC ograniczających dostęp dziecka do adwokata w przypadku czynów zabronionych mniejszej wagi (zob. tabela 1 TS 1).

II. W zakresie prawa do poufności

Artykuł 4 Dyrektywy 2013/48/EU oraz artykuł 6.5 Dyrektywy (EU) 2016/800 ustanawiają prawo do poufności komunikacji pomiędzy dzieckiem a jego adwokatem. Zgodnie z obydwoma artykułami, zasada poufności dotyczy spotkań, korespondencji, rozmów telefonicznych i innych form porozumiewania się pomiędzy dziećmi a ich adwokatem.

Państwa członkowskie UE powinny mieć świadomość następujących wyzwań, z jakimi będą musiały się zmierzyć:

  W Belgii i Holandii: czas przewidziany ustawowo na poufne konsultacje przed przesłuchaniami przez policję oraz w sądzie (30 minut) jest zbyt krótki, aby pomiędzy dzieckiem a adwokatem zawiązała się nić zaufania.

 W Bułgarii: czas trwania wstępnej konsultacji nie jest ustanowiony wymogiem ustawowym.

  W Belgii i Polsce: gdy dziecko jest pozbawione wolności (na posterunku policji), prawo do poufności nie jest zawsze w pełni zagwarantowane (np. często brak jest specjalnych, oddzielnych pomieszczeń na tego typu spotkania).

⁴ ECtHR, 2 marca 2010 r., Adamkiewicz przeciwko Polsce, skarga nr 54729/00.

B) Inspirujące praktyki na poziomie krajowym⁵

I. W zakresie pomocy adwokata⁶

Państwa członkowskie UE powinny czerpać inspirację z następujących praktyk krajowych:

 W Belgii i Holandii: aktywna i uczestnicząca rola adwokata podczas przesłuchania przez policję oraz rozpraw sądowych jest regulowana przez ustawy.

 W Belgii: wyznaczeni adwokaci zarejestrowani w usłudze na wezwanie są dostępni bezpośrednio, w dzień oraz w nocy, poprzez system aplikacji internetowej. Celem jest umożliwienie funkcjonariuszom policji łatwego i szybkiego skontaktowania się z prawnikiem.

 W Belgii: specjalistyczna funkcja adwokata dzieci podlega regulacji francuskojęzycznego narodowego stowarzyszenia prawników Belgii (2011 r.) oraz zaleceniu flamandzkojęzycznego stowarzyszenia prawników Belgii (2005 r.).

 W Irlandii: w przypadku gdy dziecko, rodzic lub prawny opiekun poprosi o adwokata, dziecko nie może być przesłuchiwane do momentu upłynięcia rozsądnej ilości czasu na dotarcie adwokata.

Państwa członkowskie UE powinny czerpać inspirację z następujących praktyk krajowych:

 W Belgii: prawo wyraźnie przewiduje, że dziecko nie może zrzec się swojego prawa do adwokata. Nie można zrzec się ani prawa do prywatnej konsultacji ani skutecznej pomocy podczas przesłuchania przez policję bądź rozprawy sądowej.

⁵ Więcej informacji oraz inne przykłady inspirujących praktyk można znaleźć we wszystkich raportach krajowych oraz przeglądach krajów na stronie internetowej www.mylawyermyrights.eu.

⁶ Więcej inspirujących praktyk można znaleźć w przewodniku skierowanym do adwokatów dzieci (praktyczny przewodnik Jak bronić dziecka w konflikcie z prawem?).

II. W zakresie prawa do poufności

Państwa członkowskie UE powinny czerpać inspirację z następujących praktyk krajowych:

 W Belgii i Bułgarii: gdy dziecko jest pozbawione wolności (na etapie postępowania przygotowawczego bądź podczas procesu), może ono spotkać się ze swoim adwokatem w dzwinkoszczelnym pomieszczeniu.

C) Zalecenia i główne wskazówki dot. wdrażania

I. W zakresie do pomocy adwokata

- Aby zrealizować swoje międzynarodowe zobowiązania, państwa członkowskie UE powinny zagwarantować, że wszyscy młodzi podejrzani, w tym dzieci poniżej MACR lub dzieci, które nie zostały aresztowane (np. dzieci tylko zaproszone na przesłuchanie na posterunek policji), mają dostęp do prawnika przez 24 godziny na dobę, bezpłatnie (jeżeli jest to konieczne do zagwarantowania ich prawa do obrony);
- Państwa członkowskie UE muszą unikać wszelkich odstępstw od prawa do pomocy adwokata;
- Państwa członkowskie UE muszą również stosować dyrektywę (UE) 2016/800 oraz jej gwarancje odnośnie do pewnych czynów zabronionych mniejszej wagi, gdzie dziecko w konflikcie z prawem zostaje pozbawione wolności, lub gdy istnieje poważne ryzyko pozbawienia wolności;
- Państwa członkowskie UE powinny zagwarantować dzieciom możliwość świadomego korzystania z przysługujących im praw oraz zapobiegać nadużyciom podczas przesłuchania przez policję (szczególnie na etapie postępowania przygotowawczego, lecz nie tylko);
- Państwa członkowskie UE powinny wycofać wszelkie zastrzeżenia dotyczące artykułów 37 oraz 40 UNCRC.
- Państwa członkowskie UE powinny ustanowić wyraźne krajowe przepisy prawa aby zapobiec możliwości zrzeczenia się przez dziecko prawa do adwokata.

A **karta techniczna** załączona do niniejszej Instrukcji zapewnia państwom członkowskim UE listę kontrolną dot. artykułu 6 dyrektywy (UE) 2016/800 (pomoc prawnika) (**TS 7**).

II. W zakresie prawa do poufności

- Państwa członkowskie UE powinny zagwarantować absolutną poufność podczas każdego ze spotkań pomiędzy dzieckiem a jego adwokatami, jeżeli jest to konieczne poprzez zapewnienie pomieszczenia zaadaptowanego do tego celu w każdym z ośrodków, gdzie dziecko może być pozbawione wolności.

2.2 Prawo do bezpłatnej pomocy prawnej

Państwa członkowskie UE powinny zapewnić dzieciom sprawiedliwy dostęp do krajowego systemu pomocy prawnej w celu zagwarantowania skutecznego wykonywania prawa dziecka do pomocy adwokata (artykuł 18 Dyrektywy (UE) 2016/800 oraz artykuły 1.2, 4-7 oraz 9 Dyrektywy (UE) 2016/1919).

A) Główne wyzwania

a. Kwestie interpretacji i zastosowania dyrektyw UE

- Oprócz powyższych artykułów, ani w dyrektywie (UE) 2016/800, ani w dyrektywie (UE) 2016/1919 nie znajdują się konkretne przepisy mówiące o tym, w jaki sposób dokładnie należy zapewnić dziecku pomoc prawną.

Jednakże inne międzynarodowe i regionalne instrumenty prawne zapewniają wskazówki w tej kwestii, które powinny zostać starannie rozważone przez państwa członkowskie UE. W szczególności zasady i wytyczne ONZ dotyczące dostępu do pomocy prawnej w sprawach karnych, Wytyczne CoE w sprawie CFJ (Wytyczna 38) oraz rekomendacja Komisji Europejskiej z dnia 27 listopada 2013 r. dot. prawa do pomocy prawnej dla osób podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniach karnych (punkty 6 i 8) stanowią, że prawo do pomocy prawnej obowiązuje stale wobec każdego dziecka.

Ponadto Wytyczne CoE w sprawie CFJ (Memorandum wyjaśniające, punkt 102) wyjaśniają, że zapewnienie dziecku dostępu do bezpłatnej pomocy prawnej „... nie powinno wymagać całkowicie odrębnego systemu pomocy

prawnej. (...). Niezależnie od okoliczności, system pomocy prawnej z urzędu musi faktycznie i skutecznie działać”.

- Artykuł 4.1 Dyrektywy (UE) 2016/1919 dot. pomocy prawnej mówi, że: „Państwa członkowskie powinny zapewnić wszystkim podejrzanym i oskarżonym nieposiadającym dostatecznych środków na opłacenie pomocy prawnika prawo do pomocy prawnej z urzędu jeżeli wymagają tego interesy wymiaru sprawiedliwości”.

Przepis ten należy odczytywać w połączeniu z artykułem 18 Dyrektywy (UE) 2016/800 który mówi, że «Państwa członkowskie powinny zapewnić, że prawo krajowe dotyczące pomocy prawnej gwarantuje skuteczne korzystanie z prawa do pomocy prawnika zgodnie z artykułem 6 [niniejszej dyrektywy]». Ponadto zgodnie z artykułem 9 Dyrektywy (UE) 2016/1919 „Państwa członkowskie powinny zadbać o to, aby konkretne potrzeby szczególnie narażonych osób podejrzanych, oskarżonych lub poszukiwanych były wzięte pod uwagę przy wdrażaniu niniejszej dyrektywy”.

b. Konkretne wyzwania stojące przed państwami członkowskimi UE

I. W związku z prawem do bezpłatnego dostępu do adwokata

Państwa członkowskie UE powinny mieć świadomość następujących wyzwań, z jakimi będą musiały się zmierzyć:

W Belgii: w praktyce, większość dzieci nie jest świadoma swojego prawa do bezpłatnej pomocy prawnej zanim staną one przed sądem.

W Belgii: formularz, jaki dziecko musi wypełnić w celu uzyskania pomocy prawnej jest często zbyt długi, uciążliwy w wypełnianiu i zupełnie nieprzystosowany do zdolności większości dzieci. Tego typu ograniczenia administracyjne stanowią znaczącą przeszkodę w korzystaniu z prawa do pomocy prawnej z urzędu.

W Holandii: policja zapewnia jedynie informację o możliwości posiadania wyznaczonego adwokata, nie wspominając o tym, że dzieci mają również prawo do bezpłatnej pomocy prawnika.

 W Holandii: nie jest jasne, czy dziecko aresztowane za czyny zabronione mniejszej wagi może mieć dostęp do adwokata z urzędu. Ponadto dzieciom zaproszonym na posterunek policji na przesłuchanie nie przysługuje prawo do pomocy prawnej z urzędu.

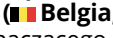
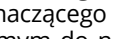
 W Belgii i w Holandii: adwokaci z urzędu nie są dostępni przez 24 godziny na dobę.

 W Bułgarii: wiele dzieci jest przekonanych, że nie potrzebują adwokata, a z ich doświadczeń wynika, że adwokaci z urzędu nie są «dobrymi» prawnikami.

 We Włoszech: dostęp do adwokata z urzędu jest gwarantowany jedynie dzieciom. Jeżeli podczas postępowania karnego dziecko ukończy 18 lat, musi złożyć wniosek o adwokata z urzędu jako dorosły, albo dana osoba i/lub jej rodzina musi zapłacić, nawet jeżeli wciąż jest to adwokat wyznaczony przez sąd.

 W Polsce: możliwość odwołania decyzji wyznaczenia dla dziecka adwokata z urzędu nie jest wymieniona w polskiej ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich ani nie zdarza się w praktyce.

II. W związku z systematycznymi problemami w systemie pomocy prawnej z urzędu w niektórych państwach członkowskich UE

Bardzo często odpowiednie środki na skuteczny i szeroko zakrojony program pomocy prawnej nie są dostępne. Prowadzi to do szeregu negatywnych konsekwencji: niższego wynagrodzenia dla adwokatów z urzędu (Belgia, Holandia, Irlandia, Bułgaria, Włochy) oraz znaczącego opóźnienia ich wypłat (Belgia, Włochy), a tym samym do niższej jakości pomocy prawnej (adwokaci z urzędu nie zawsze są przeszkoleni, tak jak ma to miejsce w Bułgarii), złego przygotowania spraw (np. z powodu braku finansowania dla adwokatów z urzędu na konsultacje pomiędzy prawnikiem a klientem - Irlandia), co często skutkuje tym, że rodzice niechętnie powierzają obronę ich dziecka adwokatowi przydzielonemu z urzędu. (Belgia)

B) Inspirujące praktyki na poziomie krajowym⁷

I. W związku z prawem do bezpłatnego dostępu do adwokata

Państwa członkowskie UE powinny czerpać inspirację z następujących praktyk krajowych:

 W Belgii i Irlandii: ponieważ dzieci dysponują ograniczonymi środkami, jeżeli w ogóle, zawsze jest im przyznawana pomoc prawna z urzędu, po złożeniu wniosku.

 W Belgii: Komisja ds. pomocy prawnej z urzędu Stowarzyszenia prawników z Arlon finansuje i kolportuje broszurę zatytułowaną «Dziecko i jego adwokat». Broszura ta informuje dzieci o ich prawie do bezpłatnej pomocy prawnika.

 W Belgii: adwokat, z którym konsultuje się dziecko poza systemem pomocy prawnej z urzędu jest zobowiązany do poinformowania dziecka o jego prawie do pomocy prawnej z urzędu.

 W Belgii: dziecko, które stanie się młodą osobą dorosłą i popełniło czyn zabroniony, gdy miało mniej niż 18 lat, korzysta z niepodważalnego domniemania ubóstwa i może otrzymać adwokata z urzędu bezpłatnie.

 We Włoszech: dzieci-cudzoziemcy bez osoby towarzyszącej zaangażowane w postępowanie w sprawach nieletnich mają prawo zostać poinformowane o swoim prawie do wyznaczenia adwokata oraz do skorzystania z systemu pomocy prawnej z urzędu.

 W Belgii: urząd ds. pomocy prawnej francuskojęzycznego stowarzyszenia adwokatów w Brukseli posiada oddział poświęcony «dzieciom-cudzoziemcom bez osoby towarzyszącej», zapewniając bezpłatną pomoc prawną dzieciom tej kategorii.

 W Belgii: dwadzieścia belgijskich stowarzyszeń non-profit oraz osób prywatnych złożyło wniosek o uchylenie prawa krajowego dotyczącego pomocy prawnej z urzędu do belgijskiego Trybunału Konstytucyjnego. Prawo to, zachowując prawo do bezpłatnej pomocy prawnej dla dzieci, ogranicza dostęp do adwokatów z urzędu dla najuboższych rodzin. Ponieważ dzieci wchodzące w konflikt z prawem często pochodzą z niebezpiecznych rodzin i środowisk, często są one nazywane „zagrożonymi dziećmi”, zanim otrzymają etykietę „sprawcy”. W całej procedurze adwokaci z urzędu są zaangażowani w obronę dzieci. Jest zatem niezwykle ważne, aby ich rodzice i rodziny również mogły skorzystać z pomocy adwokata oraz miały dostęp do wymiaru sprawiedliwości.

 We Włoszech: „Protokół mediolański” to protokół podpisany pomiędzy sądem dla nieletnich, prokuratorem tego samego sądu, adwokatami oraz Izłą ds. Nieletnich w Mediolanie, który umożliwia stosunkowo szybką weryfikację skuteczności i jakości systemu pomocy prawnej z urzędu (jedynej takiej we Włoszech)³.

⁷ Więcej informacji oraz inne przykłady inspirujących praktyk można znaleźć we wszystkich raportach krajowych oraz przeglądach krajów na stronie internetowej www.mylawyermyrights.eu.

C) Zalecenia i główne wskazówki dot. wdrażania

I. W związku z prawem do bezpłatnego dostępu do adwokata

- Aby ich system pomocy prawnej z urzędu był naprawdę przyjazny dzieciom, państwa członkowskie UE powinny przyznawać dzieciom adwokatów z urzędu niezależnie od środków jakimi dysponuje dziecko i/lub jego rodzice bądź prawni opiekunowie;
- Państwa członkowskie UE powinny stosować artykuł 18 Dyrektywy (UE) 2016/800 w połączeniu z artykułem 9 Dyrektywy 2016/1919 zawsze w pierwszej kolejności biorąc pod uwagę zasadę najlepiej rozumianego interesu dziecka;
- Państwa członkowskie UE powinny zapewnić dzieciom łatwy i sprawiedliwy dostęp do krajowego systemu pomocy prawnej w celu zagwarantowania skutecznego wykonywania prawa dziecka do pomocy adwokata.

II. W związku z systematycznymi problemami w systemie pomocy prawnej z urzędu

- Państwa członkowskie UE powinny zapewnić każdemu dziecku dostęp do informacji na temat istniejącego systemu pomocy prawnej z urzędu oraz jak można z niego skorzystać;
- Państwa członkowskie UE powinny zapewnić adwokatom z urzędu odpowiednie wynagrodzenie;
- Państwa członkowskie UE powinny przyjąć krajowe protokoły w celu zapewnienia jednolitych standardów w swoich systemach pomocy prawnej z urzędu.

2.3 Prawo do informacji

Państwa członkowskie UE powinny zapewnić, że dzieci, które dowiedzą się, iż są podejrzane lub oskarżone o popełnienie przestępstwa, zostają natychmiast poinformowane (na piśmie, ustnie, lub w obu formach) o swoich prawach procesowych oraz ogólnych aspektach prowadzenia postępowania (np. dot. kolejnych kroków procesowych oraz roli zaangażowanych organów) prostym i przystępnym językiem, z uwzględnieniem ich szczególnych potrzeb (motyw 19 oraz artykuł 4 Dyrektywy (UE) 2016/800).

Gdy dziecko zostaje pozbawione wolności, państwa członkowskie UE powinny zapewnić, że otrzyma ono pisemne pouczenie o przysługujących mu prawach, zawsze napisane prostym i przystępnym językiem (artykuł 4.3 Dyrektywy (UE) 2016/800 odnoszącym się do dyrektywy 2012/13/EU dot. prawa do informacji w postępowaniu karnym).

A) Główne wyzwania

a. Kwestie interpretacji i zastosowania dyrektyw UE

- Artykuł 4 Dyrektywy (UE) 2016/800 jest poświęcony prawu do informacji. Jego pierwszy akapit odnosi się do Dyrektywy 2012/13/EU dotyczącej właśnie prawa do informacji.

W związku z powyższym, nawet jeżeli Dyrektywa (UE) 2016/800 nie odwołuje się konkretnie do prawa dziecka do bycia poinformowanym o swoich prawach do zachowania milczenia, do nieobciążania samego siebie oraz do otrzymania pomocy tłumacza pisemnego lub ustnego (jeżeli nie rozumie języka postępowania), państwa członkowskie UE muszą mieć świadomość, że dzieci mają prawo być poinformowane o tych prawach na mocy Dyrektywy (UE) 2016/343 dot. domniemania niewinności.

- Praktyczne zastosowanie prawa do informacji pozostaje w gestii państw członkowskich, ponieważ Dyrektywy UE (UE) 2016/800 oraz 2012/13/EU nie określają, kto jest odpowiedzialny za poinformowanie dzieci na różnych etapach postępowania karnego.

Wszyscy zaangażowani pracownicy powinni zapytać, czy dziecko zrozumiało informacje przedstawione mu na wszystkich etapach procedury wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich (może również być konieczne kilkukrotne powtórzenie wszystkich wymaganych informacji). Odpowiedzialność ta musi spoczywać na odpowiedzialnych organach krajowych.

Dyrektywa 2012/13/EU dot. prawa do informacji przewiduje obowiązek zagwarantowania „pouczenia o przysługujących prawach” osobom podejrzanym/oskarżonym pozbawionym wolności (artykuł 4).

Poszanowanie praw dziecka do informacji nie może ograniczać się do wręczenia egzemplarza „przysługujących praw” bez zapewnienia dalszych informacji. W szczególności, zgodnie z motywem 19 Dyrektywy (UE)

2016/800: „Dzieci powinny otrzymać informacje na temat ogólnych aspektów prowadzenia postępowania. W tym celu powinny, w szczególności, otrzymać krótkie wyjaśnienie dotyczące kolejnych etapów proceduralnych postępowania w takim zakresie, w jakim jest to możliwe w świetle interesu postępowania karnego, oraz na temat roli zaangażowanych organów. Przedstawione informacje powinny zależeć od okoliczności sprawy”.

Więcej informacji na temat tego, jak prawnik powinien odpowiednio poinformować dziecko w konflikcie z prawem znajduje się w praktycznym przewodniku dla prawników.

b. Konkretnie wyzwania stojące przed państwami członkowskimi UE

I. W zakresie prawa do informacji

Państwa członkowskie UE powinny mieć świadomość następujących wyzwań, z jakimi będą musiały się zmierzyć:

 W Belgii i w Holandii: brak informacji jest często powiązany z faktem, że dostęp do informacji jest trudny dla adwokatów oraz ich klientów, w szczególności przed przesłuchaniem przez policję.

 W Belgii: brakuje informacji, zwłaszcza dotyczących tego, w jaki sposób dziecko może zmienić prawnika.

 W Irlandii: podjęto na poziomie krajowym kilka szczególnych środków w celu zagwarantowania, że informacje zostaną przedstawione dziecku odpowiednim językiem.

 W Irlandii: brakuje informacji, zwłaszcza dotyczących prawa dziecka do dostępu do wymiaru sprawiedliwości.

 We Włoszech i w Polsce: nie istnieje przepis prawny mówiący, jakie są konsekwencje nieprzestrzegania prawa do informacji w postępowaniu w sprawach nieletnich.

 We Włoszech: prawo do informacji nie jest zapewnione od pierwszego kontaktu dziecka z wymiarem sprawiedliwości, zwłaszcza na posterunkach policji.

II. W związku z przysługującymi prawami

Państwa członkowskie UE powinny mieć świadomość następujących wyzwań, z jakimi będą musiały się zmierzyć:

 W Belgii, Bułgarii, Włoszech i Polsce: pouczenie o przysługujących prawach nie jest napisane językiem przystępnym dla dzieci.

 W Bułgarii: skomplikowany język użyty w pouczeniu o przysługujących prawach może skłonić niektóre dzieci do zrzeczenia się swojego prawa do adwokata, a tłumaczenie pouczenia na inne języki nie jest dostępne na wszystkich posterunkach policji.

 We Włoszech: pouczenie o przysługujących prawach nie jest powszechnie znane ani używane przez osoby pracujące w systemie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich.

B) Inspirujące praktyki na poziomie krajowym⁸

I. W zakresie prawa do informacji

Państwa członkowskie UE powinny czerpać inspirację z następujących praktyk krajowych:

 W Belgii i w Holandii: jeżeli osoba podejrzana nie została poinformowana o swoim prawie do konsultacji z adwokatem przed przesłuchaniem przez policję, wyniki zeznań nie mogą być wykorzystane w sądzie jako materiał dowodowy.

 W Holandii: policja uruchomiła stronę internetową specjalnie w celu poinformowania dzieci o ich prawach⁴. Prokurator również publikuje stronę dla młodzieży na swojej witrynie internetowej⁵. Holenderski sąd posiada stronę internetową, która dodatkowo wyjaśnia dzieciom procedurę wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich oraz rolę sędziego⁶. Na koniec, strona internetowa rzecznika praw dziecka również posiada informacje dla dzieci będących podejrzanymi.⁷

 W Belgii: flamandzkie służby praw dziecka zapewniają materiały (magazyn „t’Zitemzo”)⁸ przeznaczone do wyjaśnienia dzieciom, zmodyfikowanym językiem, zakres ich praw oraz funkcjonowanie belgijskiego systemu.

UWAGA: Ośrodki Pomocy Społeczno-Prawnej (SLDC)⁹ istnieją w niektórych państwach członkowskich UE: pracaty ośrodków polega na zapewnianiu dzieciom bezpośredniego dostępu do wymiaru sprawiedliwości oraz do odpowiedniej pomocy prawnej i społecznej. W tym celu Ośrodki zapewniają informacje, kierują dzieci do innych służb gdy jest to konieczne, zapewniają pomoc prawną, mogą też reprezentować dziecko lub jego rodzinę w sądzie przy pewnych konkretnych procedurach (więcej informacji można znaleźć w Załączniku dołączonym do niniejszej Instrukcji □).

Projekt UE „Ochrona młodych osób podejrzanych podczas przesłuchań: badanie zabezpieczeń oraz najlepszych praktyk”¹⁰ przedstawia inspirujące praktyki dotyczące informowania dzieci podejrzanych o popełnienie przestępstwa o ich prawach.

⁸ Więcej informacji oraz inne przykłady inspirujących praktyk można znaleźć we wszystkich raportach krajowych oraz przeglądach krajów na stronie internetowej www.mylawyermyrights.eu.

⁹ W przypadku tego projektu używamy definicji Ośrodków Pomocy Społeczno-Prawnej opracowanej przez Defense for Children International - DCI (Defence for Children International, „Ośrodki Pomocy Społeczno-Prawnej”: s. 1-3).

¹⁰ Zob. <http://youngsuspects.eu/>.

II. W związku z przysługującymi prawami

Państwa członkowskie UE powinny czerpać inspirację z następujących praktyk krajowych:

 W Belgii, Bułgarii, Włoszech i Polsce: pouczenie o przysługujących prawach nie jest napisane językiem przyjaznym dla dzieci.

 W Bułgarii: skomplikowany język użyty w pouczeniu o przysługujących prawach może skłonić niektóre dzieci do zrzeczenia się swojego prawa do adwokata, a tłumaczenie pouczenia na inne języki nie jest dostępne na wszystkich posterunkach policji.

 We Włoszech: pouczenie o przysługujących prawach nie jest powszechnie znane ani używane przez osoby pracujące w systemie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich.

C) Zalecenia i główne wskazówki dot. wdrażania

I. Dotyczące prawa do informacji

- Państwa członkowskie UE powinny zapewnić, aby kompetentne organy krajowe były zobowiązane do informowania dzieci o ich prawach do zachowania milczenia oraz do nieobciążania samych siebie, jak również o wszelkich innych prawach wymienionych w Dyrektywach 2012/13/EU oraz (UE) 2016/800.
- Państwa członkowskie UE powinny informować dzieci, które nie mówią bądź nie rozumieją języka postępowania, o ich prawie do tłumaczenia pisemnego i ustnego;
- Państwa członkowskie UE powinny zagwarantować, że język używany do informowania dzieci jest nie tylko prosty i przystępny, ale również przyjazny dzieciom zgodnie z Wytycznymi CoE dot. CFJ, s. 21: „Informacje i porady powinny być przedstawione dzieciom w sposób dostosowany do ich wieku i dojrzałości, językiem zrozumiałym dla nich, oraz uwzględniającym wrażliwość płciową i kulturową”;
- Państwa członkowskie UE powinny opracować specjalistyczne i skuteczne sposoby informowania dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi na wszystkich etapach postępowania, w tym podczas zatrzymania przez policję. Wszystkie informacje powinny zostać przedstawione dziecku w formie przyjaznej, np. przy użyciu materiałów audiowizualnych;

- Państwa członkowskie UE powinny ustanowić ośrodki bezpłatnego doradztwa prawnego, ze specjalistyczną wiedzą z zakresu prawa oraz polityki dotyczącej praw dziecka oraz wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich. Takie ośrodki powinny również zapewniać materiały przyjazne dla dzieci omawiające szczegółowo prawa dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (patrz: model SLDC zaproponowany w Załączniku);
- Państwa członkowskie UE powinny zagwarantować, że adwokaci, funkcjonariusze policji, sędziowie oraz personel odpowiednich instytucji przestrzegają swojego obowiązku informowania dzieci.

II. W związku z przysługującymi prawami¹¹

- Pouczenie o przysługujących prawach powinno być napisane językiem przyjaznym dziecku oraz musi zostać przekazane dziecku przed przesłuchaniem przez policję oraz rozprawami sądowymi;
- Pouczenie o przysługujących prawach przyjazne dla dziecka powinno być dostępne dla dzieci w kilku językach, jak również w językach mniejszości narodowych, na wszystkich komisariatach policji.

2.4 Prawo do tłumaczenia ustnego i pisemnego

Dzieci, które nie rozumieją języka postępowania, w które są zaangażowane, mają prawo do tłumaczenia pisemnego i ustnego, tak jak każda inna osoba podejrzana lub oskarżona. Pomoc językowa musi stać na odpowiednim poziomie i być bezpłatna (niezależnie od wyniku postępowania) (Dyrektywa 2010/64/UE dot. prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym).

A) Główne wyzwania

a. Interpretacja i zastosowanie dyrektyw UE

- Prawa do tłumaczenia pisemnego i ustnego, określone w Dyrektywie 2010/64/EU nie są przytoczone w Dyrektywie (UE) 2016/800 w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci w konflikcie z prawem. Ponadto Dyrektywa 2010/64/EU nie zapewnia żadnych szczególnych zasad dostawiania owych gwarancji do potrzeb dzieci.

Dyrektywa (UE) 2016/800 musi być interpretowana łącznie z Dyrektywą 2010/64/EU. Brak tłumaczenia ustnego i/lub pisemnego może doprowadzić do objęcia dziecka postępowaniem, w którym nie rozumie ono, o czym się mówi. Te dwa prawa muszą być zagwarantowane dzieciom w konflikcie z prawem zgodnie z ich szczególnymi potrzebami, oraz w sposób przyjazny dzieciom.

- Artykuł 3.8 Dyrektywy 2010/64/EU dopuszcza możliwość zrzeczenia się prawa do tłumaczenia pisemnego.

Jest to możliwe w pewnych szczególnych okolicznościach (więcej informacji można znaleźć w **TS 3**, która zawiera szczegółowe i praktyczne wytyczne dotyczące dyrektyw określających prawo do sprawiedliwego procesu).

b. Konkretne wyzwania stojące przed państwami członkowskimi UE

1. Dotyczące prawa do tłumaczenia ustnego

Państwa członkowskie UE powinny mieć świadomość następujących wyzwań, z jakimi będą musiały się zmierzyć:

 W Belgii: tłumacze ustni są opłacani ze znaczącym opóźnieniem, a ich wynagrodzenie jest niewystarczające.

 W Belgii: nie istnieje formalna procedura pozwalająca zweryfikować, czy dziecko potrzebuje tłumacza ustnego. Zdolności językowe dziecka nie są automatycznie oceniane.

 W Belgii: niezależność oraz bezstronność tłumaczy ustnych nie jest gwarantowana.

 W Bułgarii: tłumacze ustni są zapewniani wyłącznie dzieciom-cudzoziemcom, a nie bułgarskim dzieciom pochodzącym z mniejszości etnicznych.

 We Włoszech: tłumacze ustni są gwarantowani podczas rozpraw sądowych, ale nie na etapie kontaktów z policją.

¹¹ Więcej zaleceń można znaleźć w raporcie PRO-JUS dostępnym pod adresem: <http://tdh-europe.org/upload/document/7261/Pro-jus-EN.pdf>.

II. Dotyczące prawa do tłumaczenia pisemnego

Państwa członkowskie UE powinny mieć świadomość następujących wyzwań, z jakimi będą musiały się zmierzyć:

 W Bułgarii: dzieci mogą zrzec się swojego prawa do otrzymania pisemnego tłumaczenia.

 W Bułgarii: nie wszystkie dokumenty są tłumaczone (również w Holandii oraz w Irlandii), nie istnieje regulacja mówiąca o tym, które dokumenty muszą być tłumaczone.

 W Bułgarii: poza dużymi miastami istnieje niedobór tłumaczy.

 W Irlandii: istnieje obawa dotycząca zdolności tłumaczy pisemnych do komunikacji z dziećmi w przyjazny dla dziecka sposób.

III. W związku z obydwojoma prawami

Państwa członkowskie UE powinny mieć świadomość następujących wyzwań, z jakimi będą musiały się zmierzyć:

  W Belgii oraz w Holandii: nie istnieje proces kontroli jakości tłumaczenia dokumentów ani tłumaczenia ustnego.

  W Belgii oraz we Włoszech: występują braki jakościowe w tłumaczeniach pisemnych i ustnych.

 We Włoszech: adwokaci wyznaczeni przez sąd nie mogą odwoływać się do systemu pomocy prawnej z urzędu aby w razie potrzeby poprosić o tłumaczenie pisemne bądź ustne.

B) Inspirujące praktyki na poziomie krajowym¹²

I. W zakresie prawa do tłumaczenia pisemnego

Państwa członkowskie UE powinny czerpać inspirację z następujących praktyk krajowych:

¹² Więcej informacji oraz inne przykłady inspirujących praktyk można znaleźć we wszystkich raportach krajowych oraz przeglądach krajów na stronie internetowej www.mylawyermyrights.eu.

W Bułgarii: możliwe jest zgłoszenie zastrzeżeń dotyczących jakości tłumaczenia pisemnego.

C) Zalecenia i główne wskazówki dot. wdrażania

I. Prawa do tłumaczenia ustnego i pisemnego¹³

- Państwa członkowskie UE powinny zagwarantować, że kompetentne organy krajowe weryfikują, ex officio, faktyczne możliwości dzieci podejrzanych lub oskarżonych do śledzenia toku postępowania ze zrozumieniem;
- Państwa członkowskie UE powinny podjąć wszelkie środki niezbędne do zagwarantowania, że prawa do tłumaczenia ustnego i pisemnego są zagwarantowane wszystkim dzieciom w ich jurysdykcji, bez dyskryminacji, w sposób dostosowany do ich szczególnych potrzeb;
- Państwa członkowskie UE powinny umożliwić zgłoszenie zastrzeżeń dotyczących jakości tłumaczenia pisemnego i/lub ustnego;
- Państwa członkowskie UE powinny zapewnić szkolenie tłumaczom ustnym pracującym z dziećmi, ponieważ mogą one stosować i rozumieć swój rodzimy język inaczej niż dorośli. Brak wiedzy i/lub doświadczenia w tym zakresie może utrudnić dziecku pełne zrozumienie stawianych mu pytań oraz naruszyć prawo do rzetelnego procesu sądowego oraz do skutecznego w nim uczestniczenia (CRC/C/GC/10, §62).

2.5 Prawo do dostosowanej procedury

W przyjaznym dziecku systemie wymiaru sprawiedliwości dostosowania proceduralne są konieczne, aby zagwarantować dziecku jego prawo do skutecznego uczestniczenia w postępowaniu oraz w celu uwzględnienia jego najlepiej pojmowanego interesu¹⁴.

W tej kwestii Dyrektywa (UE) 2016/800 zapewnia konkretne modyfikacje procesowe, takie jak:

- Wprowadzenie nagrań audiowizualnych przesłuchań dzieci (art. 9)** Każde przesłuchanie stanowi traumatyczne przeżycie dla dziecka, niezależnie od stanu pozbawienia wolności. Nagrywanie przesłuchań

¹³ Więcej zaleceń można znaleźć w raporcie PRO-JUS dostępnym pod adresem: <http://tdh-europe.org/upload/document/7261/Pro-jus-EN.pdf>.

¹⁴ Patrz wyżej: „Zasada najlepiej pojętego interesu dziecka”, s. 23.

umożliwia uniknięcie powtarzania ich na każdym etapie postępowania w sprawach dzieci. Chroni również dzieci przed ryzykiem nadużyć, wypaczenia ich słów oraz przed wszelkiego rodzaju naciskami, które z łatwością mogłyby doprowadzić dziecko do samooskarżenia. Nagrania audiowizualne nie powinny być uznawane za szczególną formę ochrony, która wyklucza inne gwarancje, takie jak pomoc prawna, lub która musi być stosowana wyłącznie w sytuacjach ekstremalnych, np. gdy dziecko jest pozbawione wolności¹⁵.

Tak czy inaczej, zgodnie z artykułem 9 §2, przy braku nagrania audiowizualnego, przesłuchanie powinno być rejestrowane w inny, stosowny sposób.

2. Rozprawy sądowe nie mogą być publiczne, aby chronić prywatność dziecka (art. 14)

Państwa członkowskie powinny zagwarantować, że prywatność dzieci podczas postępowań jest chroniona. W tym celu powinny one albo zadbać o to, aby rozprawy sądowe z udziałem dzieci nie były ogólnodostępne, albo umożliwić sądom lub sędziom decydowanie o przeprowadzaniu takich rozpraw niepublicznie. Państwa członkowskie powinny również wprowadzić odpowiednie środki aby zagwarantować, że nagrania audiowizualne przesłuchań nie są publicznie rozpowszechniane.

3. Sprawy z udziałem dzieci muszą być prowadzone w sposób terminowy i sumienny (art. 13)

W związku z tym artykułem, państwa członkowskie powinny wprowadzić wszelkie stosowne środki w celu zagwarantowania, że postępowanie w sprawach z udziałem dzieci traktowane jest jako pilne oraz z należytą sumiennością. Ponadto dziecko w konflikcie z prawem powinno być traktowane w sposób chroniący jego godność osobistą oraz stosowny do wieku, dojrzałości i poziomu zrozumienia, oraz uwzględniający wszystkie specjalne potrzeby, w tym wszelkiego rodzaju trudności w komunikacji.

4. Osoby, na których spoczywa odpowiedzialność rodzicielska (lub inna odpowiednia osoba dorosła) muszą być zaangażowane w sprawę (artykuły 5 i ¹⁵)

Rodzice otrzymują wszystkie niezbędne informacje dotyczące sytuacji ich dziecka (te same informacje, które dziecko ma prawo otrzymać) i mają prawo towarzyszyć dziecku podczas rozpraw sądowych, a także podczas innych etapów postępowania karnego. Uczestniczenie rodziców (lub innej odpowiedniej osoby dorosłej) jest kluczowe dla zapewnienia dziecku pomocy psychologicznej i emocjonalnej oraz wsparcia moralnego, w duchu zasady najlepiej pojętego interesu dziecka. Istnieją wyjątki od towarzyszenia rodziców w przypadku konfliktu interesów, lub gdy jest to sprzeczne z najlepiej pojętym interesem dziecka.

¹⁵ D. De Vocht, M. Panzavolta, M. Vanderhallen, M. Van Oosterhout, *Procedural safeguards for juvenile suspects in interrogations. A look at the Commission's Proposal in light of an EU comparative study*, (Zabezpieczenia proceduralne dla niepełnoletnich osób podejrzanych podczas przesłuchań. Spójrzanie na propozycję Komisji w świetle badania porównawczego UE) w *New Journal of European Criminal law*, cz. 5, wydanie 4, 2014, s. 502.

5. Dzieci w konflikcie z prawem mają prawo do indywidualnej oceny (art. 7 oraz motywy 35-40)

Mając na celu zagwarantowanie, że szczególne potrzeby i okoliczności dziecka zaangażowanego w postępowanie zostaną wzięte pod uwagę (tj. ochrona, wychowanie, szkolenie i integracja społeczna) oraz aby określić, jakie dostosowania proceduralne należy poczynić w celu zapewnienia mu skutecznego uczestniczenia w procesie, każde dziecko ma prawo do indywidualnej oceny (patrz też: Wytyczne CoE w sprawie CFJ, Wytyczna 16 oraz orzecznictwo ECtHR¹⁶).

A konkretnie¹⁷;

- Indywidualna ocena ma na celu uwzględnienie osobowości i dojrzałości dziecka, jego podłoża ekonomicznego, społecznego i rodzinnego oraz wszelkich szczególnych potrzeb, jakie może mieć (art. 7.2). Różni się ona od badania lekarskiego (art. 8);
- Ocenę indywidualną powinny przeprowadzać osoby wykwalifikowane i starannie przeszkolone, postępując zgodnie z podejściem interdyscyplinarnym (art. 7.7);
- Wszystkie indywidualne oceny muszą być przeprowadzane przy ścisłym zaangażowaniu dziecka oraz rodzica/prawnego opiekuna (jeżeli jest to stosowne). W przeciwnym razie, zaangażowany może być inna odpowiednia osoba dorosła (art. 7.7);
- Indywidualna ocena powinna zostać przeprowadzona na najwcześniejszym etapie postępowania, jak tylko jest to stosowne (w żadnym razie przed oskarżeniem) (art. 7.5);
- Musi być zmieniana w trakcie postępowania, jeżeli elementy stanowiące jej podstawę ulegną znaczącej zmianie (art. 7.8);
- Powinna być prowadzona przez kompetentne organy do określania, czy należy podjąć jakiegokolwiek szczególne środki dla dobra dziecka, do oceny stosowności oraz skuteczności wszelkich środków ostrożności w stosunku do dziecka, oraz w celu podjęcia decyzji bądź działań w postępowaniu w sprawach nieletnich, w tym podczas orzekania wyroku (art. 7.4);

Właściwe wdrożenie artykułu 7 daje państwom członkowskim UE znaczące szanse, w tym przede wszystkim potencjalne lepsze rezultaty dla dzieci we wszystkich etapach procesu (oraz towarzyszące oszczędności kosztów poprzez potencjalne zmniejszenie zatrzymań i recydywy).

Można skonsultować się ze specjalistami ds. prawnych i społecznych w celu określenia, jakie procedury potrzebne są do zapewnienia odpowied-

¹⁶ ECtHR, 15 czerwca 2004 r. SC przeciwko Wielkiej Brytanii, nr skargi 60958/00, §28: «W sprawie dziecka, niezwykle ważne jest aby postępować z nim w sposób w pełni uwzględniający jego wiek, poziom dojrzałości oraz możliwości intelektualne i emocjonalne» oraz ETPC (GC), 16 grudnia 1999 r., V. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr skargi 24888/94, § 86.

¹⁷ Na etapie przygotowań do napisania Instrukcji, Child Circle przeprowadziło badanie oraz analizę artykułu 7 i opracowało listę kontrolną dotyczącą indywidualnej oceny (TS 8).

niego zakresu oraz przeprowadzenia indywidualnej oceny w celu dostosowania jej do okoliczności danego przypadku oraz, przede wszystkim, do cech zaangażowanego dziecka (na przykład adwokat powinien mieć możliwość zaproponowania, aby w interdyscyplinarnym zespole przeprowadzającym indywidualną ocenę znalazł się specjalista określonego rodzaju (taki jak pracownik społeczny, psycholog lub lekarz).

Więcej informacji na temat artykułu 7 Dyrektywy (UE) 2016/800 można znaleźć w TS 3, która zawiera szczegółowe i praktyczne wytyczne w kwestii Dyrektywy UE (UE) 2016/800 oraz TS 8, która zawiera listę kontrolną do indywidualnej oceny.

6. Specjaliści pracujący w systemie wymiaru sprawiedliwości wobec dzieci muszą być przeszkoleni (art. 20)

Zapewnienie interdyscyplinarnej współpracy oraz szczegółowych szkoleń dla wszystkich specjalistów pracujących w wymiarze sprawiedliwości dla dzieci stanowią fundamentalne aspekty zagwarantowania poszanowania zasady najlepiej pojętego interesu dziecka (patrz również: Wytyczne CoE w sprawie CFJ, Wytyczne 14 oraz 15). W tym celu ważne jest wspólne szkolenie, aby promować wzajemną znajomość ról i zadań, przydatne może być też organizowanie regularnych spotkań w celu omówienia problemów z komunikacją/koordynacją, aby znaleźć nowe rozwiązania służące poprawie interakcji pomiędzy różnymi specjalistami. W tym względzie, dziecko powinno być zaangażowane w takim zakresie, aby miało szansę przekazania informacji zwrotnej na temat specjalistów których spotkało podczas postępowania w sprawach nieletnich. Na koniec, szkolenie powinno też zawierać nauczanie na temat dostosowań proceduralnych, jakie mogą być potrzebne aby uskutecznić prawa dziecka.

7. Ograniczenie stosowania pozbawienia wolności (art. 10) oraz szczególne traktowanie w przypadku pozbawienia wolności (art. 12)

Pozbawienie wolności dziecka musi być stosowane przez sąd jedynie jako środek ostateczny. Ponadto każda decyzja o pozbawieniu dziecka wolności musi być uzasadniona, uwzględniać w pełni wiek oraz indywidualną sytuację dziecka, a także szczególne okoliczności sprawy, podlegać okresowym rewizjom oraz ograniczać się do najkrótszego możliwego okresu.

Kiedy dziecko jest pozbawione wolności, wciąż ma prawo do traktowania w sposób przyjazny dla dziecka. Oznacza to, że dziecko powinno być przestrzymywane oddzielnie od dorosłych oraz mieć możliwość spotkania z rodzicami (lub inną odpowiednią osobą dorosłą) tak szybko, jak to możliwe. Ponadto państwa członkowskie UE powinny podjąć odpowiednie kroki w celu zachowania zdrowia oraz rozwoju fizycznego i umysłowego dziecka, jego prawa do edukacji i szkolenia, prawa do życia rodzinnego oraz prawa do wolności wyznania. Dodatkowo wszystkie te środki powinny zapewniać dostęp do programów sprzyjających reintegracji dziecka ze społeczeństwem.

Więcej informacji na temat owych praw można znaleźć w praktycznym przewodniku "Monitoring places where children are deprived of liberty" (Monitorowanie miejsc, w których dzieci są pozbawione wolności), poświęconego w całości pozbawieniu dzieci wolności w państwach członkowskich UE, opracowanego przez belgijską organizację DCI w ramach finansowanego przez UE projektu Prawa dzieci za kratami i dostępnego pod adresem: http://www.childrensrightsbehindbars.eu/images/Guide/Practical_Guide.pdf

Więcej informacji o tych prawach znaleźć można również w **TS 3** niniejszej Instrukcji.

8. Zastosowanie środków alternatywnych względem pozbawienia wolności (artykuły 11 i 20.4)

Państwa członkowskie powinny zagwarantować, tam gdzie jest to możliwe, że kompetentne organy posiadają możliwość zastosowania środków innych niż pozbawienie wolności („środki alternatywne”). Ponadto państwa członkowskie UE powinny również zapewnić odpowiednie szkolenie specjalistom zapewniającym dzieciom wsparcie oraz świadczenia w zakresie sprawiedliwości naprawczej w celu zagwarantowania, że usługi te są przyznawane i realizowane w sposób bezstronny, profesjonalny i z szacunkiem.

Belgijska organizacja DCI uczestniczy w finansowanym przez UE projekcie dot. Alternatywnych sposobów postępowania z młodzieżą (AWAY „Alternative ways to address youth”) skupionym na postępowaniu zastępczym i sprawiedliwości naprawczej: <http://www.dei-belgique.be/en/our-actions/our-projects/>. Kurs online dotyczący tego tematu będzie dostępny na stronie www.childhub.org.

Niniejsza Instrukcja skupia się na prawach procesowych dzieci w konflikcie z prawem, które zostały wytypowane w krajowym badaniu przeprowadzonym w ramach projektu MLMR. Jednakże prawa wymienione w punktach 7 i 8, wraz z innymi prawami dzieci w konflikcie z prawem, które nie były częścią badania, zostały przeanalizowane dokładniej w **TS 4**: «Inne istotne prawa dzieci w konflikcie z prawem».

A) Główne wyzwania

a. Kwestie interpretacji i zastosowania dyrektyw UE

- **Artykuł 9, Dyrektywa (UE) 2016/800¹⁸ (Prawo do rejestracji audio-wizualnej przesłuchania)** To prawo podlega testowi proporcjonalności, ale szczególną uwagę poświęca się dzieciom pozbawionym wolności. Możliwe jest też odstępnie od niego wyłącznie w celu zidentyfikowania dziecka przez policję lub inny kompetentny organ.
- **Artykuł 13, Dyrektywa (UE) 2016/800 (Terminowe i staranne rozpoznawanie sprawy)** Artykuł ten mówi, że dziecko w konflikcie z prawem powinno zawsze być traktowane w sposób stosowny do jego wieku, dojrzałości i poziomu zrozumienia. Jednak Dyrektywa (UE) 2016/800 nie określa konkretnych procedur przesłuchiwanie dzieci w konflikcie z prawem podczas dochodzeń w sprawach karnych oraz postępowań sądowych, w przeciwieństwie do dyrektywy 2012/29/EU dot. praw, wsparcia oraz ochrony ofiar przestępstw, która zapewnia kilka gwarancji ofiarom o szczególnych potrzebach, takim jak dzieci¹⁹.
- **Artykuł 7, Dyrektywa (UE) 2016/800 (Prawo do oceny indywidualnej)** Przepis ten prawdopodobnie będzie wymagał wprowadzenia nowych procedur lub dostosowania istniejących procedur w celu zagwarantowania, że zobowiązanie to zostanie spełnione. Mogą pojawić się pewne trudne pytania związane z właściwym spełnieniem zobowiązań wynikających z tego przepisu. W szczególności przeprowadzanie oceny indywidualnej będzie wymagało jasno określonych procedur związanych z rolami różnych zaangażowanych osób (podejście interdyscyplinarne), sposobem, w jaki ocena jest uwzględniana w procedurach (w tym rola adwokata w stosunku do przedłożeń w imieniu dziecka w tym względzie) oraz dostępnością niezbędnych środków reagowania na ocenę. Ponadto odstąpienie od tego prawa powinny być ograniczo-

¹⁸ Dyrektywa (UE) 2016/800, artykuł 9: «Państwa członkowskie powinny zagwarantować, że przesłuchiwanie dzieci przez policję lub inne organy ścigania podczas postępowania karnego jest nagrywane audiowizualnie jeżeli jest to stosowne w okolicznościach towarzyszących sprawie, z uwzględnieniem m.in. tego, czy obecny jest adwokat, oraz czy dziecko jest pozbawione wolności, pod warunkiem, że najlepiej rozumiany interes dziecka zawsze pozostaje priorytetem».

¹⁹ Dyrektywa 2012/29/EU dot. praw, wsparcia i ochrony ofiar, art. 20: «Nie naruszając praw do obrony oraz zgodnie z zasadami swobody sędziowskiej, państwa członkowskie powinny zagwarantować, że podczas przesłuchań w sprawach karnych: a) przesłuchania ofiar są przeprowadzane bez niepotrzebnych opóźnień, po złożeniu skargi w związku z popełnieniem czynu zabronionego do odpowiedniego organu, b) liczba przesłuchań ofiar utrzymywana jest na minimalnym poziomie, a przesłuchania odbywają się wyłącznie wówczas, gdy jest to ściśle konieczne ze względu na dochodzenie w sprawie karnej...». Dyrektywa 2012/29/EU, art. 23, §2 i 3: «2. Następujące środki powinny być dostępne podczas dochodzenia w sprawach karnych dla ofiar, u których stwierdzono szczególną potrzebę ochrony, zgodnie z artykułem 22 (1): a) przesłuchania ofiar odbywają się w pomieszczeniach zaprojektowanych lub dostosowanych do tego celu; b) przesłuchania ofiar przeprowadzane są przez lub za pośrednictwem specjalistów przeszkolonych do tego celu; ... 3. Ofiarom o szczególnych potrzebach w zakresie ochrony określonym zgodnie z art. 22 (1) udostępnia się podczas postępowania sądowego:c) środki pozwalające na uniknięcie zbędnych pytań dotyczących życia prywatnego ofiary, niezwiązanych z czynem zabronionym».

ne i zawsze w najlepiej pojętym interesie dziecka. Sugeruje to, że odstąpienie musi być stosowane ostrożnie, w trybie indywidualnym (art. 7.9, Dyrektywa (UE) 2016/800).

- **Artykuł 14, Dyrektywa (UE) 2016/800 (Prawo do ochrony prywatności)** Przepis ten nie mówi o realnym ograniczeniu ujawniania informacji dotyczących tożsamości dziecka zaangażowanego w postępowanie w sprawach dzieci jako osób podejrzanych lub oskarżonych. Zgodnie z tym artykułem, państwa członkowskie mają zachęcać media do podejmowania środków na rzecz samoregulacji. Z naszego doświadczenia wynika, że przepis ten nie jest wystarczający do ochrony prywatności dzieci w konflikcie z prawem, przede wszystkim w porównaniu z innymi dyrektywami UE poświęconymi ofiarom, w których tożsamość rodziny dziecka będącego ofiarą również jest chroniona²⁰. Ponadto na poziomie krajowym, możliwe są odstąpienia od prawa do prywatności z przyczyn związanych z porządkiem publicznym. W takich przypadkach zawsze musi być zagwarantowana możliwość złożenia odwołania od tego typu decyzji. W tym względzie państwa członkowskie powinny zawsze mieć świadomość, że publiczne ujawnianie tożsamości dziecka w konflikcie z prawem może być szkodliwe dla jego prawa do życia prywatnego, bezpieczeństwa osobistego, prawa do domniemania niewinności, jak również dla jego prawa do reintegracji ze społeczeństwem.
- **Artykuł 20, Dyrektywa (UE) 2016/800 (Szkolenie)** Odnośnie do szkolenia specjalistów pracujących z dziećmi w wymiarze sprawiedliwości dla dzieci, Dyrektywa (UE) 2016/800 nakłada obowiązek odbycia konkretnego szkolenia (dotyczącego praw dzieci, odpowiednich technik przesłuchiwania, psychologii dziecka oraz komunikacji przy użyciu języka dostosowanego do dzieci) wyłącznie na personel organów ścigania oraz ośrodków zatrzymań, który zajmuje się sprawami z udziałem dzieci. Poziom obowiązków państw członkowskich jest inny w przypadku szkoleń organizowanych dla sędziów i prokuratorów lub dla adwokatów. Państwa członkowskie powinny w szczególności podjąć odpowiednie środki w celu zapewnienia, że sędziowie i prokuratorzy zajmujący się postępowaniami karnymi z udziałem dzieci posiadają szczególne kompetencje w tym obszarze, skuteczny dostęp do konkretnych szkoleń, lub jedno i drugie (bez szkody dla niezawisłości sądów oraz różnic w organizacji systemów sądownictwa w państwach członkowskich, oraz z należyтым poszanowaniem roli osób odpowiedzialnych za szkolenie sędziów i prokuratorów). Państwa członkowskie powinny podjąć odpowiednie środki w celu konkretnych szkoleń dla prawników zajmujących się postępowaniami karnymi z udziałem dzieci (z należyтым poszanowaniem niezależności zawodu prawnika oraz roli osób odpowiedzialnych za szkolenie prawników).

²⁰ Patrz: Dyrektywa 2012/29/EU dot. praw, wsparcia i ochrony ofiar, art. 21 oraz Dyrektywa 2011/92/EU dot. walki z molestowaniem seksualnym i wykorzystywaniem seksualnym dzieci oraz pornografią dziecięcą, art. 20.

b. Konkretne wyzwania stojące przed państwami członkowskimi UE

I. Dotyczące koniecznych dostosowań procesowych

Państwa członkowskie UE powinny mieć świadomość następujących wyzwań, z jakimi będą musiały się zmierzyć:

 W Holandii i we Włoszech: długi czas trwania procedur oraz nadmierna biurokracja powodują u dzieci niepewność i stres.

 W Holandii, Bułgarii i Włoszech: stosowanie nagrań audiowizualnych podczas przesłuchiwań na policji dzieci będących podejrzanymi nie jest powszechną praktyką.

 W Holandii: dane i informacje dot. przestępstw są przechowywane przez lata (np. DNA). Gdyby takie informacje zostały ujawnione, mogłoby to zakłócić reintegrację dziecka ze społeczeństwem.

 We Włoszech: w celu ochrony prywatności dziecka, postępowanie z udziałem nieletnich nie jest publiczne i musi odbywać się za zamkniętymi drzwiami. Na wniosek dziecka, które ukończyło 16 lat, rozprawa może być publiczna, jeżeli leży to w najlepiej pojętym interesie dziecka. Jednak w praktyce rozprawy z udziałem dzieci często odbywają się publicznie.

II. Dotyczące oceny indywidualnej (w szczególności

Państwa członkowskie UE powinny mieć świadomość następujących wyzwań, z jakimi będą musiały się zmierzyć:

Ocena wpływu Komisji²¹ przed uchwaleniem Dyrektywy (UE) 2016/800 obejmowała rewizję ocen szczególnych potrzeb - odkryto, że są one podejmowane w trybie indywidualnym, a nie przeprowadzane systematycznie dla każdego dziecka. Oceny zdawały się być dość ograniczone w zakresie, i zwykle nie były interdyscyplinarne lub często przeprowadzano je na posterunku policji.

Dostępne informacje dotyczące praktyk państw członkowskich w zakresie oceny indywidualnej są ograniczone:

 W Irlandii: brak jest zaangażowania adwokatów w recenzję raportów oceny.

 We Włoszech: nie istnieje przepis prawny dotyczący zaangażowania adwokata w ocenę indywidualną.

²¹ Zob. http://ec.europa.eu/justice/criminal/files/swd_2013_480_en.pdf.

III. Dotyczące podejścia interdyscyplinarnego oraz szkolenia adwokatów dla dzieci (w szczególności)²²

Państwa członkowskie UE powinny mieć świadomość następujących wyzwań, z jakimi będą musiały się zmierzyć:

 W Belgii, Bułgarii, Włoszech i Polsce: standardowo na studiach prawniczych kursy z prawa o młodzieży nie są obowiązkowe.

 W Belgii i we Włoszech: w kontekście szczególnego szkolenia aby zostać adwokatem wymiar sprawiedliwości dla dzieci jest kursem opcjonalnym (Belgia), albo w ogóle nie jest włączony do szkolenia, ponieważ nie stanowi część egzaminu aplikanckiego (Włochy).

 W Belgii, Włoszech i Holandii: treść, liczba godzin, jakość i ocena szkolenia prawników pracujących z dziećmi (jeżeli istnieje) mogą się znacznie różnić w zależności od izby adwokackiej (francuskojęzyczna część Belgii oraz Włochy), a szkolenie często nie jest interdyscyplinarne. (Holandia)

 W Belgii: adwokaci osobiście tworzą program swojego dalszego szkolenia zawodowego, istnieje też ograniczona liczba nieobowiązkowych kursów dla adwokatów, którzy chcą odbyć dalsze szkolenie.

 W Belgii i we Włoszech: specjalistyczne szkolenie jest obowiązkowe wyłącznie dla prawników wpisanych na listę adwokatów ochotników (jako część pomocy prawnej udzielanej z urzędu - Belgia) lub tylko dla adwokatów wyznaczonych przez sąd. (Włochy)

 W Bułgarii, Irlandii i Polsce: nie istnieje obowiązkowa specjalizacja dla adwokatów i radców prawnych reprezentujących dzieci.

 W Irlandii: nie istnieje wymóg wobec adwokatów reprezentujących dzieci w postępowaniach w sprawach nieletnich, aby odbyli jakiejkolwiek specjalistyczne szkolenie.

²² Więcej informacji na temat szkolenia adwokatów można znaleźć w praktycznym przewodniku *Jak bronić dziecka w konflikcie z prawem?*

B) Inspirujące praktyki na poziomie krajowym²³

I. Dotyczące koniecznych dostosowań procesowych

Państwa członkowskie UE powinny czerpać inspirację z następujących praktyk krajowych:

 W Belgii, Irlandii, Włoszech i Holandii: rodzice (lub w przypadku ich braku inna osoba wyznaczona przez dziecko - we Włoszech) mogą być bardzo mocno zaangażowani w procedurę wymiaru sprawiedliwości dla dzieci.

Uwaga: zamiast służyć najlepiej pojmowanemu interesowi dziecka, ich zaangażowanie może również stanowić przeszkodę (jak już wspomniano, gdy istnieje konflikt interesów pomiędzy rodzicami a dzieckiem).

II. Dotyczące oceny indywidualnej (w szczególności)

Państwa członkowskie UE powinny czerpać inspirację z następujących praktyk krajowych:

Badanie zewnętrzne dla Oceny skutków Komisji¹⁶ wykazało, że w Holandii oceny indywidualne były przeprowadzane systematycznie i ustawicznie. Pracownicy społeczni Rady na rzecz Ochrony Dziecka przeprowadzają wstępną kontrolę; Instytut Psychiatrii i Psychologii Kryminalistycznej przeprowadza dokładniejsze badanie w razie konieczności; dalsza ocena zdolności umysłowych jest przeprowadzana przez psychologów i psychiatrów kryminalistycznych.

²³ Więcej informacji oraz inne przykłady inspirujących praktyk można znaleźć we wszystkich raportach krajowych oraz przeglądach krajów na stronie internetowej www.mylawyermyrights.eu.

III. Dotyczące podejścia interdyscyplinarnego oraz szkolenia adwokatów dla dzieci (w szczególności)

Państwa członkowskie UE powinny czerpać inspirację z następujących praktyk krajowych:

 W Belgii: strona internetowa¹⁷ zapewnia dostęp do narzędzi szkoleniowych dla adwokatów (we francuskojęzycznej części Belgii).

 W Belgii: istnieje centralne szkolenie dla adwokatów dla dzieci będących członkami flamandzkiego stowarzyszenia adwokatów (we flamandzkojęzycznej części Belgii): jeżeli prowadzący szkolenia uznają, że adwokat nie potrafi pracować z dziećmi, mogą odmówić udzielenia mu akredytacji.

 W Holandii: istnieje centralne i ustawiczne szkolenie dla specjalistów oraz dla adwokatów zarejestrowanych jako adwokaci z urzędu. Nie ma różnicy w jakości między „darmowym prawnikiem” (prawnik udzielający pomocy prawnej z urzędu) a „płatnym prawnikiem” (wybrany prawnikiem) dla dzieci, obie kategorie są właściwie przeszkolone.

 W Holandii: Metodologia ZSM („Szybko, selektywnie, inteligentnie, wspólnie i możliwie najprościej”) to interdyscyplinarne podejście stosowane przez Prokuraturę, w którym wielu partnerów współpracuje nad przyspieszeniem procesu postępowania zastępczego (jednak rola adwokatów jest ograniczona).

IV. Dotyczące środków alternatywnych

Państwa członkowskie UE powinny czerpać inspirację z następujących praktyk krajowych:

 We Włoszech: zawieszenie (lub „Messa alla prova”): sędzia może zawiesić postępowanie, gdy uzna się za konieczne, aby ocenić osobowość dziecka na zakończenie okresu zawieszenia. Podczas tego okresu dziecko musi wykonać kilka czynności i przestrzegać różnych zaleceń ustanowionych przez sędziego we współpracy ze służbami opieki społecznej. Rodzaj zastosowanych środków zależy od sytuacji osobistej oraz potrzeb dziecka, mając na celu naprawę konsekwencji popełnionego czynu zabronionego oraz pomoc w pojednaniu pomiędzy dzieckiem a osobą, która poniosła szkodę w wyniku popełnionego czynu zabronionego. Postępowanie w sprawach dzieci zostanie wówczas zakończone, jeżeli środki zostały wykonane przez dziecko w zadowalający sposób. W przeciwieństwie do innych modeli, „Messa alla prova” uznawana jest za innowacyjne narzędzie promujące działanie które tworzy platformę do wdrażania niektórych z założeń typowych celów wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, takich jak szybkie wyjście z systemu wymiaru sprawiedliwości dla dzieci, szybka interwencja instytucji, postępowanie zastępcze, możliwość stosowania praktyk mediacji i pojednania (pomiędzy dzieckiem a poszkodowanym), jak również potrzeba zapewnienia dziecku zindywidualizowanych odpowiedzi.

 We Włoszech: Projekt Burning Times: na terytorium Monzy, lokalne służby oraz Prokurator ds. nieletnich przeprowadzają eksperymentalny projekt „wcześniejszego zwolnienia warunkowego”, które ma miejsce pomiędzy raportem policji a pierwszą rozprawą. W takich przypadkach pracownicy społeczni interweniują przed wszczęciem procedury.

 W Holandii: HALT to usługa postępowania zastępczego dla sprawców, którzy popełnili pierwsze wykroczenie (w przypadkach związanych z wandalizmem lub drobnymi naruszeniami mienia).

C) Zalecenia i główne wskazówki dot. wdrażania

I. Dotyczące koniecznych dostosowań procesowych

- ➊ Ogólnie rzecz biorąc państwa członkowskie UE powinny zagwarantować wszystkie dostosowania procesowe wymagane przez wiążące instrumenty międzynarodowe i regionalne dla dzieci zaangażowanych w postępowania wymiaru sprawiedliwości.
- ➋ Państwa członkowskie UE powinny zagwarantować prawo do rejestracji audiowizualnej przesłuchania wszystkim dzieciom w konflikcie z prawem (Dyrektywa (UE) 2016/800, art. 9), a nie tylko tym pozbawionym wolności. Ponadto państwa członkowskie UE powinny zagwarantować nie tylko, że nagrania nie będą publicznie rozpowszechniane (jak przewidziano w Dyrektywie (UE) 2016/800, art. 14.3), ale też, że nie będą one wykorzystywane w innych postępowaniach z udziałem tego samego dziecka, gdy osiągnie ono pełnoletność;
- ➌ Państwa członkowskie UE powinny zagwarantować, że dzieci, którym zarzuca się konflikt z prawem są przesłuchiwane przez policję, prokuratorów i sędziów z zachowaniem szczególnej uwagi na ich potrzeby, tak samo jak w przypadku dzieci będących ofiarami przestępstw;
- ➍ Państwa członkowskie UE powinny zagwarantować, że zgodnie z artykułem 15 Dyrektywy (UE) 2016/800, dzieci mają prawo, aby podczas rozpraw sądowych towarzyszył im rodzic lub osoba dorosła pełniąca taką funkcję;
- ➎ Państwa członkowskie UE powinny również zagwarantować odpowiednią pomoc dziecku oraz jego rodzinie podczas rozprawy sądowej i po jej zakończeniu (z uwzględnieniem najlepiej pojętych interesów dziecka w poszczególnych sytuacjach);
- ➏ Państwa członkowskie UE powinny zagwarantować aby, co do zasady, rozprawy sądowe z udziałem dzieci nie były ogólnodostępne, albo umożliwić sądom lub sędziom decydowanie o przeprowadzaniu takich rozpraw niepublicznie. Niemniej, postępowanie w sprawach dzieci powinno zawsze być otwarte dla organów monitorujących ochronę dziecka oraz praw człowieka a także dla NGO pracujących w tym obszarze w celu ochrony dzieci przed błędnym stosowaniem prawa przeciwko nim;
- ➐ Państwa członkowskie UE powinny ustanowić zabezpieczenia w celu zagwarantowania, że tożsamość dziecka w konflikcie z prawem i/lub jego rodziny nie zostanie publicznie ujawniona;
- ➑ Państwa członkowskie UE powinny zagwarantować, że czas trwania postępowań w sprawach dzieci jest odpowiedni. Zgodnie z Wytycznymi CoE w sprawie CFJ (s. 9) postępowanie w sprawach nieletnich: „...dostosowuje swoje tempo do dziecka: nie jest ani pośpieszne, ani zbyt długie, ale prowadzone z rozsądną szybkością.

II. Dotyczące oceny indywidualnej (w szczególności)

- ➊ Biorąc pod uwagę fakt, że w większości państw członkowskich UE nie istnieje ogólne i systematyczne podejście do tego, jak należy przeprowadzać ocenę indywidualną dziecka, państwa członkowskie powinny opracować bardziej przejrzyste, a w niektórych przypadkach nowe, procedury i praktyki. Dla przykładu, mogą one oprzeć się na powstających i inspirowanych praktykach krajowych dotyczących oceny indywidualnej dla dzieci będących ofiarami przestępstw lub świadkami, a następnie opracować nowe procedury, bardziej stosowne dla dzieci zaangażowanych w postępowanie w sprawie dla nieletnich jako osoba podejrzana lub oskarżona;
- ➋ Państwa członkowskie UE powinny poczynić praktyczne ustalenia na rzecz promocji podejścia interdyscyplinarnego, w tym wymianę informacji, przy dokonywaniu oceny indywidualnej dziecka. Musi to uwzględniać prawo do poufności oraz gwarancję, że wszyscy zaangażowani specjaliści respektują to prawo, w celu uniknięcia zakłóceń dochodzenia w sprawie karnej;
- ➌ Państwa członkowskie UE powinny zapewnić odpowiedni budżet na sfinansowanie kosztów wynikających z samej oceny indywidualnej oraz ze środków, jakich może ona wymagać.

III. Dotyczące podejścia interdyscyplinarnego oraz szkolenia prawników dla dzieci²⁴

- ➊ Państwa członkowskie UE powinny zagwarantować podobny poziom szkolenia dla wszystkich specjalistów pracujących z dziećmi w wymiarze sprawiedliwości na całym terytorium swojego kraju. Jest to niezbędne w celu uniknięcia dyskryminacji w traktowaniu dzieci będących w konflikcie z prawem wewnątrz tego samego państwa.
- ➋ Wszyscy prawnicy dzieci (zarówno wyznaczeni przez sąd jak i wybrani przez klienta) powinni specjalizować się w obronie dzieci w konflikcie z prawem. Wytyczne CoE w sprawie CFJ mówią, że „prawnicy reprezentujący dzieci powinni być przeszkoleni w dziedzinie praw dziecka i pokrewnych kwestiach oraz powinni dysponować odpowiednim poziomem wiedzy w tym zakresie, przechodzić ustawiczne, szczegółowe szkolenia i powinni umieć porozumiewać się z dziećmi na ich poziomie zrozumienia” (Zasada 39).
- ➌ Państwa członkowskie UE powinny dążyć do zacieśnienia współpracy pomiędzy specjalistami (adwokaci, radcowie prawni, sędziowie, pracownicy społeczni, prokuratorzy, służby publiczne) zaangażowanych w system wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich.

²⁴ Więcej informacji na temat szkolenia adwokatów można znaleźć w praktycznym przewodniku Jak bronić dziecka w konflikcie z prawem?.

4. Inne istotne prawa dzieci w konflikcie z prawem

Inne istotne prawa dzieci zaangażowanych w postępowanie w sprawach dzieci zostały wymienione i przeanalizowane, z pewnymi kluczowymi wskazówkami dotyczącymi ich wdrożenia, w karcie technicznej załączonej do niniejszej Instrukcji (**TS 4**).

D. INFORMACJE UZUPEŁNIAJĄCE I DODATKOWE

Wszystkie dokumenty wykorzystane jako źródło inspiracji do pracy nad niniejszym podręcznikiem, a także wszystkie odpowiednie materiały do czytania i dodatkowe informacje dotyczące gwarancji procesowych dla dzieci, którym zarzuca się konflikt z prawem, można znaleźć w bazie danych projektu dostępnej na stronie internetowej pod adresem:

www.mylawyermyrights.eu

KARTA TECHNICZNA 1

TS 1 – MIĘDZYNARODOWE I REGIONALNE RAMY PRAWNE

Celem niniejszej karty technicznej jest dostarczenie czytelnikowi przeglądu obowiązujących międzynarodowych i regionalnych instrumentów prawnych i norm, które gwarantują dzieciom, którym zarzuca się konflikt z prawem ich prawa procesowe w postępowaniu przed sądem dla dzieci.

W tym celu do niniejszej Instrukcji dołączono 3 tabele w formie plakatów:

- Pierwsza tabela zawiera przegląd wiążących instrumentów prawnych przyjętych na poziomie ONZ, Rady Europy i UE.
- Druga tabela zawiera przegląd instrumentów prawa miękkiego na poziomie ONZ, Rady Europy i UE.
- Trzecia tabela zawiera orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ECtHR) oraz Trybunału Sprawiedliwości UE (CJEU).

TABELA ORZECZNICTWA

PROJEKT „MÓJ PRAWNIK, MOJE PRAWA” (2017)		
ORZECZNICTWO ORAZ POSTĘPOWANIE W SPRAWIE NARUSZENIA PRZECIWKO PAŃSTWOM CZŁONKOWSKIM UE		
Prawo do przedstawiciela prawnego	Prawo dostępu do adwokata	Orzecznictwo ETPC
		Dziecko aresztowane przez policję (ETPC, 17 października 2006, <i>Okkali przeciwko Turcji</i> , no. 52067/99, § 69 i nast.)
		Pomoc prawna dla osób nieletnich przebywających w policyjnym areszcie od pierwszego przesłuchania przez policję (ETPC, Wielka Izba, 27 listopada 2008, <i>Salduz przeciwko Turcji</i> , nr 36391/02, § 55-62)
		Dostęp do adwokata dla dziecka podczas policyjnego śledztwa (ETPC, 2 marca 2010 r., <i>Adamkiewicz przeciwko Polsce</i> , nr 54729/00)
		Dostęp do adwokata w przypadkach dotyczących dzieci (ETPC, 11 grudnia 2008 r., <i>Panovits przeciwko Cypru</i> , nr 4268/04 oraz ETPC, Wielka Izba, 23 marca 2016, <i>Blokhin przeciwko Rosji</i> , nr 47152/06, §196, s. 64: „Dziecko w żadnym przypadku nie może być pozbawione gwarancji procesowych, z tego tylko powodu, że według prawa krajowego procedura, która mogłaby doprowadzić do pozbawienia wolności ma na celu ochronę interesów osób nieletnich, a nie wymierzanie kary”).
		Zrzeczenie się prawa do obrony pod pewnymi i ściśle określonymi warunkami (ETPC, 11 grudnia 2008, <i>Panovits przeciwko Cypru</i> , nr 4268/04, § 68 oraz ETPC, 27 kwietnia 2017, <i>Zherdev przeciwko Ukrainie</i> , nr 34015/07, § 140)
		Access to a lawyer during the proceedings determining the lawfulness of the child detention (ECtHR, 29 February 1988, <i>Bouamar v. Belgium</i> , no. 9106/80)
		Dostęp do adwokata podczas postępowania rozstrzygającego zgodność z prawem w związku z aresztowaniem dziecka (ETPC, 29 lutego 1988 r., <i>Bouamar przeciwko Belgii</i> , no. 9106/80)

		Postępowania w sprawie naruszenia przepisów przeciwko państwom członkowskim UE
		Przypadki braku powiadomień w zakresie wdrażenia Dyrektywy 2013/48/UE w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym: Luksemburg, Bułgaria, Francja, Słowenia, Grecja, Chorwacja, Słowacja, Cypr i Niemcy -> Dla wszystkich państw: wezwanie (art. 258 TFUE), z wyjątkiem Bułgarii: uzasadniona opinia (art. 258 TFEU)
	Dostęp do bezpłatnej pomocy prawnej	Orzecznictwo ETPC
		Dostęp do bezpłatnej pomocy prawnej dla dziecka (ETPC, 11 grudnia 2008 r., Panovits przeciwko Cyprowi, nr 4268/04)
Prawo do informacji	Prawo do informacji oraz porady	Orzecznictwo TSUE
		TSUE, 15 października 2015, C-216/14, Covaci (nie dotyczy dziecka)
		Postępowania w sprawie naruszenia przepisów przeciwko państwom członkowskim UE
		Przypadki braku powiadomień dotyczące wdrażania Dyrektywy 2012/13/UE w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym: Luksemburg, Cypr, Malta, Słowenia, Słowacja, Hiszpania i Czechy □Dla Luksemburga: wezwanie (art. 258 TFUE), dla pozostałych państw członkowskich UE: postępowania dotyczące naruszenia zostały zamknięte
Prawo do bycia wysłuchanym	Prawo do bycia wysłuchanym/do uczestnictwa	Orzecznictwo ETPC
		Koncepcja „rzeczywistego udziału” w sprawie dotyczącej oskarżonej osoby nieletniej przy niskim poziomie zrozumienia (ETPC, 15 czerwca 2004, S.C. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 60958/00, § 29)

		Rzeczywisty udział dzieci w rozprawie (ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, T. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24724/94, § 88 oraz ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, V. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24888/94, § 90)
		<i>Prawo oskarżonej osoby nieletniej do rzeczywistego udziału w postępowaniu karnym wymaga, aby osoba ta była traktowana stosownie do jej wrażliwości oraz możliwości od samego początku udziału w dochodzeniu karnym, a w szczególności podczas jakiegokolwiek przesłuchania przez policję</i> (ETPC, 27 kwietnia 2017, Zherdev przeciwko Ukrainie, nr 34015/07, § 135; patrz również ETPC, 11 grudnia 2008, Panovits przeciwko Cyprowi, nr 4268/04, § 67)
	Prawo do tłumaczenia ustnego i pisemnego	Orzecznictwo TSUE
		TSUE, 15 października 2015, C-216/14, Covaci (nie dotyczy dziecka)
		Postępowania w sprawie naruszenia przepisów przeciwko państwom członkowskim UE
		Przypadki braku powiadomień w zakresie wdrażania dyrektywy (UE) 2010/64/UE w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i pisemnego w postępowaniach karnych: Litwa, Belgia, Słowenia, Rumunia, Luksemburg, Grecja, Irlandia, Włochy, Słowacja, Austria, Hiszpania, Finlandia, Węgry, Malta, Bułgaria i Cypr -> Wszystkie postępowania dotyczące naruszeń zostały zamknięte
Prawo do prywatności	Prawo do prywatności i ochrony danych osobowych	Orzecznictwo ETPC

		W przypadku małego dziecka oskarżonego o popełnienie poważnego wykroczenia wiążącego się z dużym zainteresowaniem mediów oraz społeczeństwa (ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, V. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24888/94, § 87 oraz ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, T. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24724/94)
	Prowadzenie procesu za zamkniętymi drzwiami	Orzecznictwo ETPC
		ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, T. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24724/94 oraz ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, V. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24888/94.
Najlepiej pojęty interes dziecka	Troska o najlepiej pojęty interes dziecka	Orzecznictwo ETPC
		Zmiany w postępowaniu sądowym dotyczącym osób dorosłych w celu osłabienia rygoru rozpraw (ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, T. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24724/94 oraz ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, V. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24888/94)
		20 stycznia 2009, Güveç przeciwko Turcji, nr 70337/01; ETPC, 6 maja 2008, Nart przeciwko Turcji, nr 20817/04; ETPC, 9 października 2012, Coşelav przeciwko Turcji, nr 1413/07; ETPC, 27 kwietnia 2017, Zherdev przeciwko Ukrainie, nr 34015.07, §93-95: zatrzymanie (na trzy dni) osoby nieletniej, która po raz pierwszy ma kontakt z wymiarem sprawiedliwości, wspólnie z dorosłymi oznaczało złe traktowanie (naruszenie art. 3 EKPC). Zdaniem Trybunału, „sytuacja musiała wywołać w takiej osobie uczucie strachu, cierpienia, bezsilności oraz niższości, uwłaczania godności”.
		Jeśli dziecko jest podejrzane o popełnienie przestępstwa, wymiar sprawiedliwości musi kierować się troską o najlepiej pojęty interes dziecka (ETPC, 2 marca 2010, Adamkiewicz przeciwko Polsce, nr 54729/00, § 70)
	Prawo do indywidualnej oceny	Orzecznictwo ETPC

		W pełni uwzględnia się wiek, poziom dojrzałości, oraz stan intelektualny i emocjonalny dziecka (ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, V. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24888/94, § 28)
	Unikanie nieuzasadnionego opóźnienia	Orzecznictwo ETPC
		Unikanie nieuzasadnionego opóźnienia w przypadku zatrzymania osoby nieletniej (ETPC, 29 lutego 1988, Bouamar przeciwko Belgii, nr 9106/80, § 63; ETPC, 21 grudnia 2010, Ichin oraz inni przeciwko Ukrainie, nr 28189/04)
		Przywiązywanie szczególnej uwagi do przeprowadzania dzieci na rozprawę we właściwym czasie (ETPC, 28 października 1998, Assenov oraz inni przeciwko Bułgarii, nr 24760/94, § 157; ETPC, 3 marca 2011, Kuptsov oraz Kuptsova przeciwko Rosji, nr 6110/03, § 91)
	Wrażliwość dziecka w czasie pobytu na posterunku policyjnym	Orzecznictwo ETPC
		„Trybunał podkreśla, że dla funkcjonariuszy, którzy mają kontakt z nieletnimi, podczas wykonywania swoich obowiązków najważniejsze jest uwzględnienie w sposób szczególny wrażliwości, która jest charakterystyczna dla młodego wieku (Europejskiego Kodeksu Etyki Policyjnej, § 44). Zachowanie policji w stosunku do osób nieletnich może nie być zgodne z wymogami Artykułu 3 Konwencji tylko dlatego, że są nieletnimi, podczas gdy może być ono dopuszczalne w przypadku osób dorosłych. Z tego właśnie powodu funkcjonariusze muszą zachować większą czujność i lepiej kontrolować swoje zachowanie, gdy mają do czynienia z nieletnimi” (ETPC, Wielka Izba, 28 września 2015, Bouyid przeciwko Belgii, nr 23380/09, § 110)
	Pozbawienie wolności jako środek ostateczny oraz promowanie środków alternatywnych	Orzecznictwo ETPC

		Przetrzymywanie dzieci w areszcie tymczasowym powinno być traktowane jako środek ostateczny (ETPC, 19 stycznia 2012, Korneykova przeciwko Ukrainie, nr 39884/05, § 43-44; ETPC, 10 stycznia 2006,
		Selçuk przeciwko Turcji, nr 21768/02, § 35-36; ETPC, 13 listopada 2012, J.M. przeciwko Danii, nr 34421/09, § 63; ETPC, 6 maja 2008, Nart przeciwko Turcji, nr 20817/04).
		Umieszczenie nieletniego w schronisku dla nieletnich (jest odpowiednikiem aresztu tymczasowego): ETPC, 30 czerwca 2015, Grabowski przeciwko Polsce, nr 57722/12.
		Zatrzymanie dziecka w celach „nadzoru wychowawczego” (ETPC, 16 maja 2002, D.G. przeciwko Irlandii, nr 39474/98) Alternatywy dla aresztu tymczasowego w przypadku dzieci (ETPC, 9 lipca 2013, Dinç i Çakır przeciwko Turcji, nr 66066/09, § 63; ETPC, 20 stycznia 2009, Güveç przeciwko Turcji, nr 70337/01, § 108)
	Szkolenie specjalistów	Orzecznictwo ETPC
		Nieletnie osoby zatrzymane muszą być zawsze reprezentowane przez wykwalifikowanych prawników, mających doświadczenie w pracy z dziećmi (ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, T. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24724/94, § 88 oraz ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, V. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24888/94, § 90)

KARTA TECHNICZNA 2

TS 2 - TRANSPOZYCJA DYREKTYW UE

1. WEWNĘTRZNY PROCES TRANSPOZYCJI

Dyrektywa jest instrumentem prawnym stosowanym przez instytucje UE w celu zharmonizowania praw krajowych na terytorium UE oraz do wdrożenia polityki UE¹.

TFEU, art. 288:

„Dyrektywa jest wiążąca pod względem oczekiwanego wyniku wobec każdego z Państw członkowskich, do których jest skierowana, jednak pozostawia organom krajowym wolność wyboru formy oraz metod”

Gdy dyrektywa zostanie przyjęta na poziomie UE, musi zostać transponowana na poziomie krajowym, żeby wejść w życie w państwach członkowskich UE. W związku z tym, państwa członkowskie UE muszą przyjąć wewnętrzne środki w celu wdrożenia dyrektywy na poziomie krajowym. Państwa członkowskie mają wolność w kwestii wyboru najlepszej formy oraz metod osiągnięcia celów postawionych przez dyrektywę oraz impelmentacji jej przepisów na poziomie krajowym (na przykład poprzez przyjęcie praw, regulacji lub przepisów administracyjnych), zaś procedury te powinny zostać zakończone w terminie wyznaczonym przez dyrektywę. Jest to tak zwany „wewnętrzny proces transpozycji”.

Wszystkie środki przyjęte w celu spełnienia warunków konkretnej dyrektywy muszą zawierać odniesienia do danej dyrektywy, ewentualnie takie odniesienia muszą im towarzyszyć przy ich oficjalnej publikacji. Państwa członkowskie muszą następnie zakomunikować tekst krajowych środków przyjętych w dziedzinach objętych daną dyrektywą Komisji Europejskiej.

Ponadto zgodnie z CJEU, państwa członkowskie muszą spełniać tak zwany „obowiązek wstrzymania”. Oznacza to, że państwa członkowskie, również przed upływem terminu transpozycji, nie mogą przyjmować ustaw sprzecznych z założeniami dyrektywy, która ma być transponowana.

¹ Ogólnie, dyrektywy UE skierowane są do wszystkich państw członkowskich UE, jednak niektóre z Państw członkowskich mają możliwość nieuczestniczenia w przyjęciu konkretnej dyrektywy oraz, w rezultacie, nie są one związane daną dyrektywą lub nie podlegają jej stosowaniu (np. w przypadku stosowania „opt-out”, należy zapoznać się z rozdziałem „Wdrażanie zestawu dyrektyw UE dotyczących prawa do rzetelnego procesu sądowego w postępowaniu karnym”. A. Główne wyzwania, g. Opt-in/opt-out» na s. 44).

2. „BEZPOŚREDNI SKUTEK PRAWNY” DYREKTYW UE

Co do zasady, dyrektywa wchodzi w życie dopiero po tym, jak zostanie transponowana.

Jednak CJEU uważa, że dyrektywa która nie została transponowana na czas lub która została transponowana błędnie może wywierać pewne skutki bezpośrednio, gdy jej przepisy:

- a) są bezwarunkowe oraz wystarczająco jasne i precyzyjne
- b) przyznają prawa jednostkom.

Gdy oba te warunki są spełnione, tego rodzaju dyrektywa nazywana jest „dyrektywą szczegółową”, zaś osoby mogą polegać na niej i zgłaszać roszczenia do praw w niej zawartych wobec państwu członkowskiemu UE podczas postępowania przed sądem krajowym.

Jednak „bezpośrednia siła prawna” dyrektyw UE jest wyłącznie „pionowa”, roszczenie może być zgłoszone wyłącznie wobec państwa członkowskiego. Osoba nie może zgłosić roszczenia wobec innej osoby, jeżeli dyrektywa nie została jeszcze transponowana na poziomie krajowym².

3. TERMIN TRANSPOZYCJI DYREKTYW UE

Dyrektywa musi zawsze zostać transponowana prawidłowo i na czas³.

Transpozycja musi być dokonana w „terminie transpozycji”, zwykle wymienionym na końcu samej dyrektywy: „Państwa członkowskie powinny wprowadzić w życie prawa, regulacje i przepisy administracyjne konieczne do spełnienia założeń niniejszej dyrektywy do ...”.

Odnosnie do dyrektyw UE dotyczących prawa do rzetelnego procesu sądowego w postępowaniu karnym, terminy są następujące:

- **Dyr.2010/64/UE** z dnia 20 października 2010 r. musi zostać transponowana przez państwa członkowskie do 27 października 2013 r. (art. 9);
- **Dyr.2012/13/UE** z dnia 22 maja 2012 r. musi zostać transponowana przez państwa członkowskie do 2 czerwca 2014 r. (art. 11);
- **Dyr.2013/48/UE** z dnia 22 października 2013 r. musi zostać transponowana przez państwa członkowskie do 27 listopada 2016 r. (art. 15);
- **Dyr. (UE) 2016/343** z dnia 09 marca 2016 r. musi zostać transponowana przez państwa członkowskie do 1 kwietnia 2018 r. (art. 14);
- **Dyr. (UE) 2016/800** z dnia 11 maja 2016 r. musi zostać transponowana przez państwa członkowskie do 11 czerwca 2019 r. (art. 24);
- **Dyr. (UE) 2016/1919** z dnia 26 października 2016 r. musi zostać transponowana przez państwa członkowskie do 5 maja 2019 r. (art. 12 oraz Corrigendum OJ L 91 z dnia 5.4.2017r., s.40).

4. RAPORT I GROMADZENIE DANYCH

W celu spełnienia zobowiązań wynikających z dyrektyw UE, państwa członkowskie UE mają obowiązek aby również przysyłać Komisji dostępne dane pokazujące, w jaki sposób prawa określone/zapisane w dyrektywie zostały wdrożone.

- Zgodnie z artykułem 21 **Dyrektywy (UE) 2016/800**: państwa członkowskie mają przesłać swoje dostępne dane do dnia 11 czerwca 2021 r., a następnie co trzy lata.
- Zgodnie z artykułem 10.1 **Dyrektywy (UE) 2016/1919**: państwa członkowskie mają przesłać swoje dostępne dane do dnia 5 maja 2021 r., a następnie co trzy lata.

Począwszy od tej informacji, EC składa raport EP i radzie w celu oceny zakresu, w jakim państwa członkowskie UE podjęły niezbędne środki w celu realizacji założeń konkretnej dyrektywy, jeżeli to konieczne, wraz z propozycjami legislacyjnymi, tak jak mówi:

² Zob. wyrok ECJEU w sprawie Paola Faccini Dori przeciwko Recreb Srl (C-91/92) z dnia 14 lipca 1994 r. oraz w najnowszej sprawie Farrel (C-413/15) z dnia 10 października 2017 r.

³ Trybunał Sprawiedliwości daje jednostkom możliwość, pod pewnymi warunkami, uzyskania rekompensaty za dyrektywy, których transpozycja jest nieodpowiednia lub opóźniona (patrz: wyrok ECJEU w połączonych sprawach Francovich i Bonifaci (C-6/90 i C-9/90) z dnia 19 listopada 1991 r.).

- artykuł 10, Dyrektywa 2010/64/EU: Raport EC do dnia 27 października 2014 r.;
- artykuł 12, Dyrektywa 2012/13/EU: Raport EC do dnia 2 czerwca 2015 r.;
- artykuł 16, Dyrektywa 2013/48/EU: Raport EC do dnia 28 listopada 2019 r., w tym ocena wdrożenia artykułu 3.6 (czasowe odstępienia od prawa do adwokata) w połączeniu z artykułami 8.1 i 8.2 (czasowe odstępienia od prawa do adwokata);
- artykuł 25, Dyrektywa (UE) 2016/800: Raport EC do dnia 11 czerwca 2022 r., w tym ocena wdrożenia artykułu 6 (pomoc adwokata);
- artykuł 10 Dyrektywy (UE) 2016/1919: Raport EC do dnia 11 czerwca 2022 r., a następnie co trzy lata.

5. KONSEKWENCJE NIEDOKONANIA TRANSPOZYCJI

Jak wspomniano wyżej, państwa członkowskie UE muszą dokonać transpozycji dyrektyw do swojego prawa krajowego oraz zakomunikować tekst środków krajowych przyjętych w celu realizacji założeń owych dyrektyw Komisji Europejskiej w terminie transpozycji.

Jeżeli dyrektywa nie została transponowana poprawnie lub na czas, państwo członkowskie może zostać poddane procedurze uchybienia.

Zgodnie z artykułem 258 TFEU⁴, wszczęcie takiego postępowania należy do Komisji Europejskiej. Po tak zwanej „fazie przed oskarżeniem”, jeżeli państwo członkowskie nadal nie zapewni zgodności z dyrektywą UE, Komisja Europejska może zdecydować od skierowaniu sprawy do Trybunału Sprawiedliwości (CJEU) do „etapu sądowego” (więcej informacji znajduje się w **TS 5 „Organy kontroli”**).

⁴ TFEU, art. 258: „Jeśli Komisja uzna, że państwo członkowskie uchybiło jednemu z zobowiązań, które na nim ciąży na mocy Traktatów, wydaje ona uzasadnioną opinię w tym przedmiocie, po uprzednim umożliwieniu temu Państwu przedstawienia swych uwag. Jeśli państwo to nie zastosuje się do opinii w terminie określonym przez Komisję, może ona wnieść sprawę do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej”.

KARTA TECHNICZNA 3

TS 3 - ZESTAW DYREKTYW UE DOTYCZĄCYCH PRAWA DO RZETELNEGO PROCESU SĄDOWEGO: SZCZEGÓŁOWY I PRAKTYCZNY PRZEWODNIK

W niniejszej karcie technicznej „postępowania karne” należy odczytywać jako „postępowanie w sprawach dzieci”.

1. DYREKTYWA 2010/64/UE W SPRAWIE PRAWA DO TŁUMACZENIA USTNEGO I TŁUMACZENIA PISEMNEGO W POSTĘPOWANIU KARNYM

Dyrektywa ta określa minimalne zasady dotyczące prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym.

Celem owej dyrektywy jest zapewnienie odpowiedniej pomocy językowej, bez opłat, każdej osobie podejrzanej lub oskarżonej, dziecku bądź dorosłemu, o ile nie mówi ona w języku postępowania karnego w które jest zaangażowana, lub nie rozumie go.

Państwa członkowskie UE są zobowiązane do automatycznej weryfikacji zdolności osób podejrzanych lub oskarżonych do śledzenia toku oraz rozumienia języka postępowania. W związku z powyższym, zgodnie z orzecznictwem ECtHR¹, państwa członkowskie nie powinny czekać na wniosek osoby podejrzanej lub oskarżonej o tłumaczenie pisemne bądź ustne.

¹ Artykuły 2, §1 i 4 dyrektywy. ECtHR, 19 grudnia 1989 r., Brożicek przeciwko Włochom, nr skargi 10964/84 oraz ECtHR, 24 września 2002 r., Cusani przeciwko Wielkiej Brytanii, nr skargi 32771/96: „ciężar dowodu spoczywa na organach, które muszą udowodnić, że oskarżony wystarczająco rozumie język sądu». W tej kwestii, zob. również S. Van Der AA, Variable Vulnerabilities? Comparing the Rights of Adult Vulnerable Suspects and Vulnerable Victims under EU Law (Zmienne szczególne potrzeby? Porównanie praw dorosłych osób podejrzanych o szczególnych potrzebach oraz ofiar o szczególnych potrzebach w świetle prawa UE), w New Journal of European Criminal Law, wydanie 1, 2016 r., s. 51.

a. Powszechne zasady dotyczące prawa do tłumaczenia ustnego i pisemnego

Komu przysługują?

Każdej osobie podejranej lub oskarżonej w postępowaniach karnych (dorosły lub dziecko) oraz wszystkim osobom (dorosły lub dziecko) poszukiwanym Europejskim nakazem aresztowania (EAW), które nie mówią w języku postępowania bądź nie rozumieją go (art. 2.1 i 3.1)

W jaki sposób?

- I. Bezpłatnie (art. 4) → Koszty i opłaty związane z tłumaczeniem ustnym i pisemnym muszą zostać pokryte przez państwo członkowskie, niezależnie od wyniku postępowania;
- II. Jakość świadczonego tłumaczenia ustnego i pisemnego (art. 5.1) → Państwa członkowskie powinny zagwarantować, że jakość świadczonych tłumaczeń ustnych i pisemnych jest wystarczająca do zabezpieczenia rzetelności postępowania, zwłaszcza poprzez upewnienie się, że osoby podejrane lub oskarżone posiadają wiedzę na temat toczącej się przeciwko nim sprawy oraz są w stanie korzystać ze swojego prawa do obrony (artykuły 2.8 i 3.9).

Aby zapewnić jakość tych usług, państwa członkowskie UE muszą:

- Dążyć do ustanowienia rejestrów niezależnych tłumaczy pisemnych i ustnych, którzy są odpowiednio wykwalifikowani (art. 5.2);
- Udostępniać takie rejestry prawnikom oraz odpowiednim organom (art. 5.2);
- Zagwarantować, że od tłumaczy pisemnych i ustnych wymaga się zachowania poufności w zakresie usług świadczonych w ramach tej dyrektywy (art. 5.3);
- Zwrócić się do podmiotów odpowiedzialnych za szkolenie sędziów, prokuratorów i pracowników wymiaru sprawiedliwości uczestniczących w postępowaniach karnych o zwracanie szczególnej uwagi na swoje cechy porozumiewania się z udziałem tłumacza ustnego, tak by zapewnić sprawną i skuteczną komunikację (art. 6);
- Zagwarantować, że kiedy osoba podejrzana lub oskarżona była poddana przesłuchaniu lub uczestniczyła w rozprawie z pomocą tłumacza ustnego bądź przy wsparciu tłumaczenia ustnego (lub podsumowania ustnego) istotnych dokumentów, jak również gdy osoba zrzekła się swojego prawa do tłumaczenia pisemnego (patrz niżej ☐), zdarzenia takie zostaną odnotowane i zarejestrowane (art. 7).

Te gwarancje pozwalają osobom podejrzanym lub oskarżonym w postępowaniach karnych na pełne korzystanie ze swojego prawa do obrony, jak również ze wszystkich innych zabezpieczeń procesowych związanych z rzetelnym procesem sądowym, zgodnie z artykułem 6 ECHR, według interpretacji orzecznictwa ECtHR.

Jak przestrzegać tych praw?

- II. Państwa członkowskie UE muszą zagwarantować, że osoby podejrane lub oskarżone mają prawo do odwołania się od decyzji mówiącej, że nie ma potrzeby tłumaczenia ustnego bądź pisemnego oraz, gdy tłumaczenie ustne lub pisemne zostało zapewnione, możliwość złożenia skargi na jakość takich usług, niewystarczającą do zagwarantowania rzetelności postępowania (artykuły 2.5 i 3.5);
- III. Zasada zachowania poziomu ochrony → Żaden z przepisów niniejszej Dyrektywy nie może być rozumiany jako ograniczenie lub odstępianie od praw i gwarancji procesowych, które są zapewnione na mocy Karty Praw Podstawowych UE, ECHR oraz innych stosownych przepisów prawa międzynarodowego lub prawa któregośkolwiek państwa członkowskiego, które zapewnia wyższy poziom ochrony (art. 8).

- Zob. też: „Główne wskazówki wdrożenia” tego prawa, s. 69. ☐

Uwaga: Dyrektywa ta nie ma wpływu na prawo krajowe dotyczące obecności adwokata w którejkolwiek fazie postępowania karnego, ani też na prawo krajowe dotyczące prawa podejrzanego lub oskarżonego do dostępu do dokumentów w postępowaniu karnym (art. 1.4).

b. Prawo do tłumaczenia ustnego (art. 2):

Komu przysługują?

Prawo do tłumaczenia ustnego obejmuje również odpowiednią pomoc osobom z zaburzeniami słuchu lub mowy (art. 2.3)

Kiedy?

Niezwłocznie podczas postępowania karnego przed organami śledczymi i sądowymi (art. 6.1), w tym podczas:

- przesłuchania przez policję (art. 2.1);
- wszystkich rozpraw sądowych (art. 2.1);
- wszelkich niezbędnych rozpraw tymczasowych (art. 2.1);
- tam, gdzie jest to konieczne w celu zabezpieczenia rzetelności postępowania, tłumaczenie ustne powinno być dostępne również przy komunikacji z adwokatem w sprawach bezpośrednio związanych z jakimkolwiek przesłuchaniem bądź rozprawą w toku postępowania lub w związku ze składaniem odwołania bądź innych wniosków procesowych (art. 2.2).

W jaki sposób?

Co do zasady poprzez fizyczną obecność tłumacza ustnego lub za pomocą technologii komunikacyjnych takich jak wideokonferencja, telefon lub internet, jednak wyłącznie, jeżeli tego typu środki nie naruszają rzetelności procesu (art. 2.6)

Jak przestrzegać tego prawa?

- Państwa członkowskie UE powinny zapewnić procedurę lub mechanizm sprawdzający, czy podejrzani lub oskarżeni mówią w języku postępowania karnego i czy go rozumieją oraz czy potrzebują pomocy tłumacza ustnego (art. 2.4);

c.Prawo do tłumaczenia pisemnego (art. 3):

Kiedy?

W rozsądnym krótkim czasie (art. 3.1)

W jaki sposób?

- Co do zasady w formie tłumaczenia pisemnego (art. 3.1)
- W drodze wyjątku zamiast tłumaczenia pisemnego można też przedstawić tłumaczenie ustne lub streszczenie ustne istotnych dokumentów, pod warunkiem że takie tłumaczenie ustne lub streszczenie ustne pozostaje bez uszczerbku dla rzetelności postępowania (art. 3.7).

Czy możliwe jest zrzeczenie się tego prawa?

Owszem (art. 3.8), ale wyłącznie:

- Po otrzymaniu porady prawnej lub po uzyskaniu w inny sposób pełnej wiedzy o konsekwencjach takiego zrzeczenia się;
- Jeżeli zrzeczenie się jest jednoznaczne i dobrowolne.

Uwaga: Zrzeczenie się nie jest wprost zapewnione w przypadku prawa do tłumaczenia ustnego.

2. DYREKTYWA 2012/13/UE W SPRAWIE PRAWA DO INFORMACJI W POSTĘPOWANIU KARNYM

Niniejsza Dyrektywa określa zasady minimalne dotyczące prawa do informacji o prawach w kontekście postępowania karnego oraz o oskarżeniu. Zapewnia również prawo dostępu do materiałów sprawy.

Komu przysługują?

Każdej osobie podejrzanej lub oskarżonej (dorosły lub dziecko) w związku z jej prawami w postępowaniu karnym oraz wszystkim osobom (dorosły lub dziecko) poszukiwanym Europejskim nakazem aresztowania (EAW).

Jak przestrzegać tego prawa?

- Państwa członkowskie powinny zagwarantować, że kiedy informacja zostanie przedstawiona osobom podejrzanym lub oskarżonym oraz, że fakt ten zostanie odnotowany i zarejestrowany (art. 8);
- Państwa członkowskie zapewniają, aby osoby podejrzane lub oskarżone lub ich obrońcy mieli prawo zakwestionowania ewentualnego braku lub odmowy udzielenia przez właściwe organy informacji zgodnie z niniejszą dyrektywą (art. 8).
- Państwa członkowskie powinny zwrócić się do podmiotów odpowiedzialnych za szkolenie sędziów, prokuratorów, policjantów i pracowników wymiaru sprawiedliwości uczestniczących w postępowaniach karnych o zapewnienie odpowiednich szkoleń pod kątem założeń niniejszej dyrektywy (art. 9);
- Zasada zachowania poziomu ochrony à żaden z przepisów niniejszej dyrektywy nie może być rozumiany jako ograniczający prawa lub gwarancje procesowe, które są zapewnione na mocy Karty, ECHR oraz innych stosownych przepisów prawa międzynarodowego lub prawa któregośkolwiek państwa członkowskiego, które zapewnia wyższy poziom ochrony, ani jako stanowiący odstępstwo od tych praw lub gwarancji procesowych (art. 10).

Dyrektywa ta musi być odczytywana w połączeniu z dyrektywą (EU) 2016/800

Zob. też: „Główne wskazówki wdrożenia” tego prawa, s. 79. □

a. Prawo do informacji o prawach (art. 3)

Kiedy?

Niezwłocznie (art. 3.1)

Co?

Informacje dotyczące przynajmniej poniższych praw procesowych (art. 3.1):

- Dostępu do adwokata;
- Prawa do bezpłatnej porady prawnej oraz warunki uzyskania takiej porady;
- Prawa do zostania poinformowanym o stawianych zarzutach;
- Prawa do tłumaczenia ustnego i pisemnego;
- Prawa do zachowania milczenia.

W jaki sposób?

Należy udzielić informacji (art. 3.2):

- Ustnie lub pisemnie
- Prostym i przystępnym językiem
- Z uwzględnieniem wszelkich potrzeb osób podejrzanych lub oskarżonych szczególnie narażonych
- Kiedy osoby są aresztowane lub zatrzymane, państwa członkowskie powinny zapewnić im prawo do otrzymania, niezwłocznie, pouczenia o przysługujących im prawach (art. 4):

a) Cel pouczenia o przysługujących prawach (art. 4.1)→ Szansa do zapoznania się z pouczeniem o prawach oraz zatrzymanie go w swoim posiadaniu przez cały okres, w którym pozostają pozbawione wolności;

b) Treść pouczenia o przysługujących prawach (art. 4, §2 oraz 3)→ Oprócz informacji dotyczących praw procesowych określonych w art. 3.1, pouczenie o przysługujących prawach powinno również odwoływać się do następujących praw i gwarancji:

- Prawa dostępu do materiałów sprawy;
- Prawa do powiadomienia władz konsularnych oraz jednej osoby;
- Prawa dostępu do pilnej pomocy medycznej;

- maksymalna liczba godzin lub dni, podczas których osoba podejrzana lub oskarżona może być pozbawiona wolności, zanim zostanie postawiona przed organem sądowym;
- Podstawowych informacji o wszelkich dostępnych na mocy prawa krajowego możliwościach: 1. zakwestionowania zgodności z prawem aresztowania; 2. uzyskania oceny zasadności decyzji o aresztowaniu; 3. złożenia wniosku o zwolnienie tymczasowe;

c) Forma pouczenia o przysługujących prawach (artykuły 4, §4 i 5):

- Pisemna
- Prosty i przystępny językiem
- W języku, jaki osoba podejrzana lub oskarżona rozumie. Jeżeli odpowiednie pouczenie nie jest dostępne, osoba powinna zostać najpierw poinformowana ustnie, a następnie, bez zbędnej zwłoki, musi otrzymać pouczenie o przysługujących prawach spełniające jej potrzeby językowe.

Uwaga: Przykładowy egzemplarz pouczenia o przysługujących prawach znajduje się w Załączniku I do omawianej dyrektywy.

b. Prawo do informacji o zarzutach (art. 6)

Co?

Informacja o:

- Czynie zabronionym, o popełnienie którego dana osoba jest podejrzana lub oskarżona (art. 6.1)
- Charakterze i kwalifikacji prawnej czynu zabronionego (art. 6.3)
- Charakterze udziału osoby oskarżonej (art. 6.3)
- Powodach aresztowania lub zatrzymania danej osoby (jeżeli została ona zatrzymana lub aresztowana) (art. 6.2)
- Wszelkich zmianach w podanych informacjach, jeżeli jest to niezbędne dla zapewnienia rzetelności postępowania (art. 6.4)

Kiedy?

- Niezwłocznie (artykuły 6.1 i 6.4);
- Najpóźniej w momencie złożenia podstawy oskarżenia przed sądem (art. 6.3).

W jaki sposób?

Informacje powinny zostać przedstawione tak szczegółowo, jak jest to konieczne dla zabezpieczenia rzetelności postępowania oraz skutecznego korzystania z praw do obrony.

c. Prawo dostępu do materiałów sprawy (art. 7)

Komu przysługują?

- Osobom podejrzanym lub oskarżonym w postępowaniach karnych
- Osobom aresztowanym lub zatrzymanym

Co?

Dokumenty które muszą być udostępnione osobom zainteresowanym lub ich prawnikom

- Wszystkie dokumenty związane z konkretną sprawą znajdujące się w posiadaniu kompetentnych organów, które są istotne dla skutecznego zakwestionowania zgodności z prawem aresztowania bądź zatrzymania (art. 7.1);
- Cały materiał dowodowy znajdujący się w posiadaniu kompetentnych organów, świadczący za bądź przeciwko osobom podejrzanym lub oskarżonym (tj. materiały), w celu zabezpieczenia rzetelności postępowania oraz przygotowania obrony (art. 7.2).

Kiedy?

- W odpowiednim czasie, aby umożliwić skuteczne skorzystanie z prawa do obrony (art. 7.3);
- Najpóźniej w momencie złożenia podstawy oskarżenia przed sądem (art. 7.3);
- W przypadku gdy właściwe organy wejdą w posiadanie dalszego materiału dowodowego, należy zapewnić dostęp do niego w odpowiednim czasie, aby umożliwić jego uwzględnienie (art. 7.3).

W jaki sposób?

Bezpłatnie (art. 7.5).

Czy dopuszczalne są odstępstwa od stosowania tego prawa?

Tak. Możliwa jest odmowa dostępu do pewnych materiałów, jeżeli nie narusza to prawa do rzetelnego procesu sądowego, gdy (art. 7.4):

- Taki dostęp może doprowadzić do poważnego zagrożenia życia lub podstawowych praw innej osoby;
- Taka odmowa jest bezwzględnie konieczna dla ochrony ważnego interesu publicznego – na przykład w przypadkach, gdy dostęp mógłby zaszkodzić trwającemu dochodzeniu lub poważnie zaszkodzić bezpieczeństwu narodowemu państwa członkowskiego, w którym toczy się postępowanie karne;
- Jeżeli decyzja o odmowie dostępu jest podejmowana przez organ wymiaru sprawiedliwości lub przynajmniej podlega ocenie sędziowskiej.

3. DYREKTYWA 2013/48/UE DOT. PRAWA DOSTĘPU DO ADWOKATA

Dyrektywa ta ustanawia minimalne zasady dot. prawa do dostępu do adwokata w postępowaniach karnych, prawa do poinformowania osób trzecich o pozbawieniu wolności², jak również prawa osób pozbawionych wolności do komunikacji z osobami trzecimi oraz z organami konsularnymi³.

Komu przysługują?

Każdej osobie podejrzanej lub oskarżonej w postępowaniach karnych (dorosły lub dziecko) oraz wszystkim osobom (dorosły lub dziecko) poszukiwanym Europejskim nakazem aresztowania (EAW) (artykuły 2, 3 i 10);

Jak przestrzegać tego prawa?

- ➊ Państwa członkowskie powinny zadbać o to, aby konkretne potrzeby szczególnie narażonych osób oskarżonych były wzięte pod uwagę przy stosowaniu niniejszej dyrektywy (art. 13);
- ➋ Środki zaradcze (art. 12.2) à Państwa członkowskie powinny zagwarantować, że osoby podejrzane lub oskarżone w postępowaniach karnych, jak również poszukiwane w postępowaniu EAW mają dostęp do skutecznych środków zaradczych w ramach prawa krajowego w przypadku naruszenia ich praw wynikających z tej dyrektywy;
- ➌ Państwa członkowskie powinny zagwarantować, w postępowaniach karnych, że w ocenie oświadczeń złożonych przez osoby podejrzane lub oskarżone bądź dowodów uzyskanych z naruszeniem ich prawa do adwokata, lub w przypadkach, gdzie odstąpienie od tego prawa zostało autoryzowane zgodnie z tą dyrektywą, prawa do obrony oraz do rzetelnego postępowania będą respektowane (art. 12.2);
- ➍ Zasada zachowania poziomu ochrony (art. 14) → Żaden z przepisów niniejszej dyrektywy nie może być rozumiany jako ograniczający prawa lub gwarancje procesowe, które są zapewnione na mocy Karty, EKPC oraz innych stosownych przepisów prawa międzynarodowego lub prawa któregośkolwiek państwa członkowskiego, które zapewnia wyższy poziom ochrony, ani jako stanowiący odstępstwo od tych praw lub gwarancji procesowych.

Dyrektywa ta musi być odczytywana w połączeniu z dyrektywą (UE) 2016/800

Patrz: »Główne wskazówki wdrożenia« tego prawa, s. 69. □

² Osoby podejrzane lub oskarżone, które pozbawiono wolności, mają prawo do niezwłocznego powiadomienia przynajmniej jednej wybranej przez siebie osoby, np. członka rodziny lub pracodawcy (art. 5 dyrektywy).

³ Prawa do komunikacji można jedynie odmówić w imieniu koniecznych, proporcjonalnych wymagań lub potrzeb operacyjnych (artykuły 6 i 7 dyrektywy).

a. Prawo dostępu do adwokata w postępowaniach karnych (art. 3)

W jaki sposób?

- w sposób umożliwiający osobom zainteresowanym praktyczne i skuteczne wykonanie swoich praw do obrony (art. 3.1);
- Prawo dostępu do adwokata wiąże się z (art. 3.3):
 - ➊ Prawem do spotkania na osobności oraz komunikacji z adwokatem (taka komunikacja obejmuje spotkania, korespondencję, rozmowy telefoniczne i inne formy komunikacji dozwolone na mocy prawa krajowego) (art. 4);
 - ➋ Prawo do obecności oraz efektywnego uczestniczenia adwokata podczas przesłuchania podejrzanego lub oskarżonego. Uczestniczenie adwokata powinno zostać odnotowane i powinno być zgodne z procedurami prawa krajowego (procedury te nie powinny naruszać skutecznego korzystania z prawa do adwokata ani istoty tego prawa);
 - ➌ Prawo do uczestniczenia adwokata, przynajmniej, podczas następujących czynności dochodzeniowo-śledczych lub związanych z gromadzeniem dowodów, jeżeli wymagana jest przy nich obecność osoby podejrzanego lub oskarżonego; okazania, konfrontacji, eksperymentów procesowych polegających na odtworzeniu przebiegu czynu zabronionego.

Dostęp do adwokata oraz pomoc adwokata: w dyrektywach UE, rozróżnienie pomiędzy „prawem dostępu do adwokata” a „pomocą adwokata” jest zauważalne ze względu na grupę docelową oraz charakter tych praw.

Właściwie, podczas gdy dyrektywa 2013/48/EU przyznaje każdej osobie, podejrzanego bądź oskarżonego w postępowaniu karnym, prawo dostępu do adwokata, dyrektywa (UE) 2016/800 przyznaje każdemu dziecku, podejrzanemu lub oskarżonemu w postępowaniu karnym, prawo do pomocy adwokata.

Jak wspomniano już wcześniej (patrz: s. X), pomoc wprowadziła wyższy poziom ochrony dla dzieci, ponieważ jest również obowiązkiem kompetentnych organów krajowych zapewnić pomoc adwokata wszystkim dzieciom w konflikcie z prawem. Ponadto motyw 9 Dyrektywy 2016/1919 zabrania zrzeczenia się przez dziecko jego prawa do pomocy adwokata.

UWAGA: Obie Dyrektywy ((UE) 2016/800 i 2013/48/EU) zapewniają prawo do **skutecznego** uczestnictwa adwokata podczas przesłuchiwania jego klientów.

Kiedy?

Bez zbędnej zwłoki i w każdym przypadku (art. 3.2):

- ➊ Przed przesłuchaniem osoby podejrzanego lub oskarżonego przez policję lub inny organ ścigania lub organ sądowy;
- ➋ Podczas czynności dochodzeniowych lub związanych z gromadzeniem dowodów (okazania, konfrontacje, eksperymenty procesowe polegające na odtworzeniu przebiegu czynu zabronionego) (art. 3.3, punkt c);
- ➌ Niezwłocznie po pozbawieniu wolności;
- ➍ W odpowiednim czasie zanim stawią się przed sądem właściwym w sprawach karnych.

Czy czasowe odstępstwa są dopuszczalne?

Tak, ALE tylko (artykuły 3.6 i 8)⁴:

- w wyjątkowych okolicznościach;
- na etapie postępowania przygotowawczego.

W szczególności:

- Czasowe odstępstwa powinny zawsze być uzasadnione jednym z następujących ważnych powodów (art. 3.6):
 - ➊ istnieje pilna potrzeba zapobieżenia poważnym negatywnym konsekwencjom dla życia, wolności lub nieetykalności cielesnej jakiejś osoby;
 - ➋ konieczne jest podjęcie przez organy prowadzące postępowanie natychmiastowego działania w celu zapobieżenia poważnemu utrudnieniu postępowania karnego dotyczącego poważnego przestępstwa
- Czasowe odstępstwa (art. 8.1):
 - ➊ powinny być proporcjonalne i nie wykraczać poza konieczność;
 - ➋ powinny być ściśle ograniczone czasowo;
 - ➌ nie powinny być oparte wyłącznie na rodzaju czy powadze zarzucanego czynu;
 - ➍ nie powinny naruszać ogólnej rzetelności postępowania.

⁴ art. 3.5 nie dotyczy dzieci.

Jak przestrzegać tego prawa?

- Państwa członkowskie UE powinny dążyć do udostępnienia informacji ogólnych w celu ułatwienia dostępu do adwokata osobom podejrzanym lub oskarżonym (art. 3.4);
- Państwa członkowskie UE powinny poczynić konieczne ustalenia w celu zagwarantowania, że osoby podejrzone lub oskarżone, które pozbawiono wolności są w stanie skutecznie korzystać ze swojego prawa dostępu do adwokata (art. 3.4);
- Państwa członkowskie powinny przestrzegać poufności komunikacji pomiędzy osobą podejrzaną lub oskarżoną a jej adwokatem przy korzystaniu z prawa dostępu do adwokata przewidzianego w niniejszej Dyrektywie (art. 4).

Zob. też: „Główne wskazówki wdrożenia” tego prawa, s. 68-69. □

b. Prawo do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności (art. 5)

Co?

- Wszystkie osoby podejrzone lub oskarżone, które pozbawiono wolności mają prawo do poinformowania przynajmniej jednej wybranej przez siebie osoby (np. krewnego, pracodawcy) o fakcie pozbawienia wolności, jeżeli sobie tego zażyczą;
- Każde dziecko ma prawo do poinformowania rodziców lub opiekunów prawnych. Jeżeli zakomunikowanie takiej informacji rodzicom dziecka jest sprzeczne z najlepiej pojętym interesem dziecka, należy poinformować w zastępstwie inną odpowiednią osobę dorosłą, np. innego członka rodziny (motyw 55 oraz art. 5.2).

Kiedy?

Bez zbędnej zwłoki (art. 5.1)

Czy czasowe odstępstwa są dopuszczalne?

Owszem, ALE czasowe odstępstwa powinny zawsze być uzasadnione jednym z następujących ważnych powodów (artykuły 5.3):

- istnieje pilna potrzeba zapobieżenia poważnym negatywnym konsekwencjom dla życia, wolności lub nietykalności cielesnej jakiejś osoby;
- istnieje pilna potrzeba zapobieżenia sytuacji, w której postępowanie karne może zostać poważnie utrudnione.

W przypadku pozbawienia dziecka wolności, czasowe odstępstwo od tego prawa jest możliwe pod warunkiem, że organ odpowiedzialny za ochronę lub opiekę społeczną nad dzieckiem zostanie niezwłocznie poinformowany o pozbawieniu owego dziecka wolności (art. 5.4)

Jak przestrzegać tego prawa?

- Państwa członkowskie powinny zagwarantować, że podmiot odpowiedzialności rodzicielskiej wobec dziecka (lub inna odpowiedzialna osoba dorosła) zostanie poinformowany tak szybko, jak to możliwe o pozbawieniu wolności oraz jego przyczynach (art. 5.2);
- W przypadku odstępstwa od tego prawa, państwa członkowskie UE powinny poinformować organ odpowiedzialny za ochronę lub opiekę społeczną nad dziećmi (art. 5.4).

Patrz: »Główne wskazówki wdrożenia» tego prawa, s. 69. □

c. Prawo do komunikacji z osobami trzecimi podczas pozbawienia wolności (art. 6)

Co?

Wszystkie osoby podejrzone lub oskarżone które pozbawiono wolności mają prawo do komunikacji przynajmniej z jedną wybraną przez siebie osobą trzecią, np. krewnym

Kiedy?

Bez zbędnej zwłoki (art. 6.1)

Czy czasowe odstępstwa są dopuszczalne?

Owszem (art. 6.2), w obliczu:

- nadrzędnych wymagań
- proporcjonalnych wymagań operacyjnych

d. Prawo do komunikacji z organami konsularnymi (art. 7)

Komu przysługują?

Każdej osobie podejrzanej lub oskarżonej niebędącej obywatelem danego kraju, którą pozbawiono wolności.

Co?

Prawo to wiąże się z (art. 7.1 i 7.2):

- Prawem do poinformowania organów konsularnych swojego kraju pochodzenia o pozbawieniu wolności;
- Prawem do komunikacji z tymi organami konsularnymi;
- Prawem osoby podejrzanej lub oskarżonej o dwóch lub większej liczbie narodowości, do wybrania, które organy konsularne, jeżeli w ogóle, mają zostać poinformowane o pozbawieniu wolności, oraz z kim taka osoba chce się skontaktować;
- Prawo do odwiedzin ze strony organów konsularnych;
- Prawo do rozmowy i korespondencji z nimi;
- Prawo do reprezentacji prawnej zorganizowane przez organy konsularne (za zgodą owych organów oraz na życzenie zainteresowanej osoby podejrzanej lub oskarżonej).

Kiedy?

Bez zbędnej zwłoki (art. 7.1)

W jaki sposób?

Korzystanie z owych praw może być regulowane prawem lub procedurami krajowymi pod warunkiem, że takie prawo lub procedury umożliwiają korzystanie z tych praw z pełną skutecznością do celów, do jakich zostały przeznaczone (7.3)

e. Prawo do pomocy prawnej z urzędu (art. 11)

W jaki sposób?

Prawo do pomocy prawnej z urzędu, gwarantowane prawem krajowym, powinno obowiązywać zgodnie z Kartą Praw Podstawowych UE oraz ECHR.

Jak przestrzegać tego prawa?

Patrz: „Główne wskazówki wdrożenia” tego prawa, s. 74.

4. DYREKTYWA (UE) 2016/800 DOT. PROCEDURALNYCH ZABEZPIECZEŃ DZIECI BĘDĄCYCH PODEJRZANYMI LUB OSKARŻONYMI W POSTĘPOWANIACH KARNYCH⁵

Ta nowa dyrektywa (do wdrożenia do dnia 11 czerwca 2019 r.) jest pierwszym wiążącym instrumentem prawnym na poziomie UE w pełni poświęconym prawom procesowym dzieci, którym zarzuca się konflikt z prawem.

Daje ona dzieciom szczególne prawa (np. prawo do oceny indywidualnej) oraz pewne dostosowania procesowe praw już teraz gwarantowanych wszystkim osobom podejrzanym lub oskarżonym w postępowaniach karnych przez inne dyrektywy UE (wymienione wyżej) dotyczące praw do rzetelnego procesu sądowego.

Celem niniejszej dyrektywy jest zagwarantowanie, że dzieci, którym zarzuca się konflikt z prawem są w stanie zrozumieć i śledzić przebieg postępowania karnego, w które są zaangażowane, skutecznie w nim uczestniczyć oraz korzystać ze swojego prawa do rzetelnego procesu sądowego.

Komu przysługują?

Dzieciom podejrzanym lub oskarżonym w postępowaniu karnym lub poszukiwanym na podstawie EAW (art. 17).

Jak przestrzegać tej dyrektywy?

- ➊ Zasada zachowania poziomu ochrony (art. 23) → Żaden z przepisów niniejszej Dyrektywy nie może być rozumiany jako ograniczenie lub odstępstwo od praw i gwarancji procesowych, które są zapewnione na mocy Karty, ECHR oraz innych stosownych przepisów prawa międzynarodowego, w szczególności Konwencji ONZ o Prawach Dziecka lub prawa którejkolwiek państwa członkowskiego, które zapewnia wyższy poziom ochrony.
- ➋ Terminowe i staranne rozpoznawanie spraw (art. 13) → Państwa członkowskie powinny podjąć stosowne środki w celu zagwarantowania, że postępowania karne z udziałem dzieci traktowane są:

⁵ Dyrektywa ta dotyczy również dzieci poddanych postępowaniu na podstawie Europejskiego nakazu aresztowania, zgodnie z Decyzją Ramową 2002/584/JHA. W szczególności, zgodnie z artykułem 17: «Państwa członkowskie powinny zagwarantować, że prawa wymienione w artykułach 4, 5, 6 i 8, artykułach od 10 do 15 oraz artykule 18 obowiązują *mutatis mutandis* w stosunku do dzieci będących osobami poszukiwanymi, po ich aresztowaniu na podstawie Europejskiego nakazu aresztowania w państwie członkowskim wykonującym nakaz».

- Jako sprawy pilne
- Z należytą starannością
- Państwa członkowskie powinny również podjąć stosowne środki w celu zagwarantowania, że dzieci zawsze traktowane są w sposób:
- chroniący ich godność
- stosowny do ich wieku, dojrzałości i poziomu zrozumienia
- oraz uwzględniający wszelkie szczególne potrzeby, w tym jakiegokolwiek trudności z komunikacją, jakie mogą mieć

- ➌ Szkolenie (art. 20) → państwa członkowskie powinny zagwarantować, że:
 - Funkcjonariusze organów ścigania oraz miejsc zatrzymań zajmujący się sprawami z udziałem dzieci otrzymują konkretne przeszkolenie stosowne do poziomu ich kontaktu z dziećmi, dotyczące praw dzieci, odpowiednich technik przesłuchiwania, psychologii dziecka oraz komunikacji przy użyciu języka dostosowanego do dzieci;
 - Sędziowie i prokuratorzy zajmujący się postępowaniami karnymi z udziałem dzieci posiadają szczególne kompetencje w tym obszarze, skuteczny dostęp do konkretnych szkoleń, lub jedno i drugie;
 - Prawnicy zajmujący się postępowaniami karnymi z udziałem dzieci odbywają konkretne szkolenia;
 - Specjaliści zapewniający dzieciom wsparcie oraz usługi w zakresie sprawiedliwości naprawczej otrzymują odpowiednie przeszkolenie na poziomie stosownym do ich kontaktu z dziećmi oraz przestrzegają standardów zawodowych w celu zagwarantowania, że usługi te są świadczone w sposób bezstronny, profesjonalny i z szacunkiem.
- ➍ Koszty (art. 22) → państwa członkowskie powinny pokryć koszty związane z oceną indywidualną (art. 7), badaniami lekarskimi (chyba, że koszty pokrywa ubezpieczenie medyczne) (art. 8), oraz nagrań audiowizualnych z przesłuchań (art. 9), niezależnie od wyniku postępowania;
- ➎ Środki zaradcze (art. 19) → państwa członkowskie powinny zagwarantować, że dzieci będące osobami podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniach karnych, jak również poszukiwane w postępowaniu EAW, mają dostęp do skutecznych środków zaradczych w ramach prawa krajowego w przypadku naruszenia ich praw wynikających z tej dyrektywy.

Patrz: »Główne wskazówki wdrożenia« poczynawszy od s. 60 □.

a. Prawo do informacji (art. 4)

Co?

- Informacje o prawach określone w dyrektywie 2012/13/UE dot. prawa do informacji;
- Informacje na temat ogólnych aspektów prowadzenia postępowania;
- Informacje o prawach określone w tej dyrektywie.

Kiedy? (art. 4.1 (a) (b) (c))

- Bez zbędnej zwłoki po tym, jak dziecko zostanie poinformowane, że jest podejrzanym lub oskarżonym, o następujących prawach:
 - Prawie do poinformowania podmiotu odpowiedzialności rodzicielskiej (art. 5);
 - Prawie do pomocy adwokata (art. 6);
 - Prawie do ochrony prywatności (art. 14);
 - Prawie do towarzyszenia dziecku przez podmiot odpowiedzialności rodzicielskiej na etapach postępowania innych niż rozprawy sądowe (art. 15);
 - Prawie do pomocy prawnej z urzędu (art. 18).
- Na najwcześniejszym etapie postępowania, na jakim jest to stosowne, o następujących prawach:
 - Prawie do indywidualnej oceny (art. 7);
 - Prawie do badań lekarskich, w tym prawo do pomocy medycznej (art. 8);
 - Prawie do ograniczenia pozbawienia wolności oraz do zastosowania środków alternatywnych, w tym prawo do oceny okresowej zatrzymania (artykuły 10 i 11);
 - Prawie do towarzyszenia dziecku przez podmiot odpowiedzialności rodzicielskiej podczas rozpraw sądowych (art. 15);
 - Prawie do stawienia się osobiście na rozprawie (art. 16);
 - Prawie do skutecznych środków odwoławczych (art. 19).
- W momencie pozbawienia wolności, o prawie do szczególnego traktowania podczas pozbawienia wolności (art. 12).

W jaki sposób?

Wymienione informacje powinny zostać odnotowane i udzielone dziecku (artykuł 4.2):

- Na piśmie, ustnie lub w obu formach, jednak kiedy dziecko jest aresztowane lub zatrzymane, ma prawo do otrzymania pouczenia o przysługujących mu prawach (zgodnie z dyrektywą 2012/13/EU) zawierającego również odniesienia do praw zapisanych w tej dyrektywie
- Prosty i przystępny językiem

b. Prawo dziecka do poinformowania podmiotu odpowiedzialności rodzicielskiej (art. 5)

Co?

Dzieci mają prawo, aby podmiot odpowiedzialności rodzicielskiej otrzymał te same informacje, które dziecko ma prawo otrzymać (zgodnie z art. 4)

Kiedy?

Tak wcześnie, jak to możliwe (art. 4.1)

Kim jest odpowiednia osoba dorosła i jaka jest jej rola (art. 4.2)?

- „Odpowiednia osoba dorosła” to osoba dorosła wyznaczona przez dziecko i przyjęta jako taka przez kompetentny organ, która może zostać powiadomiona o tych samych informacjach, do otrzymania których ma prawo dziecko w przypadku, gdy przekazanie takich informacji podmiotowi odpowiedzialności rodzicielskiej: (a) byłoby sprzeczne z najlepiej pojętym interesem dziecka; (b) nie jest możliwe ponieważ, po podjęciu uzasadnionych wysiłków, nie udało się skontaktować z żadnym z podmiotów odpowiedzialności rodzicielskiej, bądź ich tożsamość jest nieznana; (c) mogłoby, w oparciu o obiektywne i faktyczne okoliczności, znacząco utrudnić postępowanie kryminalne. Gdy takie okoliczności przestaną istnieć, wszelkie informacje, jakie otrzymuje dziecko, a jakie pozostają istotne dla przebiegu postępowania, zostaną przekazane podmiotowi odpowiedzialności rodzicielskiej.

- W sytuacji, gdzie dziecko nie wyznaczyło innej odpowiedniej osoby dorosłej, lub gdy osoba dorosła wyznaczona przez dziecko nie jest do przyjęcia przez kompetentny organ, wówczas organ ten wyznaczy i przedstawi informacje innej osobie, mając na względzie najlepiej pojęty interes dziecka. W takich okolicznościach, taka osoba może również być przedstawicielem organu lub innej instytucji odpowiedzialnej za ochronę lub opiekę społeczną nad dziećmi.

c. Prawo do towarzyszenia dziecku przez podmiot odpowiedzialności rodzicielskiej podczas postępowania (art. 15)

Co?

Dziecko ma prawo, aby podmiot odpowiedzialności rodzicielskiej lub inna odpowiednia osoba dorosła towarzyszyła mu podczas:

- Rozprawy sądowej, w którą jest zaangażowane;
- Etapy postępowania inne niż rozprawy sądowe z udziałem dziecka, co do których kompetentny organ uzna, że w najlepiej pojętym interesie dziecka jest, aby towarzyszyła mu ta osoba, a jej obecność nie zaszkodzi postępowaniu karnemu.

Jak przestrzegać owych praw?

Patrz: „Główne wskazówki wdrożenia” tego prawa, s. 96 .

d. Pomoc adwokata (art. 6)

Co?

Prawo do pomocy adwokata obejmuje:

- Prawo dostępu do adwokata zgodnie z Dyrektywą 2013/48/UE (art. 6.1);
- Prawo do skutecznego wykonywania prawa do obrony (art. 6.2);
- Prawo do spotykania się na osobności z reprezentującym ich adwokatem (art. 6.4 (a)); Prawo do poufności obejmuje spotkania, korespondencję, rozmowy telefoniczne i inne formy porozumiewania się pomiędzy dzieckiem a jego adwokatem (art. 6.5);
- Aktywny udział adwokata w przesłuchaniach (art. 6.4 (b));

- Jeżeli przy danej czynności wymagana lub dozwolona jest obecność dziecka, przysługuje mu prawo do pomocy adwokata przynajmniej podczas następujących czynności dochodzeniowo-śledczych lub związanych z gromadzeniem dowodów: okazania, konfrontacje, eksperymenty procesowe polegające na odtworzeniu przebiegu czynu zabronionego (art. 6.4 (c));
- Prawo do pomocy prawnej z urzędu, jeżeli jest to konieczne dla zapewnienia, by dziecko skutecznie korzystało z pomocy adwokata (art. 18 zgodnie z Dyrektywą 2016/1919/UE dot. pomocy prawnej).

Kiedy?

- Bez zbędnej zwłoki po tym, jak dziecko zostanie poinformowane, że jest podejrzanym lub oskarżonym (art. 6.3);
- W każdym przypadku dzieci korzystają z pomocy adwokata poczynawszy od najwcześniejszego spośród następujących terminów:
 - Przed ich przesłuchaniem przez policję lub inny organ ścigania lub organ sądowy;
 - W odpowiednim czasie zanim stawia się przed sądem właściwym w sprawach karnych;
 - Podczas następujących czynności dochodzeniowo-śledczych lub związanych z gromadzeniem dowodów: okazania, konfrontacji, eksperymentów procesowych polegających na odtworzeniu przebiegu czynu zabronionego;
 - Niezwłocznie po pozbawieniu wolności.

Czy odstępstwa są dopuszczalne?

Tak. Zgodnie z Dyrektywą 2016/800/UE, odstępstwa od stosowania prawa dziecka do pomocy adwokata są dopuszczalne TYLKO w wyjątkowych okolicznościach.

Kiedy? (art. 6.8)

Ogólnie rzecz biorąc, decyzja o przystąpieniu do przesłuchania pod nieobecność adwokata może być podjęta tylko:

- Na podstawie decyzji organu sądowego lub innego właściwego organu;
- W trybie indywidualnym;
- Jeżeli decyzja o zezwoleniu na odstępstwo może podlegać kontroli sądowej.

I. Stałe odstępienia (art. 6.6)

Kiedy?

Możliwe jest odstępienie od prawa do pomocy adwokata, jeżeli nie jest ono proporcjonalne w świetle konkretnych okoliczności danej sprawy, biorąc pod uwagę:

- Przede wszystkim najlepszy interes dziecka;
- Prawo do rzetelnego procesu sądowego;
- Wagę zarzucanego czynu zabronionego;
- Złożoność sprawy;
- Środki, jakie można zastosować w związku z takim czynem zabronionym.

W każdym przypadku odstępstwo od prawa do adwokata nie może zostać zastosowane, gdy:

- Dziecko zostaje postawione przed sądem lub sędzią w celu podjęcia decyzji o jego aresztowaniu (na każdym etapie postępowania);
- Podczas zatrzymania.

II. Czasowe odstępienia (art. 6.8)

Kiedy?

- Tylko w wyjątkowych okolicznościach;
- Tylko na etapie postępowania przygotowawczego;
- Tylko wtedy, gdy uwzględniono najlepszy interes dziecka;
- Jedynie w przypadku, gdy odstępstwo jest uzasadnione jednym z następujących ważnych powodów:
 - Jeżeli istnieje pilna potrzeba zapobieżenia poważnym negatywnym konsekwencjom dla życia, wolności lub nietykalności cielesnej jakiejś osoby;
 - Gdy konieczne jest podjęcie przez organy prowadzące postępowanie natychmiastowego działania w celu zapobieżenia poważnemu utrudnieniu postępowania karnego dotyczącego poważnego przestępstwa.

Jak przestrzegać tego prawa?

- Jeżeli adwokat uczestniczy w przesłuchaniu, fakt, że takie uczestnictwo miało miejsce pod nieobecność adwokata, odnotowuje się, wykorzystując procedurę protokołowania zgodnie z prawem krajowym (art. 6.4 (d));
- Właściwe organy odraczają przesłuchanie dziecka lub inne czynności dochodzeniowo-śledcze lub związane z gromadzeniem dowodów, jeżeli dziecko musi korzystać z pomocy adwokata, ale adwokat jest nieobecny. Przesłuchanie powinno zostać odroczone na inny rozsądny termin, tak aby umożliwić przybycie adwokata, lub, jeżeli dziecko nie ustanowiło adwokata, aby zorganizować dziecku adwokata (art. 6.7);
- Państwa członkowskie zapewniają także, aby kara pozbawienia wolności nie była orzekana, jeżeli dziecko nie korzystało z pomocy adwokata w sposób umożliwiający temu dziecku skuteczne wykonywanie prawa do obrony, oraz zawsze podczas rozprawy (art. 6.6).

Patrz: »Główne wskazówki wdrożenia« tego prawa, s. 60 □.

e) Prawo do indywidualnej oceny (art. 7)

Dlaczego?

- Dzieci podejrzane lub oskarżone w postępowaniach karnych powinny zostać poddane ocenie indywidualnej w celu zagwarantowania, że ich szczególne potrzeby dotyczące ochrony, wychowania, szkolenia oraz integracji społecznej zostaną wzięte pod uwagę (art. 7.1 i 7.2);
- Ocena indywidualna służy ustaleniu i odnotowaniu takich informacji o indywidualnych cechach i okolicznościach związanych z dzieckiem, jakimi mogą być przydatne kompetentnym organom podczas (art. 7.4):
 - Określania, czy należy podjąć jakiekolwiek szczególne środki na korzyść dziecka;
 - Oceniania stosowności i skuteczności wszelkich środków ostrożności wobec dziecka;
 - Podejmowaniu wszelkich decyzji lub działań w postępowaniu karnym (włącznie z wyrokami).

Jaka jest jego treść?

- Ocena indywidualna uwzględnia w szczególności:
 - Osobowość i dojrzałość dziecka (artykuł 7.2);
 - Sytuację ekonomiczną, społeczną i rodzinną dziecka (artykuł 7.2);
 - Wszelkie szczególne potrzeby dziecka (artykuł 7.2).
- Zakres oraz szczegóły oceny mogą różnić się w zależności od okoliczności sprawy, środków możliwych do podjęcia w przypadku uznania dziecka winnym popełnienia zarzucanego czynu zabronionego, oraz od tego, czy dziecko było poddane ocenie indywidualnej w niedalekiej przeszłości (art. 7.3);
- Ocena indywidualna powinna zostać zaktualizowana, jeżeli elementy stanowiące jej podstawę ulegną znaczącej zmianie podczas postępowania karnego (art. 7.8).

Kiedy?

Ocena indywidualna przeprowadzana jest:

- Na najwcześniejszym etapie postępowania, na jakim jest to stosowne (art. 7.5);
- Przed oskarżeniem (art. 7.5) ponieważ, w przypadku braku oceny indywidualnej, nie można przedstawić aktu oskarżenia (art. 7.6).

W jaki sposób? (art. 7.7)

Ocena indywidualna przeprowadzana jest (łącznie):

- Przy ścisłym zaangażowaniu dziecka;
- Przez wykwalifikowany personel;
- Na ile jest to możliwe, przy zastosowaniu podejścia interdyscyplinarnego;
- Z udziałem, jeżeli jest to stosowne, podmiotu odpowiedzialności rodzicielskiej (lub innej odpowiedniej osoby dorosłej) i/lub specjalisty.

Czasowe odstąpienia

- W drodze wyjątku, akt oskarżenia może zostać przedstawiony bez oceny indywidualnej, JEDNAK WYŁĄCZNIE jeżeli leży to w najlepiej pojętym interesie dziecka, a ocena indywidualna jest, niezależnie od okoliczności, dostępna przy rozpoczęciu rozprawy przed sądem (art. 7.6);
- Bardziej ogólnie, państwa członkowskie mogą odstąpić od obowiązku przeprowadzenia oceny indywidualnej, jeżeli (art. 7.9):
 - Takie odstąpienie jest uzasadnione okolicznościami sprawy; oraz
 - Nie kłóci się z najlepszym interesem dziecka.

Jak przestrzegać tego prawa?

Patrz: »Główne wskazówki wdrożenia« tego prawa, s. 69 .

f. Prawo do badań lekarskich (art. 8)

Komu przysługują?

Dzieciom pozbawionym wolności (art. 8.1)

Dlaczego?

- Aby ocenić ogólny stan zdrowia fizycznego i umysłowego dziecka (art. 8.1);
- Aby określić możliwości dziecka do udziału w przesłuchaniu, czynnościach dochodzeniowych lub związanych z gromadzeniem dowodów, bądź wszelkich środków podejmowanych lub planowanych wobec dziecka (art. 8.2).

Kiedy?

- Bez zbędnej zwłoki (art. 8.1);
- Kiedy szczególne wskazania zdrowotne wymagają takiego badania (art. 8.3);
- Kiedy wymagają tego okoliczności (art. 8.5).

W jaki sposób?

- Z inicjatywy kompetentnych organów lub na wniosek dziecka, podmiotu odpowiedzialności rodzicielskiej (lub innej odpowiedniej osoby dorosłej) bądź adwokata dziecka (art. 8.3);
- Na tyle nieinwazyjnie, na ile jest to możliwe (art. 8.1);
- Przeprowadzone przez lekarza lub innego wykwalifikowanego specjalistę (art. 8.1);
- Wnioski z badania lekarskiego należy zarejestrować na piśmie (art. 8.4);
- Jeżeli jest to konieczne, należy zapewnić pomoc medyczną (art. 8.4).

g. Nagrania audiowizualne z przesłuchań (art. 9)

Co?

Przesłuchania dzieci przez policję lub inne organy ścigania powinny być rejestrowane audiowizualnie (art. 9.1)

Kiedy? (Art. 9.1)

Jeżeli jest to proporcjonalne w świetle konkretnych okoliczności danej sprawy, ze szczególnym uwzględnieniem:

- a) Tego, czy obecny jest adwokat;
- b) Tego, czy dziecko jest pozbawione wolności;
- c) Najlepiej pojęty interes dziecka musi zawsze być priorytetem.

Czy dopuszczalne są odstępstwa od stosowania tego prawa?

- Tak. Istnieje możliwość zadawania pytań wyłącznie w celu zidentyfikowania dziecka, bez rejestracji audiowizualnej (art. 9.3) ALE, tak czy inaczej, przy braku nagrań audiowizualnego, przesłuchanie powinno być rejestrowane w inny, stosowny sposób (art. 9.2).

Jak przestrzegać tego prawa?

Patrz: „Główne wskazówki wdrożenia” tego prawa, s. 94 □□.

h. Pozbawienie wolności

I. Ograniczenie pozbawienia wolności (art. 10)

Co?

- Pozbawienie wolności dziecka powinno być stosowane na możliwie najkrótszy i odpowiedni czas;
- Każde pozbawienie wolności, a w szczególności zatrzymanie, powinno być stosowane wobec dzieci wyłącznie jako środek ostateczny.

W jaki sposób?

- Każda decyzja dotycząca pozbawienia dziecka wolności powinna uwzględniać: a) wiek, b) indywidualną sytuację dziecka oraz c) szczególne okoliczności sprawy (art. 10.1)
- Każde zatrzymanie powinno być poparte uzasadnioną decyzją i poddane kontroli sądowej (art. 10.2);
- Każde zatrzymanie powinno być okresowo kontrolowane, w rozsądnych odstępach czasu, przez sąd (ex officio lub na wniosek dziecka bądź jego adwokata) lub przez inny organ wymiaru sprawiedliwości.

Kiedy?

Każda decyzja dotycząca tego prawa powinna zostać podjęta bez zbędnej zwłoki.

II. Środki alternatywne (art. 11)

Kiedy?

Jeżeli jest to możliwe, zamiast zatrzymania należy stosować środki alternatywne.

III. Szczególne traktowanie w przypadku pozbawienia wolności (art. 12)

Co?

- Zatrzymane dzieci oraz dzieci znajdujące się w areszcie powinny być oddzielone od dorosłych (art. 12.1 i 12.2);
- Zatrzymane dzieci, które ukończą 18 lat mogą być wciąż trzymane oddzielnie od zatrzymanych dorosłych, z uwzględnieniem:
 - Okoliczności związanych z daną osobą; oraz
 - Najlepiej pojętego interesu dzieci zatrzymanych z tą osobą (artykuły 12.3).
- Dzieci mogą przebywać razem z młodymi osobami dorosłymi, jeżeli nie jest to sprzeczne z najlepiej pojętym interesem dziecka (art. 12.4).

Czy dopuszczalne są odstępstwa od stosowania tego prawa?

- Zatrzymane dzieci mogą przebywać razem z dorosłymi, jeżeli leży to w ich najlepiej pojętym interesie
- Dzieci znajdujące się w areszcie mogą przebywać razem z dorosłymi, jeżeli leży to w ich najlepiej pojętym interesie lub jeżeli, w szczególnych okolicznościach, nie jest w praktyce możliwe ich oddzielenie od dorosłych, pod warunkiem, że sposób pozbawienia wolności jest zgodny z najlepiej pojętym interesem dziecka

Jakiego rodzaju środki muszą być zagwarantowane dziecku podczas zatrzymania?

Odpowiednie środki, proporcjonalne i stosowne do okresu trwania zatrzymania, powinny zostać podjęte w celu zagwarantowania i zachowania (art. 12.5):

- Ich zdrowia oraz rozwoju fizycznego i umysłowego (również w sytuacjach pozbawienia wolności w formie innej niż zatrzymanie);
- Ich prawa do edukacji i szkolenia (również dla dzieci z zaburzeniami fizycznymi, sensorycznymi lub nauczania, oraz w sytuacjach pozbawienia wolności w formie innej niż zatrzymanie, jeżeli jest to stosowne i proporcjonalne w świetle charakteru i okresu trwania takich sytuacji);
- Ich prawa do życia rodzinnego, które musi być skuteczne i regularne

(również w sytuacjach pozbawienia wolności w formie innej niż zatrzymanie, jeżeli jest to stosowne i proporcjonalne w świetle charakteru i okresu trwania takich sytuacji);

- Ich prawa do życia reintegracji ze społeczeństwem dzięki dostępowi do programów wspomagających ich rozwój (również w sytuacjach pozbawienia wolności w formie innej niż zatrzymanie, jeżeli jest to stosowne i proporcjonalne w świetle charakteru i okresu trwania takich sytuacji);
- Ich prawa do wolności wyznania i religii (również w sytuacjach pozbawienia wolności w formie innej niż zatrzymanie);
- Ich prawa do spotkania się, tak szybko jak to możliwe, z podmiotem odpowiedzialności rodzicielskiej lub inną odpowiednią osobą dorosłą, w przypadkach gdy takie spotkanie jest zgodne z wymogami dochodzeniowymi i operacyjnymi (art. 12.6).

i. Prawo do ochrony prywatności (art. 14)

Co?

Prywatność dziecka podczas postępowania karnego musi być chroniona

W jaki sposób?

- Rozprawy sądowe z udziałem dzieci nie powinny być ogólnodostępne, albo sądy lub sędziowie powinni mieć możliwość decydowania o przeprowadzaniu takich rozpraw niepublicznie (art. 14.2);
- Rejestry nagrań audiowizualnych z przesłuchań nie mogą być rozpowszechniane publicznie (art. 14.3);
- Media muszą zostać zachęcane do podjęcia środków autoregulacyjnych w celu ochrony prywatności dzieci (art. 14.4).

Jak przestrzegać owych praw?

Patrz: »Główne wskazówki wdrożenia« tego prawa na s. 69 .

j. Prawo dziecka do osobistej obecności na dotyczącej go rozprawie i do udziału w niej (art. 16)

Co?

Dzieci mają prawo do (art. 16.1):

- a) bycia obecnym podczas swojej rozprawy;
- b) skutecznego uczestniczenia w rozprawie;
- c) bycia wysłuchanym oraz wyrażenia swoich poglądów.

W jaki sposób?

Dzieci, które nie były obecne podczas swojej rozprawy, mają prawo do nowej rozprawy lub do innego prawnego środka zaradczego, zgodnie z Dyrektywą (UE) 2016/343 (art. 16.2).

5. DYREKTYWA 2016/1919/UE W SPRAWIE POMOCY PRAWNEJ Z URZĘDU DLA PODEJRZANYCH I OSKARŻONYCH W POSTĘPOWANIU KARNYM

Celem tej dyrektywy (która ma zostać wdrożona do 5 maja 2019 r.) jest zagwarantowanie skuteczności prawa dostępu do adwokata, jako uzupełnienie Dyrektyw 2013/48/EU oraz (EU) 2016/800.

Poprzez „pomoc prawną z urzędu”, dyrektywa ta rozumie sfinansowanie przez państwa członkowskie UE pomocy adwokata, umożliwiającej korzystanie z prawa dostępu do adwokata (art. 3).

Nawet jeżeli ten instrument prawny nie jest poświęcony w szczególności dzieciom:

- Motyw 29 potwierdza, że dyrektywa ta podtrzymuje prawa dziecka;
- Motyw 9, ogłaszając, że „**Bez uszczerbku dla zastosowania artykułu 6 dyrektywy (UE) 2016/800**, niniejsza dyrektywa nie powinna obowiązywać w przypadkach, gdy osoby podejrzane lub oskarżone bądź poszukiwane rzekły się swoich praw do dostępu do adwokata zgodnie z dyrektywą 2013/48/EU lub w przypadku gdy państwo członkowskie zastosowało tymczasowe odstępienia od dyrektywy 2013/48/EU”, potwierdza, że dzieci nie mają możliwości zrzeczenia się prawa dostępu do adwokata.

Komu przysługują?

Każdej osobie podejrzanej lub oskarżonej w postępowaniach karnych (dorosły lub dziecko) oraz wszystkim osobom (dorosły lub dziecko) poszukiwanym Europejskim nakazem aresztowania (EAW) (art. 5).

Jak przestrzegać tego prawa?

- ➊ Zalecenie Komisji Europejskiej z roku 2013 mówi, że „*jeżeli pomoc prawna z urzędu ma być przyznana dziecku, należy uwzględnić środki jakimi dysponuje samo dziecko, a nie jego rodzice bądź podmiot odpowiedzialności rodzicielskiej*”⁶;
- ➋ Państwa członkowskie powinny zadbać o to, aby konkretne potrzeby szczególnie narażonych osób oskarżonych były wzięte pod uwagę przy stosowaniu niniejszej dyrektywy (art. 9);

⁶ Zalecenie Komisji Europejskiej z dnia 27 listopada 2013 r. w sprawie prawa do pomocy prawnej przysługującego podejrzanym lub oskarżonym w postępowaniu karnym (2013/C 378/03), rozdział 2, punkt 6.

- ➊ Środki zaradcze (art. 8) → państwa członkowskie powinny zagwarantować, że osoby podejrzane, oskarżone i poszukiwane mają dostęp do skutecznych środków zaradczych w ramach prawa krajowego w przypadku naruszenia ich praw wynikających z tej dyrektywy;
- ➋ Państwa członkowskie powinny zagwarantować, w postępowaniach karnych, że w ocenie oświadczeń złożonych przez osoby podejrzane lub oskarżone bądź dowodów uzyskanych z naruszeniem ich prawa do adwokata, lub w przypadkach, gdzie odstąpienie od tego prawa zostało autoryzowane zgodnie z tą dyrektywą, prawa do obrony oraz do rzetelnego postępowania będą respektowane (art. 12.2);
- ➌ Zasada zachowania poziomu ochrony (art. 11) → Żaden z przepisów niniejszej dyrektywy nie może być rozumiany jako ograniczający prawa lub gwarancje procesowe, które są zapewnione na mocy Karty, ECHR oraz innych stosownych przepisów prawa międzynarodowego lub prawa któregośkolwiek państwa członkowskiego, które zapewnia wyższy poziom ochrony, ani jako stanowiący odstępstwo od tych praw lub gwarancji procesowych.

 Dyrektywa ta musi być odczytywana w połączeniu z dyrektywą (UE) 2016/800

- Patrz: „Główne wskazówki wdrożenia” tego prawa, s. 69 .

a) Pomoc prawna z urzędu w postępowaniach karnych (art. 4)

Komu przysługują?

Osobom, które nie posiadają wystarczających środków do zaangażowania adwokata (art. 4.1).

Kiedy? (art. 4.5)

- Bez zbędnej zwłoki;
- Najpóźniej przed ich przesłuchaniem przez policję lub inny organ ścigania lub organ sądowy; albo
- Najpóźniej przed następującymi czynnościami dochodzeniowo-śledczymi lub związanymi z gromadzeniem dowodów: okazaniem, konfrontacjami, eksperymentami procesowymi polegającymi na odtworzeniu przebiegu czynu zabronionego.

Jak określić, czy należy przyznać adwokata z urzędu?

Poprzez weryfikację dostępnych środków, weryfikację zasadności, lub za pomocą oby tych metod (art. 4.2):

- Przy weryfikacji dostępnych środków należy wziąć pod uwagę wszystkie istotne i obiektywne czynniki, takie jak: dochody, kapitał oraz sytuacja rodzinna osoby zainteresowanej, jak również kosztów pomocy adwokata oraz standardu życia w danym państwie członkowskim;
- Przy weryfikacji zasadności należy wziąć pod uwagę powagę czynu zabronionego, surowość potencjalnych sankcji oraz złożoność sprawy. Tak czy inaczej, weryfikacja zasadności zostanie uznana za spełnioną w następujących sytuacjach: (a) gdy podejrzany lub oskarżony zostaje postawiony przed sądem właściwym w celu zdecydowania o zatrzymaniu na dowolnym etapie postępowania, oraz (b) podczas zatrzymania;

Decyzja o przyznaniu (lub nie) adwokata z urzędu powinna być (art. 6):

- Podjęta przez kompetentny organ;
- Podjęta starannie, bez zbędnej zwłoki, z poszanowaniem praw do obrony;
- Wysłana na piśmie do wnioskodawcy w przypadku odmowy (w pełni lub częściowo) przyznania adwokata z urzędu.

Jak przestrzegać tego prawa? (art. 7)

Państwa członkowskie UE powinny zagwarantować, że:

- ➊ Istnieje skuteczny, krajowy system pomocy prawnej z urzędu;
- ➋ Usługa pomocy prawnej z urzędu jest świadczona z jakością wystarczającą do zapewnienia rzetelności postępowania;
- ➌ Personel zaangażowany w podejmowanie decyzji dotyczących pomocy prawnej w postępowaniach karnych oraz w postępowaniach na podstawie EAW posiada odpowiednie przeszkolenie;
- ➍ Adwokaci świadczący usługi pomocy prawnej z urzędu posiadają odpowiednie przeszkolenie;
- ➎ Osoby podejrzane, oskarżone i poszukiwane mają prawo, na własny wniosek, do zmiany wyznaczonego dla nich adwokata z urzędu, jeżeli jest to uzasadnione szczególnymi okolicznościami.

Patrz: „Główne wskazówki wdrożenia” tego prawa, s. 73 .

KARTA TECHNICZNA 4

TS 4 - INNE ISTOTNE PRAWA DZIECI W KONFLIKCIE Z PRAWEM

	ARTYKUŁY PRAWA WIĄŻĄCEGO	ZALECENIA WDROŻENIA TYCH PRAW ZGODNIE ZE STANDARDAMI MIĘDZYNARODOWYMI I REGIONALNYMI
PRAWO DO BADAŃ LEKARSKICH	art. 8, Dyrektywa (UE) 2016/800: 1. Państwa członkowskie powinny zagwarantować, że dzieci pozbawione wolności mają prawo do badań lekarskich bez zbędnej zwłoki, ze szczególnym uwzględnieniem oceny ich ogólnego stanu fizycznego i umysłowego. Badanie lekarskie powinno być na tyle nieinwazyjne, na ile jest to możliwe, i powinno zostać przeprowadzone przez lekarza lub innego wykwalifikowanego specjalistę. 2. Wyniki badania lekarskiego powinny zostać uwzględnione przy określaniu możliwości dziecka do udziału w przesłuchaniu, czynnościach dochodzeniowych lub związanych z gromadzeniem dowodów, bądź wszelkich środkach podejmowanych lub planowanych wobec dziecka. 3. Badanie lekarskie powinno zostać przeprowadzone z inicjatywy kompetentnych organów, w szczególności, jeżeli szczególne wskazania zdrowotne wymagają badania, lub na wniosek dowolnego z poniższych: (a) dziecka; (b) podmiotu odpowiedzialności rodzicielskiej lub innej odpowiedniej osoby dorosłej, zgodnie z artykułami 5 i 15; (c) adwokata dziecka. 4. Wnioski z badania lekarskiego należy zarejestrować na piśmie. Jeżeli jest to konieczne, należy zapewnić pomoc medyczną. 5. Państwa członkowskie powinny zagwarantować, że kolejne badanie lekarskie zostanie przeprowadzone, jeżeli będą tego wymagały okoliczności.	Komitet CRC, Komentarz ogólny nr 10, Prawa dzieci w wymiarze sprawiedliwości wobec nieletnich, § 89: Każde dziecko ma prawo do zbadania przez lekarza po przyjęciu do aresztu/osrodku poprawczego, i powinno otrzymać odpowiednią opiekę medyczną przez cały okres swojego pobytu w ośrodku, która to opieka powinna być świadczona, jeżeli jest to możliwe, przez placówki i służby medyczne wspólnoty. Reguły hawańskie, § 49-52: 49. Każda osoba niepełnoletnia powinna otrzymać odpowiednią opiekę medyczną, zarówno w ramach zapobiegania, jak i przeciwdziałania, w tym opiekę dentystyczną, okulistyczną i psychiatryczną, a także produkty farmaceutyczne i specjalną dietę, zgodnie z zaleceniami lekarskimi. Całość takiej opieki medycznej powinna być, w miarę możliwości, świadczona wobec zatrzymanych osób niepełnoletnich poprzez odpowiednie ośrodki i służby medyczne wspólnoty, w której mieści się ośrodek zatrzymania, aby zapobiec stygmatyzacji osoby niepełnoletniej oraz promować poczucie własnej wartości i integrację ze społecznością. 50. Każda osoba niepełnoletnia ma prawo do bycia zbadaną przez lekarza natychmiast po przyjęciu do ośrodka zatrzymania, w celu zarejestrowania wszelkich śladów złego traktowania oraz zidentyfikowania wszelkich problemów fizycznych lub umysłowych wymagających opieki medycznej. 51. Usługi medyczne świadczone osobom niepełnoletnim powinny mieć na celu wykrycie oraz wyleczenie wszelkich chorób fizycznych lub umysłowych, nadużywania substancji lub innych przypadłości mogących zakłócić integrację osoby niepełnoletniej ze społeczeństwem (...). 52. Każdy funkcjonariusz służb medycznych, który ma powód sądzić, że zdrowie fizyczne lub umysłowe osoby niepełnoletniej ucierpiało lub ucierpi w wyniku dalszego zatrzymania, strajku głodowego lub jakiegokolwiek z warunków towarzyszących zatrzymaniu, powinien niezwłocznie zgłosić ten fakt do dyrektora danej placówki oraz do niezależnego organu odpowiedzialnego za dbanie o dobro osoby niepełnoletniej.

POZBAWIE- NIE WOL- NOŚCI JAKO ŚRODEK OSTATECZ- NY

Artykuły 5.1 (d), 4 i 5, ECHR:

1. Każdy człowiek ma prawo do wolności i bezpieczeństwa swej osoby. Żaden człowiek nie może zostać pozbawiony wolności, z wyjątkiem następujących przypadków, oraz zgodnie z procedurami określonymi prawnie: (d) zatrzymanie osoby niepełnoletniej na podstawie prawomocnego nakazu w celu sprawowania nadzoru wychowawczego lub prawomocnego aresztowania w celu postawienia danej osoby przed kompetentnym organem prawnym.

4. Każdej osobie pozbawionej wolności poprzez areszt lub zatrzymanie przysługuje prawo do podjęcia postępowania, w którym sąd szybko zadecyduje o legalności takiego zatrzymania i zarządzi uwolnienie danej osoby, jeżeli zatrzymanie okaże się nie być legalne. 5. Każdy, kto został pokrzywdzony przez niezgodne z treścią tego artykułu zatrzymanie lub aresztowanie, ma prawo do odszkodowania.

Art. 37 (b), UNCRC:

Państwa-strony powinny zagwarantować, że: (b) Żadne dziecko nie zostanie pozbawione wolności bezprawnie lub arbitralnie. Aresztowanie, zatrzymanie lub uwięzienie dziecka powinny odbywać się zgodnie z prawem i być stosowane jedynie jako środek ostateczny i na możliwie najkrótszy odpowiedni czas.

Art. 10, Dyrektywa (UE) 2016/800:

1. Państwa członkowskie powinny zagwarantować, że pozbawienie wolności dziecka na dowolnym etapie postępowania jest stosowane na możliwie najkrótszy odpowiedni czas. Należy starannie wziąć pod uwagę wiek oraz indywidualną sytuację dziecka, oraz szczególne okoliczności sprawy.

2. Państwa członkowskie powinny zagwarantować, że pozbawienie wolności, a w szczególności zatrzymanie, powinno być stosowane wobec dzieci wyłącznie jako środek ostateczny. Państwa członkowskie powinny zagwarantować, że każde zatrzymanie powinno być poparte uzasadnioną decyzją i poddane kontroli sądowej. Taka decyzja powinna również być poddawana okresowej kontroli, w rozsądnych odstępach czasu, przez sąd, ex officio lub na wniosek dziecka, adwokata dziecka lub organu wymiaru sprawiedliwości innego niż sąd. Bez naruszenia niezawisłości sądów, państwa członkowskie powinny zagwarantować, że decyzje podejmowane na podstawie tego paragrafu są podejmowane bez zbędnej zwłoki.

Wytyczne CoE w sprawie CFJ, § 19 i 74:

19. Każda forma pozbawienia wolności dziecka powinna być stosowana jedynie jako środek ostateczny i na możliwie najkrótszy odpowiedni czas.

74. Główna zasada brzmi, że oprócz prawa do wolności, nie wolno ograniczać żadnego z pozostałych praw dziecka jako rezultat pozbawienia wolności. Wytyczne 19 i 20 mówią wyraźnie, że środków zaradczych wiążących się z zatrzymaniem, w jakiegokolwiek formie, należy unikać na ile tylko jest to możliwe i stosować wyłącznie w ostateczności, na najkrótszy możliwy czas i tylko w najpoważniejszych przypadkach. Jest to niezwykle istotny obowiązek prawny. Ponadto, powszechnie wiadomo, że zatrzymanie nie zmniejsza ryzyka recydywy.

ECTHR, 6 listopada 1980 r., Guzzardi przeciwko Włochom, nr skargi 7367/76:

Różnica pomiędzy zatrzymaniem a pozbawieniem wolności polega ... zaledwie na stopniu i intensywności, a nie na charakterze czy istocie.

Komitet CRC, Komentarz Ogólny nr 10, Prawa dzieci w wymiarze sprawiedliwości wobec nieletnich, § 11 i 80:

11. Stosowanie pozbawienia wolności ma bardzo negatywne konsekwencje dla harmonijnego rozwoju dziecka i poważnie zaburza jego reintegrację ze społeczeństwem. W tej kwestii, artykuł 37 (b) wyraźnie mówi, że pozbawienie wolności, w tym aresztowanie, zatrzymanie lub uwięzienie dziecka powinno być stosowane jedynie jako środek ostateczny i na możliwie najkrótszy czas, tak aby zapewnić pełne poszanowanie prawa dziecka do rozwoju.

80. Komitet zauważa z niepokojem, że w wielu krajach dzieci przed rozprawą tkwią w areszcie miesiącami a nawet latami, co stanowi rażące pogwałcenie artykułu 37 (b) CRC. Skuteczny pakiet alternatywnych rozwiązań musi być dostępny (patrz: rozdział IV, punkt B wyżej), aby państwa spełniły swój obowiązek wynikający z artykułu 37 (b) CRC mówiący o stosowaniu pozbawienia wolności tylko w ostateczności.

SZCZEGÓLNE TRAKTOWANIE W PRZYPADKU POZBAWIENIA WOLNOŚCI	art. 37 (a, c, d), UNCRC: Państwa-strony powinny zagwarantować, że: (a) Żadne dziecko nie będzie poddawane torturom ani innym okrutnym, nieludzkim bądź poniżającym formom traktowania lub kary. Kara śmierci ani dożywotniego więzienia bez możliwości wcześniejszego zwolnienia nie mogą być wymierzane za czyny popełnione przez osoby poniżej osiemnastego roku życia; (c) Każde dziecko pozbawione wolności powinno być traktowane humanitarnie i z poszanowaniem przyrodzonej ludzkiej godności, oraz w sposób uwzględniający potrzeby osób w takim wieku. W szczególności, każde dziecko pozbawione wolności powinno zostać oddzielone od dorosłych, o ile nie uzna się, że w najlepszej pojętym interesie dziecka leży, aby tego nie robić, a także powinno zachować prawo do kontaktu z rodziną za pośrednictwem korespondencji oraz wizyt, z wyjątkiem wyjątkowych okoliczności; (d) Każde dziecko pozbawione wolności powinno mieć prawo do natychmiastowego dostępu do pomocy prawnej oraz innych odpowiednich form pomocy, jak również prawo do kwestionowania legalności pozbawienia wolności przed sądem lub innym kompetentnym, niezależnym i bezstronnym organem, oraz do niezwłocznej decyzji w takiej sprawie. Art. 40, UNCRC: Państwa-strony uznają prawo każdego dziecka podejrzanego lub oskarżonego o naruszenie prawa karnego bądź uznanego winnym pogwałcenia prawa karnego do traktowania w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości dziecka, które umacnia w nim poszanowanie podstawowych praw i wolności innych osób oraz uwzględnia wiek dziecka i celowość sprzyjania jego reintegracji dla podjęcia przez nie konstruktywnej roli w społeczeństwie. Art. 12, Dyrektywa (UE) 2016/800: 1. Państwa członkowskie powinny zagwarantować, że dzieci zatrzymane są odseparowane od dorosłych, o ile nie uznano, że w ich najlepiej pojętym interesie leży, aby tego nie robić. 2. Państwa członkowskie powinny zagwarantować, że dzieci w areszcie policyjnym są odseparowane od dorosłych, chyba że: (a) uznano, że w ich najlepiej pojętym interesie leży, aby tego nie robić; lub (b) w wyjątkowych okolicznościach, nie jest to możliwe w praktyce, pod warunkiem, że dzieci są przetrzymywane razem z dorosłymi w sposób zgodny z najlepiej pojętym interesem dziecka.	Komitet CRC, Komentarz Ogólny nr 10: Prawa dzieci w wymiarze sprawiedliwości wobec nieletnich, § 85-89: 85. Każde dziecko pozbawione wolności powinno być oddzielone od osób dorosłych. Dziecko pozbawione wolności nie może być umieszczone w więzieniu dla osób dorosłych ani w innym ośrodku dla osób dorosłych. Istnieją liczne dowody na to, że umieszczanie dzieci w więzieniach lub aresztach dla dorosłych stanowi zagrożenie dla ich podstawowego bezpieczeństwa, zdrowia oraz przyszłej zdolności do niepopelniania przestępstw i reintegracji ze społeczeństwem. Dopuszczalny wyjątek od oddzielenia dzieci od osób dorosłych wymieniony w artykule 37 (c) CRC "chyba, że uzna się, że w najlepiej pojętym interesie dziecka leży, aby tego nie robić" należy interpretować wąsko; najlepiej pojęte interesy dziecka nie oznaczają wygody Państw-stron. Państwa-strony powinny ustanowić oddzielne ośrodki dla dzieci pozbawionych wolności, wraz z oddzielnymi, skupionymi na dziecku, pracownikami, personelem, polityką i praktykami. 86. Zasada ta nie oznacza, że dziecko umieszczone w ośrodku dla dzieci musi zostać przeniesione do ośrodka dla dorosłych natychmiast po ukończeniu 18 lat. Kontynuowanie pobytu w ośrodku dla dzieci powinno być możliwe, jeżeli leży to w najlepiej pojętym interesie dziecka i nie jest sprzeczne z najlepiej pojętym interesem młodszych dzieci znajdujących się w ośrodku. 87. Każde dziecko pozbawione wolności ma prawo do utrzymywania kontaktu z rodziną poprzez korespondencję i wizyty. W celu ułatwienia wizyt, dziecko powinno być umieszczone w ośrodku znajdującym się możliwie najbliżej miejsca zamieszkania jego rodziny. Wyjątkowe okoliczności, które mogą ograniczyć ten kontakt, powinny być jasno opisane w przepisach prawa, a nie pozostawione decyzji kompetentnych organów. 88. Komitet zwraca uwagę Państw-stron na Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące ochrony nieletnich pozbawionych wolności, przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne rezolucją 45/113 z dnia 14 grudnia 1990 r. Komitet przypomina państwom-stronom o pilnej potrzebie pełnego wdrożenia owych reguł, przy jednoczesnym uwzględnieniu, na tyle, na ile są one istotne w tym przypadku, Minimalnych Standardowych Zasad Postępowania z Więźniami (patrz też: reguła 9 Reguł pekińskich). W tym względzie Komitet zaleca, aby państwa-strony wprowadziły owe reguły do swoich krajowych praw i regulacji, oraz udostępniły je, w języku krajowym bądź regionalnym, wszystkim specjalistom, NGO oraz ochotnikom zaangażowanym w administrację wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich. 89. Komitet chciałby podkreślić, że, m.in., następujące zasady i reguły muszą być przestrzegane we wszystkich przypadkach pozbawienia wolności: - Dzieciom należy zapewnić środowisko fizyczne i zakwaterowanie zgodne z celami rehabilitacyjnymi umieszczenia w ośrodku, oraz poświęcić należytą uwagę ich potrzebom prywatności, stymulacji sensorycznej, okazjom do interakcji z rówieśnikami, oraz do uczestniczenia w sportach, ćwiczeniach fizycznych oraz zajęciach czasu wolnego;
		3. Bez uszczerbku dla paragrafu 1, kiedy zatrzymane dziecko ukończy 18 lat, państwa członkowskie powinny przewidzieć możliwość dalszego przetrzymywania takiej osoby oddzielnie od innych zatrzymanych dorosłych, w uzasadnionych przypadkach, z uwzględnieniem okoliczności zainteresowanej osoby, pod warunkiem, że jest to zgodne z najlepiej pojętym interesem dziecka przetrzymwanego wraz z tą osobą. 4. Bez uszczerbku dla ważności punktu 1, oraz mając na względzie punkt 3, dzieci mogą być przetrzymywane razem z młodymi osobami dorosłymi, jeżeli nie jest to sprzeczne z najlepiej pojętym interesem dziecka. 5. Gdy dzieci są zatrzymane, państwa członkowskie UE powinny podjąć odpowiednie kroki w celu: (a) zagwarantowania i ochrony zdrowia oraz rozwoju fizycznego i umysłowego dziecka; (b) zagwarantowania jego prawa do edukacji i szkolenia, włączając w to przypadki, gdy dzieci posiadają niepełnosprawności fizyczne, sensoryczne lub związane z uczeniem się; (c) zagwarantowania skutecznego i regularnego korzystania z ich prawa do życia rodzinnego; (d) zagwarantowania dostępu do programów wspomagających ich rozwój oraz reintegrację ze społeczeństwem; oraz (e) zagwarantowania prawa do wolności wyznania. Środki podjęte w ramach tego punktu powinny być proporcjonalne i stosowne do okresu trwania zatrzymania. Litery (a) i (e) pierwszego podpunktu dotyczą również sytuacji pozbawienia wolności innych niż zatrzymanie. Podjęte środki powinny być proporcjonalne i stosowne do takich sytuacji pozbawienia wolności. Litery (b), (c) i (d) pierwszego podpunktu obowiązują w sytuacjach pozbawienia wolności w formie innej niż zatrzymanie, wyłącznie jeżeli jest to stosowne i proporcjonalne w świetle charakteru i okresu trwania takich sytuacji. 6. Państwa członkowskie powinny dążyć do zagwarantowania, dzieci pozbawione wolności mają możliwość do spotkania się, tak szybko jak to możliwe, z podmiotem odpowiedzialności rodzicielskiej w przypadkach gdy takie spotkanie jest zgodne z wymogami dochodzeniowymi i operacyjnymi. Punkt ten nie narusza wyznaczenia lub mianowania innej odpowiedzialnej osoby dorosłej, zgodnie z artykułem 5 lub 15⁵. Motyw 50, Dyrektywa (UE) 2016/800: Powinna istnieć możliwość przetrzymywania dzieci razem z młodymi osobami dorosłymi, jeżeli nie jest to sprzeczne z najlepiej pojętym interesem dziecka. Określenie, kogo można uznać za młodą osobę dorosłą, należy do państw członkowskich, zgodnie z ich krajowymi prawami i procedurami. Zachęca się państwa członkowskie do określenia, że osoby starsze niż 24 lata nie kwalifikują się jako młode osoby dorosłe. - Każde dziecko w wieku obowiązku szkolnego ma prawo do edukacji odpowiedniej dla jego potrzeb i możliwości, oraz zaprojektowanej tak, aby przygotować je do powrotu do społeczeństwa; ponadto, każde dziecko powinno, jeżeli jest to stosowne, otrzymać szkolenie zawodowe mogące przygotować je do przyszłego zatrudnienia; - Pracownicy ośrodka powinni promować i ułatwiać częste kontakty dziecka z szerszą społecznością, w tym komunikację z jego rodziną, przyjaciółmi oraz innymi osobami lub przedstawicielami szanowanych organizacji zewnętrznych, a także szansę do odwiedzania swojego domu i rodziny; - Siła i środki ograniczające swobodę ruchu mogą być stosowane wyłącznie, jeżeli dziecko stanowi bezpośrednie zagrożenie dla własnego lub cudzego zdrowia, oraz tylko wówczas, gdy wyczerpano wszystkie inne środki kontroli. Stosowanie siły lub środków ograniczających swobodę ruchów, w tym środki fizyczne, mechaniczne i medyczne, powinny być poddane ściśle i bezpośredniej kontroli specjalisty z dziedziny medycyny i/lub psychologii. Nigdy nie należy ich stosować jako kary. Pracownicy ośrodka powinni również zostać przeszkoleni w zakresie obowiązujących standardów, a pracownicy stosujący środki ograniczenia swobody ruchów lub siłę z pogwałceniem zasad i standardów powinni zostać odpowiednio ukarani; - Wszelkie środki dyscyplinarne muszą być zgodne z poszanowaniem przyrodzonej godności osoby niepełnoletniej oraz fundamentalnym celem opieki instytucjonalnej; środki dyscyplinarne naruszające artykuł 37 CRC muszą być ściśle zakazane, w tym kary cielesne, umieszczanie w ciemnej celi, umieszczanie w zamkniętym pomieszczeniu lub izolacie, bądź wszelkie inne formy kary mogące naruszyć fizyczne lub psychiczne zdrowie bądź samopoczucie dziecka; - Każde dziecko powinno mieć prawo do zgłaszania wniosków i skarg, bez cenzury istoty takiego wniosku bądź skargi, do administracji centralnej, organu wymiaru sprawiedliwości bądź innego odpowiedniego niezależnego organu, oraz do bycia niezwłocznie poinformowanym o odpowiedzi; dzieci muszą znać owe mechanizmy i mieć do nich łatwy dostęp; - Niezależni i wykwalifikowani inspektorzy powinni być uprawnieni do przeprowadzania regularnych inspekcji oraz do podejmowania niezapowiedzianych kontroli z własnej inicjatywy; powinni kłaść szczególny nacisk na odbywanie rozmów z dziećmi znajdującymi się w ośrodkach, w warunkach zapewniających poufność. Wtyczne CoE w sprawie CFJ, § 20-21: 20. W przypadku pozbawienia wolności, dzieci, co do zasady, powinny być przetrzymywane oddzielnie od osób dorosłych. Jeżeli dzieci są przetrzymywane razem z dorosłymi, powinno to być uzasadnione szczególnymi powodami i poparte wyłącznie najlepiej pojętym interesem dziecka. W każdych okolicznościach dziecko powinno być zatrzymane w pomieszczeniach dostosowanych do jego potrzeb.

	1. Biorąc pod uwagę szczególne potrzeby dzieci pozbawionych wolności, znaczenie więzów rodzinnych oraz promowania reintegracji ze społeczeństwem, kompetentne organy powinny zagwarantować poszanowanie oraz aktywnie wspierać realizację praw dziecka określonych w uniwersalnych oraz europejskich instrumentach prawnych. Oprócz innych praw, dzieci w szczególności powinny mieć prawo do: a. utrzymywanie regularnego i znaczącego kontaktu z rodzicami, rodziną i przyjaciółmi poprzez wizyty i korespondencję, z wyjątkiem przypadków, gdzie ograniczenia są konieczne z uwagi na interes wymiaru sprawiedliwości lub interes dziecka. Ograniczenia tego prawa nigdy nie powinny być stosowane jako kara; b. otrzymywania odpowiedniej edukacji, doradztwa i szkolenia zawodowego, opieki medycznej oraz swobody myśli, sumienia i wyznania, a także możliwości wypoczynku, w tym edukacji fizycznej i sportu; c. dostępu do programów przygotowujących dzieci do ich powrotu do społeczności, z poświęceniem pełnej uwagi ich potrzebom emocjonalnym i fizycznym, relacjom rodzinnym, możliwościom zakwaterowania, edukacji szkolnej oraz zatrudnienia, a także sytuacji społeczno-ekonomicznej. Wytyczne CoE w sprawie CFJ, § 73: Szczególną uwagę należy poświęcić temu, w jaki sposób traktowane są zatrzymane dzieci, biorąc pod uwagę ich naturalną wrażliwość. Praktyczne środki zatrzymania dzieci zostały zasugerowane w wielu instrumentach prawnych Rady Europy, na przykład w, rekomendacji CM/Rec(2008)11 dot. reguł europejskich dla niepełnoletnich sprawców, wobec których zastosowano sankcje lub środki, lub standardów Europejskiej Komisji zapobiegania torturom i niełudzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu.
--	---

PRAWO DZIECKA DO OSOBISTEJ OBECNOŚCI NA DOTYCZĄCEJ GO ROZPRAWIE I DO UDZIAŁU W NIEJ	Art. 12, UNCRC: 1. Państwa-strony powinny zapewnić dziecku, które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów, prawa do swobodnego wyrażania owych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, przyjmując je z należytą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka. 2. W tym celu dziecko będzie miało w szczególności zapewnioną możliwość wypowiadania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym dotyczącym dziecka, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego. Art. 16, Dyrektywa (UE) 2016/800: 1. Państwa członkowskie powinny zagwarantować, że dzieci mają prawo do obecności na dotyczącej ich rozprawie oraz podjąć wszelkie niezbędne środki umożliwiające dzieciom skuteczne uczestnictwo w rozprawie, w tym dając im okazję do zostania wysłuchanymi oraz wyrażenia swoich poglądów. 2. Państwa członkowskie powinny zagwarantować, że dzieci, które nie były obecne podczas swojej rozprawy, mają prawo do nowej rozprawy lub do innego prawnego środka zaradczego, zgodnie z dyrektywą (UE) 2016/343.	Komitety CRC, Komentarz Ogólny nr 10, Prawa dzieci w wymiarze sprawiedliwości wobec nieletnich, § 46: Rzetelny proces sądowy wymaga, aby dziecko podejrzane lub oskarżone o naruszenie prawa karnego miało możliwość skutecznego uczestniczenia w procesie, a co za tym idzie musi ono rozumieć zarzuty oraz możliwe konsekwencje i kary, aby poinstruować przedstawiciela prawnego, kwestionować zeznania świadków, przedstawiać przebieg wydarzeń oraz podejmować odpowiednie decyzje dotyczące dowodów, zeznań oraz środków, jakie mają zostać nałożone. Reguła pekińska 14 stanowi, że postępowanie powinno być prowadzone w atmosferze zrozumienia, a by umożliwić dziecku uczestniczenie i swobodne wyrażanie się. Uwzględnienie wieku i dojrzałości dziecka może również wymagać zmodyfikowania procedur i praktyk sądowych. Wytyczne Rady Europy w sprawie CFJ, „A. Uczestnictwo”, s. 17 i § 32-34 oraz 61: Dotyczy to również przykładania odpowiedniej wagi do poglądów dziecka, mając na uwadze ich dojrzałość oraz wszelkie trudności z komunikacją, jakie mogą mieć, aby ich uczestnictwo było znaczące. 2. Dzieci powinny być uznawane i traktowane jako posiadające pełni praw, oraz powinno im przysługiwać prawo do korzystania z ich praw w sposób uwzględniający ich możliwości formułowania własnych poglądów oraz okoliczności sprawy. 32. Zasada uczestnictwa, która mówi, że dzieci mają prawo do wyrażania swojego zdania oraz poglądów we wszystkich sprawach, które ich dotyczą jest jedną z wiodących zasad Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka. Chociaż nie oznacza to, że zawsze będzie postępować się zgodnie z opiniami dzieci, wytyczne wymagają, aby ich zdanie było poważnie brane pod uwagę oraz traktowane z należyтым szacunkiem, stosownie do ich wieku, dojrzałości oraz okoliczności sprawy, zgodnie z krajowym prawem proceduralnym. 33. Odniesienie do pojęcia „zdolne do formułowania własnych poglądów” nie powinno być postrzegane jako ograniczenie, ale raczej jako obowiązek władz do pełnej oceny możliwości dziecka, w miarę możliwości. Zamiast zbyt pochopnie zakładać, że dziecko nie jest w stanie sformułować opinii, państwa powinny przyjąć założenie, że dziecko w rzeczywistości jest do tego zdolne. Udowodnienie tego nie jest obowiązkiem dziecka. 34. Państwom odradza się wprowadzanie standaryzowanych ograniczeń wiekowych. 61. Posiedzenia sądu z udziałem dzieci powinny być dostosowane do tempa dziecka i jego możliwości koncentracji uwagi: należy przewidzieć regularne przerwy, a przesłuchania nie powinny trwać zbyt długo. Aby ułatwić uczestniczenie dzieci w pełni ich możliwości emocjonalną, należy podczas posiedzeń sądu ograniczyć do minimum zakłócenia oraz czynnik rozpraszający uwagę.
---	---	---

DOMNIEMANIE NIEWINNOŚCI	Art. 40.2 (b), UNCRC: (b) Każdemu dziecku, które podejrzewa się lub oskarża o pogwałcenie prawa karnego, przysługują przynajmniej następujące gwarancje: (i) Bycie uznanym za niewinnego do momentu udowodnienia winy zgodnie z prawem; Art. 48, EUCFR: 1. Każdy, kto został oskarżony powinien być uznany za niewinnego do momentu udowodnienia winy zgodnie z prawem. Art. 6.2, ECHR: Każdego oskarżonego o popełnienie czynu zagrożonego karą uważa się za niewinnego do czasu udowodnienia mu winy zgodnie z ustawą. Motyw 43, Dyrektywa 2016/343/UE w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności: Dzieci potrzebują specjalnego traktowania i powinny otrzymywać szczególny poziom ochrony. W związku z powyższym, w odniesieniu do niektórych praw przewidzianych w tej Dyrektywie, należy wprowadzić szczególne gwarancje procesowe. Art. 3, Dyrektywa (UE) 2016/343: Państwa członkowskie powinny zagwarantować, że każdy, kto został oskarżony jest uznany za niewinnego do momentu udowodnienia winy zgodnie z prawem. Art. 4, Dyrektywa (UE) 2016/343: Państwa członkowskie powinny podjąć środki konieczne do zapewnienia, że tak długo, jak osobie podejrzanej lub oskarżonej nie udowodni się winy zgodnie z prawem, oświadczenia publiczne wygłaszane przez organy publiczne oraz decyzje sądowe inne niż te dotyczące winy, nie odnoszą się do owej osoby jako winnej. Art. 5, Dyrektywa (UE) 2016/343: 1. Państwa członkowskie powinny podjąć odpowiednie środki w celu zagwarantowania, że osoby podejrzane i oskarżone nie są przedstawiane jako winne, w sądzie ani publicznie, poprzez stosowanie środków ograniczenia swobody ruchów.	Komitet CRC, Komentarz Ogólny nr 10, Prawa dzieci w wymiarze sprawiedliwości wobec nieletnich, § 42 i 80: 42. Domniemanie niewinności jest fundamentalne dla ochrony praw człowieka dzieci w konflikcie z prawem. Oznacza to, że ciężar dowodu dotyczący zarzutów stawianych dziecku leży po stronie oskarżenia. Dziecku podejrzanemu lub oskarżonemu o złamanie prawa karnego przysługuje przywilej wyrokowania na korzyść i zostaje uznany winnego zarzucanych mu czynów wyłącznie w przypadku udowodnienia ich prawdziwości ponad wszelką wątpliwość. Dziecko ma prawo do traktowania zgodnie z tym założeniem, a obowiązkiem organów publicznych oraz innych zaangażowanych podmiotów jest powstrzymanie się od przedwczesnego osądzania wyniku procesu. Państwa-strony powinny zapewnić informacje dotyczące rozwoju dziecka aby zagwarantować, że owo założenie niewinności jest respektowane w praktyce. Z powodu braku zrozumienia procesu, niedojrzałości, strachu lub z innych przyczyn, dziecko może zachowywać się podejrzanie, jednak władze nie mogą zakładać, że dziecko jest winne bez dowodu winy ponad wszelką wątpliwość. 80. Ponadto państwa-strony powinny podjąć odpowiednie środki legislacyjne oraz inne w celu ograniczenia użycia zatrzymania w postępowaniu przygotowawczym. Stosowanie zatrzymania na etapie postępowania przygotowawczego jako kary narusza zasadę domniemania niewinności. Wytyczne Rady Europy w sprawie CFJ, „E. Praworządność”, § 46: Stosowanie praworządności w odniesieniu do dzieci wymaga, między innymi, egzekwowania prawa domniemania niewinności. ECtHR, 10 lutego 1995 r., Allenet de Ribemont przeciwko Francji: Naruszenia zasady domniemania niewinności może się dopuścić nie tylko sędzia, ale także inne organy publiczne

PRAWO DO ZACHOWANIA MILCZENIA I POWSTRZYMANIA OD SAMOOSKARŻENIA	Art. 40.2 (b), UNCRC: (b) Każdemu dziecku, które podejrzewa się lub oskarża o pogwałcenie prawa karnego, przysługują przynajmniej następujące gwarancje: (iv) Nie bycie nakłanianym do złożenia zeznań lub do przyznania się do winy. Art. 7.5, Dyrektywa 2016/343/UE w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności: Korzystanie z osób podejrzanych i oskarżonych z prawa do zachowania milczenia lub z prawa do powstrzymania się od samooskarżenia nie powinno być wykorzystywane przeciwko nim i nie może być uznawane za dowód popełnienia przez nich zarzucanego czynu zabronionego. Art. 3, Dyrektywa 2012/13/UE: 1. Państwa członkowskie zapewniają, aby osobom podejrzanym lub oskarżonym niezwłocznie udzielano informacji dotyczących przynajmniej poniższych praw procesowych, stosowanych zgodnie z prawem krajowym, aby umożliwić skuteczne wykonywanie tych praw: ... (e) prawo do zachowania milczenia. Motyw 29, Dyrektywa (UE) 2016/800: Jeżeli dziecko, które nie było początkowo osobą podejrzaną ani oskarżoną, np. świadek, stanie się osobą podejrzaną lub oskarżoną, wówczas to dziecko powinno mieć prawo do powstrzymania się od samooskarżenia oraz prawo do zachowania milczenia, według prawa UE oraz ECHR, zgodnie z interpretacją Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (Trybunał Sprawiedliwości) oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.	ECtHR, 17 grudnia 1996 r., Saunders przeciwko Wielkiej Brytanii: Chociaż artykuł 6 Konwencji nie mówi o tym wprost, prawo do zachowania milczenia oraz prawo do powstrzymania się od samooskarżenia są powszechnie uznawanymi międzynarodowymi standardami, leżącymi u podstaw pojęcia rzetelnej procedury w ramach artykułu 6. ECtHR, 2 marca 2010 r., Adamkiewicz przeciwko Polsce: W tej sprawie Trybunał orzekł, że fakt, iż dziecko było przesłuchiwane bez obecności adwokata oraz nie zostało poinformowane o swoim prawie do zachowania milczenia i do powstrzymania się od samooskarżenia doprowadziło do naruszenia Artykułu 6 § 3 c) w połączeniu z Artykułem 6 §1 ECHR. Komisja Europejska, Ocena wpływu towarzysząca dokumentowi „Propozycja dyrektywy dot. gwarancji procesowych dla dzieci podejrzanym lub oskarżonym w postępowań karnych”, Bruksela, 27 listopada 2013 r., s. 77: Dziecko podejrzanе w dochodzeniu policji musi być w stanie ocenić, czy powinno skorzystać ze swojego prawa do powstrzymania się od samooskarżenia oraz, jeżeli tak, jak powinno postąpić. Należy powiedzieć, że podjęcie właściwej decyzji w tej kwestii może stanowić znaczące wyzwanie intelektualne dla każdego podejrzanego. Dziecko może następnie rozważyć, jakie stanowisko powinno zająć w kwestii korzystania ze swojego prawa do zachowania milczenia, oraz jakie mogą być tego konsekwencje.
	Art. 19, Dyrektywa (UE) 2016/800: Państwa członkowskie powinny zagwarantować, że dzieci będące osobami podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniach karnych, jak również dzieci poszukiwane, mają dostęp do skutecznych środków zaradczych w ramach prawa krajowego w przypadku naruszenia ich praw wynikających z tej dyrektywy.	Wytyczne Rady Europy w sprawie CFJ, „D. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dzieciom podczas postępowania sądowego”, § 34-35: 34. Jako posiadacze praw, dzieci powinny dysponować środkami zaradczymi umożliwiającymi skuteczne korzystanie z ich praw lub działanie w związku z naruszeniem ich praw. Prawo wewnętrzne powinno umożliwiać, tam gdzie jest to stosowne, możliwość dostępu do sądu dzieciom, które posiadają wystarczające zrozumienie swoich praw, oraz do korzystania ze środków zaradczych w celu ochrony owych praw, w oparciu o odpowiednio udzielone porady prawne. 35. Wszelkie przeszkody w dostępie do sądu, takie jak koszty postępowania lub brak doradcy prawnego, powinny być usunięte.

ŚRODKI ZARADCZE

KARTA TECHNICZNA 5

TS 5 - ORGANY KONTROLNE

Ta karta pokrótce przypomina, które organy gwarantują, że państwa będące stronami międzynarodowych i regionalnych instrumentów prawnych przestrzegają swoich zobowiązań.

Dla każdego ze standardów wymienionych na plakatach, o których mowa w **TS 1**, ustanowiono organ kontrolny.

Na poziomie Organizacji Narodów Zjednoczonych, na poziomie Rady Europy oraz na poziomie Unii Europejskiej, państwa członkowskie UE podlegają kontroli następujących organów.

1. NA POZIOMIE MIĘDZYNARODOWYM (ONZ)

a. Komitet Praw Dziecka ONZ (Komitet CRC)

Komitet CRC jest organem składającym się z 18 niezależnych ekspertów monitorujących wdrażanie UNCRC¹ oraz trzech Protokołów Opcjonalnych dot. zaangażowania dzieci w konflikt zbrojny², handlu dziećmi, prostytucji dzieci i pornografii dziecięcej³ oraz procedury komunikacji (OP3 UNCRC)⁴.

Ostatni Protokół umożliwia dzieciom składanie skarg dotyczących konkretnych naruszeń ich praw wynikających z UNCRC oraz dwóch pierwszych Protokołów Opcjonalnych⁵. **Kilka skarg zostało złożonych, jednak Komitet CRC nie wydał jeszcze żadnych decyzji⁶.**

¹ UNCRC, Część II, artykuły. 42-45.

² Protokół Opcjonalny do Konwencji Praw Dziecka dot. zaangażowania dzieci w konflikty zbrojne, przyjęty i otwarty do podpisania, ratyfikacji i przystąpienia na mocy Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego A/RES/54/263 z dnia 25 maja 2000 r., wszedł w życie 12 lutego 2002 r.

³ Protokół Opcjonalny do Konwencji Praw Dziecka dot. handlu dziećmi, prostytucji dzieci oraz pornografii dziecięcej, przyjęty i otwarty do podpisania, ratyfikacji i przystąpienia na mocy Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego A/RES/54/263 z dnia 25 maja 2000 r., wszedł w życie 18 stycznia 2002 r.

⁴ Protokół Opcjonalny do Konwencji Praw Dziecka dot. procedury komunikacji, przyjęty i otwarty do podpisania, ratyfikacji i przystąpienia na mocy Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego A/RES/54/263 z dnia 19 grudnia 2011 r., wszedł w życie 14 kwietnia 2014 r.

⁵ Zob. zwłaszcza artykuły 5 (Indywidualna komunikacja), 7 (Dopuszczalność), 12 (Komunikacja międzypaństwowa) OP3 CRC.

⁶ Listę zgłoszonych spraw można znaleźć na stronie: <http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRC/TablePendingCases.pdf>.

Wszystkie państwa-strony są zobowiązane do składania Komitetowi CRC regularnych raportów dotyczących wdrażania praw dziecka na poziomie krajowym. Państwa muszą złożyć pierwszy raport po dwóch latach od przystąpienia do UNCRC, a następnie raporty okresowe co pięć lat. Komitet zapoznaje się z każdym raportem i zgłasza swoje zastrzeżenia oraz zalecenia wobec państwa-strony w formie «obserwacji końcowych».

Komitet publikuje również swoją interpretację treści przepisów UNCRC, znaną jako „Komentarze Ogólne” na określone tematy (np., wymieniona już, CRC GC Nr 10 i Nr 12).

b. Rada Praw Człowieka (HRC) i Specjalne Procedury ONZ⁸

HRC to międzyrządowy organ w ramach systemu Organizacji Narodów Zjednoczonych odpowiedzialny za wzmocnienie promocji i ochrony praw człowieka na całym świecie, oraz za odnoszenie się do sytuacji naruszania praw człowieka i wydawaniu dotyczących ich zaleceń.

HRC ustanowiła Komitet Doradczy, który służy jako «think tank» rady, zapewniając ekspertyzy i rady na różne tematy związane z prawami człowieka, a także Procedurę Skarg umożliwiającą osobom i organizacjom zgłaszanie naruszeń praw człowieka do Rady.

Powszechny Przegląd Okresowy (UPR) to proces przeprowadzany przez państwo, pod patronatem HRC, dający każdemu z Państw okazję do zadeklarowania, jakie akcje podjęło w celu poprawy sytuacji związanej z prawami człowieka w swoim kraju oraz do realizacji swoich zobowiązań

⁷ Komentarz Ogólny nr 1 (2001): cele edukacji; Komentarz Ogólny nr 2 (2002): rola niezależnych krajowych Instytucji Praw Człowieka w Ochronie i Promocji Praw Dziecka; Komentarz Ogólny nr 3 (2003): HIV/AIDS a prawa dzieci; Komentarz Ogólny nr 4 (2003): zdrowie i rozwój nastolatków w kontekście Konwencji Praw Dziecka; Komentarz Ogólny nr 5 (2003): ogólne środki wdrożenia Konwencji Praw Dziecka; Komentarz Ogólny nr 6 (2005): traktowanie dzieci bez osób towarzyszących lub oddzielonych od rodziny poza krajem pochodzenia; Komentarz Ogólny nr 7 (2005): wdrożenie praw dziecka we wczesnym dzieciństwie; Komentarz Ogólny nr 8 (2006): prawo dziecka do ochrony przed karami cielesnymi oraz innymi okrutnymi lub poniżającymi formami kary; Komentarz Ogólny nr 9 (2006): prawa dzieci z niepełnosprawnościami; Komentarz Ogólny nr 10 (2007): prawa dzieci w wymiarze sprawiedliwości dla nieletnich; Komentarz Ogólny nr 11 (2009): dzieci rdzennej ludności oraz ich prawa wynikające z Konwencji; Komentarz Ogólny nr 12 (2009): prawo dziecka do bycia wysłuchanym; Komentarz Ogólny nr 13 (2011): prawo dziecka do wolności od wszelkich form przemocy; Komentarz Ogólny nr 14 (2013): prawo dziecka do uwzględnienia jego najlepiej pojętego interesu jako priorytetu; Komentarz Ogólny nr 15 (2013): prawo dziecka do najwyższego dostępnego standardu zdrowia; Komentarz Ogólny nr 16 (2013): zobowiązania państw dotyczące wpływu sektora przedsiębiorstw na prawa dzieci; Komentarz Ogólny nr 17 (2013): prawo dziecka do wypoczynku, czasu wolnego, zabawy, rekreacji, życia kulturalnego i sztuki; Komentarz Ogólny nr 18 (2014) dot. szkodliwych praktyk; Komentarz Ogólny nr 19 (2016) dot. budżetów publicznych na rzecz realizacji praw dzieci; Komentarz Ogólny nr 20 (2016) dot. wdrożenia praw dzieci w okresie dorastania oraz Komentarz Ogólny nr 21 (2017) dot. dzieci żyjących na ulicy.

⁸ Zob. <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/AboutCouncil.aspx>.

dot. praw człowieka.

HRC pracuje też ze Specjalnymi Procedurami ONZ ustanowionymi przez dawną Komisję ds. praw człowieka, a obecnie przejętymi przez HRC. Składają się one ze Specjalnych Sprawozdawców⁹, specjalnych przedstawicieli oraz niezależnych ekspertów i grup roboczych monitorujących, badających, doradzających oraz składających publiczne raporty dot. praw człowieka. Organy ONZ mają możliwość złożenia wizyty w konkretnej sprawie danego kraju po uzgodnieniu z zainteresowanym państwem. Zalecenia są publikowane i prezentowane UN HRC, jednak nie są wiążące wobec państw.

2. NA POZIOMIE RADY EUROPY

a. Komisarz Praw Człowieka Rady Europy

Komisarz Praw Człowieka to niezależna instytucja pozarządowa w ramach Rady Europy upoważniona do promowania świadomości oraz poszanowania praw człowieka w 47 państwach należących do Rady Europy¹⁰.

Działalność tych instytucji skupia się na trzech głównych, blisko powiązanych obszarach: 1. Wizyty krajowe oraz dialog z władzami i społeczeństwem obywatelskim; 2. Tematyczne sprawozdania oraz doradztwo w kwestii systematycznego wdrażania praw człowieka; 3. Działania zwiększające świadomość.

Podobnie jak organy ONZ, Komisarz przeprowadza wizyty we wszystkich państwach-stronach w celu monitorowania i oceny sytuacji związanej z prawami człowieka. Podczas takich wizyt spotyka się z najwyższymi przedstawicielami rządu, parlamentu, wymiaru sprawiedliwości, społeczeństwa obywatelskiego oraz krajowych struktur działających na rzecz praw człowieka. Rozmawia również ze zwykłymi ludźmi, którzy mają uwagi związane z prawami człowieka, a także odwiedza miejsca o znaczeniu dla praw człowieka, w tym więzienia, szpitale psychiatryczne, ośrodki dla azylantów, szkoły, domy dziecka oraz osiedla zamieszkiwane przez szczególnie narażone grupy.

⁹ Specjalny sprawozdawca ds. prawa do edukacji: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/SREducation/Pages/SREducationIndex.aspx>; Specjalny sprawozdawca ds. niezależności sędziów i adwokatów: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Judiciary/Pages/IDPIndex.aspx>; Specjalny sprawozdawca ds. handlu dziećmi, prostytucji dzieci i pornografii dziecięcej: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Children/Pages/ChildrenIndex.aspx>

¹⁰ Uchwała (99) 50 Komisarza Praw Człowieka Rady Europy, przyjęta przez Komitet Ministrów dnia 7 maja 1999 r. podczas 104-ej sesji (<http://www.coe.int/web/commissioner>).

Po każdej wizycie do władz danego kraju może zostać wystosowany raport lub list zawierający ocenę sytuacji związanej z prawami człowieka oraz zalecenia dotyczące tego, w jaki sposób przezwyciężyć braki w prawie i w praktyce.

Komisarz ma również prawo do interweniowania jako strona trzecia w postępowaniach przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka, składając pisemną informację lub uczestnicząc w posiedzeniach.

Komisarz prowadzi również pracę tematyczną w kwestiach kluczowych dla ochrony praw człowieka w Europie. Zapewnia doradztwo i informacje dotyczące zapobiegania łamaniu praw człowieka oraz wydaje opinie, dokumenty (Issue Papers) oraz raporty.

b. Europejski Trybunał Praw Człowieka (ECtHR)

ECtHR to międzynarodowy trybunał z siedzibą w Strasburgu, funkcjonujący w ramach Rady Europy. Trybunał podejmuje głównie decyzje dotyczące indywidualnych skarg (zgłaszanych zgodnie z Artykułami 34 i 35 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka)¹¹ w związku z rzekomymi naruszeniami praw określonych w ECHR oraz jej Protokołach¹².

Orzeczenia ECtHR są wiążące dla 47 państw członkowskich Rady Europy, które ratyfikowały ECHR (w tym wszystkie państwa członkowskie UE, więcej informacji na s. 45 □).

c. Europejski Komitet Praw Społecznych (ECSR)

ECSR to organ składający się z 15 niezależnych i bezstronnych ekspertów, orzekający o zgodności praw i praktyk krajowych z Europejską Kartą Społeczną (ESC), poprzez procedurę skarg zbiorowych lub procedurę sprawozdań krajowych¹³.

ESC gwarantuje szeroki zakres codziennych praw człowieka związanych

¹¹ ECtHR może otrzymywać zgłoszenia od dowolnej osoby, organizacji pozarządowej lub grupy osób, które twierdzą, że padły ofiarą naruszenia przez jedną z Wysokich Umawiających się Stron praw określonych w Konwencji lub jej Protokołach (art. 34 ECHR). Art. 35 ECHR określa kryteria zgłaszania pojedynczych skarg.

¹² Jurysdykcja ECtHR obejmuje wszystkie kwestie dotyczące interpretacji i stosowania ECHR oraz jej Protokołów (art. 32 ECHR).

¹³ Wyznaczone organizacje krajowe i międzynarodowe mogą składać skargi zbiorowe przeciwko państwom, które są stronami ESC i przyjęły procedurę skarg. Więcej informacji na stronie ECSR: <https://www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter>.

z zatrudnieniem, warunkami mieszkaniowymi, zdrowiem, edukacją, ochroną społeczną i opieką społeczną.

ECSR to ważny organ monitorujący ochronę praw dziecka. Pomimo faktu, że kwestie związane z wymiarem sprawiedliwości w sprawach karnych leżą poza zakresem kompetencji ESC, mechanizm skargi zbiorowej mógłby zostać wykorzystany w zagwarantowaniu wychowawczego, ochronnego i opiekuńczego charakteru wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.

3. NA POZIOMIE UNII EUROPEJSKIEJ

Na poziomie UE, Komisja Europejska (w pierwszej instancji) oraz Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (CJEU) są organami odpowiedzialnymi za kontrolowanie, czy państwo członkowskie UE transponowało dyrektywę prawidłowo i/lub na czas.

Więcej informacji na temat procesu transpozycji dyrektyw UE znajduje się w **TS 2**.

a. Komisja Europejska

Komisja Europejska pełni rolę „Strażnika traktatów” i jest odpowiedzialna za monitorowanie prawidłowego stosowania prawa UE. W tym względzie Komisja może wszcząć wobec państwa członkowskiego oskarżonego o łamanie prawa UE postępowanie w sprawie naruszenia przepisów¹⁴.

W odniesieniu do procedur w sprawie naruszenia przepisów przeciwko państwom członkowskim UE które nie spełnią swojego obowiązku transponowania dyrektyw UE dot. praw do rzetelnego procesu sądowego prawidłowo i w terminie, Komisja Europejska wszczęła procedury poprzedzające oskarżenie po upływie terminów transpozycji przeciwko:

- 9 państwom członkowskim UE w związku z transpozycją Dyrektywy 2013/48/UE dot. prawa dostępu do adwokata;¹⁵
- 16 państwom członkowskim UE w związku z transpozycją Dyrektywy 2010/64/UE w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym;¹⁶

¹⁴ Również państwo członkowskie może wnieść przeciwko innemu państwu członkowskiemu skargę opartą na zarzucanym naruszeniu zobowiązania, które na nim ciąży na podstawie traktatów, jednak zanim przedstawi tę kwestię Trybunałowi Sprawiedliwości, powinno wnieść sprawę do Komisji Europejskiej (więcej informacji o tej procedurze znajduje się w art. 259 TFEU).

¹⁵ Luksemburg, Bułgaria, Francja, Słowenia, Chorwacja, Grecja, Słowacja, Cypr i Niemcy (Formalne zawiadomienie).

¹⁶ Litwa, Belgia, Słowenia, Rumunia, Luksemburg, Grecja, Irlandia, Włochy, Słowacja, Austria, Hiszpania, Finlandia, Węgry, Malta, Bułgaria i Cypr.

- 7 państwom członkowskim UE w związku z Dyrektywą 2012/13/UE dot. prawa dostępu do informacji¹⁷

Główne cechy tej konkretnej procedury zostały zarysowane schematycznie poniżej.

1. Procedura w sprawie naruszenia przepisów

Państwo członkowskie może zostać poddane procedurze w sprawie naruszenia przepisów zgodnie z artykułem 258 TFEU który mówi, że:

„Jeśli Komisja uzna, że państwo członkowskie uchybiło jednemu z zobowiązań, które na nim ciążą na mocy traktatów, wydaje ona uzasadnioną opinię w tym przedmiocie, po uprzednim umożliwieniu temu państwu przedstawienia swych uwag. Jeśli państwo to nie zastosuje się do opinii w terminie określonym przez Komisję, może ona wnieść sprawę do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej»¹⁸

Z owego artykułu wynika, że procedura w sprawie naruszenia przepisów zawsze rozpoczyna się od „procedury formalnej” składającej się z kilku kroków określonych w TFEU:

1. „Etap poprzedzający oskarżenie”: Komisja Europejska wysłała formalne zawiadomienie z żądaniem dalszych informacji od państwa członkowskiego. Poprzez to zawiadomienie, Komisja umożliwia danemu państwu członkowskiemu przedstawienie swojego punktu widzenia odnośnie do konkretnego naruszenia prawa UE. Odpowiedź jest wymagana w wyznaczonym terminie, zwykle w ciągu 2 miesięcy;

2. „Uzasadniona opinia”: jeżeli formalne zawiadomienie nie spotka się z żadną odpowiedzią lub jeżeli obserwacje zaprezentowane przez państwo członkowskie w odpowiedzi na zawiadomienie nie mogą zostać uznane za zadowalające, wówczas Komisja przechodzi do kolejnego etapu procedury w sprawie naruszenia przepisów, czyli „uzasadnionej opinii”. Na tym etapie Komisja wyjaśnia, dlaczego uważa, że państwo członkowskie narusza prawo UE i wzywa owo państwo członkowskie do zawiadomienia Komisji o środkach podjętych w celu realizacji specyfikacji w określonym terminie, zazwyczaj w ciągu 2 miesięcy.

¹⁷ Luksemburg, Cypr, Malta, Słowenia, Słowacja, Hiszpania i Czechy.

¹⁸ Więcej wyjaśnień można znaleźć na stronie internetowej samej Komisji Europejskiej : https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/overview-law-making-process/applying-eu-law/monitoring-implementation-eu-directives/infringement-procedure_en.

3. Jeżeli państwo członkowskie nadal nie zapewni zgodności z prawem UE, Komisja Europejska może¹⁹ zdecydować o skierowaniu sprawy do Trybunału Sprawiedliwości (CJEU) do „etapu sądowego”.

Reguły tego drugiego etapu procedury w sprawie naruszenia przepisów zostały opisane w artyku 260 TFEU²⁰:

1. Jeżeli CJEU uzna, że państwo członkowskie nie spełniło swojego zobowiązania wynikającego z traktatów, wówczas ogłasza on naruszenie i prosi dane państwo członkowskie o podjęcie środków koniecznych do przestrzegania prawa UE (zwykły wyrok deklaratoryjny CJEU);

2. Jeżeli państwo członkowskie nie podejmie środków zapewniających wykonanie wyroku Trybunału, Komisja umożliwi temu państwu przedstawienia uwag. Na tym etapie Komisja poinformuje również państwo o karach, których nałożenie uznaje za stosowne;

3. Komisja Europejska może wówczas ponownie przedstawić sprawę przed CJEU i wprost poprosić Trybunał o nałożenie kar na państwo członkowskie, w oparciu o czas trwania i powagę naruszenia oraz wielkość zaangażowanego państwa członkowskiego;

4. Jeżeli Trybunał stwierdza, że dane państwo członkowskie nie zastosowało się do jego wyroku, może na nie nałożyć karę pieniężną (wyrok skazujący CJEU).

Przez odstąpienie od tych zasad ogólnych, Traktat Lizboński wprowadził szczególną procedurę dla państwa członkowskiego, które nie poinformuje Komisji Europejskiej o środkach krajowych przyjętych w celu transpozycji dyrektywy UE.

W takich szczególnych okolicznościach, drugie postępowanie przed CJEU nie jest konieczne do nałożenia na państwo członkowskie kary finansowej. Oznacza to, że kiedy Komisja Europejska zgłasza państwo członkowskie do Trybunału Sprawiedliwości za pierwszym razem, może zaproponować Trybunałowi kary jakie uznaje za stosowne, a w rezultacie, kiedy Trybunał Sprawiedliwości ogłosi pierwszy wyrok w takiej sprawie, może już znajdować się na pozycji pozwalającej nałożyć sankcje na nade państwo członkowskie²¹.

¹⁹ Komisja Europejska posiada kompetencje, ale nie obowiązek, aby skierować państwo członkowskie do CJEU.

²⁰ Wskazówki są dostępne na stronie: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/news/docs/infringements/article_260.pdf.

²¹ TFEU, art. 260.3: „Kiedy Komisja złoży sprawę przed Trybunałem, na podstawie Artykułu 258, z tytułu niewypełnienia przez dane państwo członkowskie obowiązku zawiadomienia o środkach transpozycji dyrektywy przyjętych w ramach procedury legislacyjnej, wówczas może ona, jeżeli uzna to za stosowne, określić wielkość ryczałtu lub okresowej kary pieniężnej, jaką zapłacić ma dane państwo członkowskie, którą Komisja uzna za stosowną do okoliczności. Jeżeli Trybunał stwierdza, że nastąpiło naruszenie prawa, może nałożyć na dane państwo członkowskie ryczałt lub okresową karę pieniężną w wysokości nie przekraczającej kwoty ustalonej przez Komisję. Obowiązek zapłaty staje się ważny w dniu podanym przez Trybunał w jego wyroku”.

b. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (CJEU)²²

CJEU jest odpowiedzialny za zapewnienie jednolitego i spójnego stosowania prawa UE we wszystkich państwach członkowskich UE oraz wydaje decyzje dotyczące wielu rodzajów działań prawnych, w szczególności:

- Procedury w sprawie naruszenia przepisów (omawiane powyżej).
- Skargi o stwierdzenie nieważności²³
- Skargi na bezczynność²⁴
- Powództwa o odszkodowanie²⁵
- Orzeczenia wydane w trybie prejudycjalnym (omawiane poniżej □);

1. Orzeczenie w trybie prejudycjalnym

Jednym z najważniejszych instrumentów Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, który gwarantuje pewność prawną poprzez jednolite stosowanie prawa UE jest orzeczenie w trybie prejudycjalnym (TFEU, art. 267).

Jak już wspomniano w Instrukcji, do dnia dzisiejszego większość orzeczeń CJEU dotyczących dzieci ma związek ze swobodnym przepływem osób oraz kwestiami obywatelstwa UE i została wydana po wystąpieniu z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym przez sąd krajowy²⁶.

Przy obowiązku UE do propagowania ochrony praw dziecka (TEU, art. 3), włączeniu czterech podstawowych zasad UNCRC do prawa pierwotnego

²² Należy pamiętać o podziale kompetencji między Trybunałem Sprawiedliwości a sądem. Sąd jest właściwy do rozpoznawania w pierwszej instancji skarg wniesionych przez osoby fizyczne. Trybunał Sprawiedliwości jest właściwy do rozpoznawania skarg wniesionych przez państwa członkowskie. Może również wysłuchać odwołań od wyroków wydanych przez Sąd w pierwszej instancji. W tym ostatnim przypadku Trybunał Sprawiedliwości orzeka jedynie w kwestiach prawnych i nie może ponownie zbadać stanu faktycznego.

²³ Poprzez skargę o stwierdzenie nieważności strona wnosząca roszczenie (państwa członkowskie, EC, EP, Rada i osoby fizyczne pod pewnymi warunkami) żąda stwierdzenia nieważności aktu przyjętego przez instytucję, organ, urząd lub organizację UE. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej unieważnia dany akt, jeżeli zostanie uznany za sprzeczny z prawem UE (TFEU, art. 263).

²⁴ EP, Rada i EC muszą podejmować określone decyzje w określonych okolicznościach. Jeżeli nie wykonają swoich zadań, rządy UE, inne instytucje UE, osoby fizyczne (pod pewnymi warunkami) lub firmy mogą złożyć skargę do CJEU (TFEU, art. 265).

²⁵ Każda osoba fizyczna lub firma, której interesy zostały naruszone w wyniku działania lub zaniechania UE lub jej pracowników, może wszcząć przeciwko nim powództwo za pośrednictwem CJEU (TFEU, artykuły 268 i 340).

²⁶ Orzecznictwo CJEU jest dostępne pod adresem: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/en/

UE (EUCFR, artykuły 24 i 21) oraz, w szczególności, przy przyjęciu dyrektywy (UE) 2016/800, prawdopodobnym jest, że CJEU zostanie w przyszłości zasypany pytaniami związanymi z prawami procesowymi dzieci w konflikcie z prawem.

Nawet jeśli dotychczas nie wniesiono do Trybunału Sprawiedliwości sprawy dotyczącej interpretacji art. 24 EUCFR, w związku z jedną z dyrektyw dotyczących praw osób podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniach karnych, orzeczenie w trybie prejudycjalnym z pewnością może okazać się przydatnym instrumentem do propagowania i obrony praw dzieci, które weszły w konflikt z prawem.

Z tych właśnie powodów, główne charakterystyki tego potężnego instrumentu sądowego zostały wymienione schematycznie poniżej.

Cel orzeczenia w trybie prejudycjalnym:

Zapewnienie sądom krajowym możliwości zadawania pytań CJEU o interpretację lub ważność prawa UE, jeżeli ma to znaczenie w toczącej się przed nimi sprawie.²⁷

Rodzaje wniosków o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym:

- 1) Wniosek o wydanie orzeczenia w sprawie interpretacji prawa pierwotnego i wtórnego UE: sędzia krajowy zwraca się do Trybunału Sprawiedliwości o wyjaśnienie w celu prawidłowego zastosowania konkretnego przepisu UE;
- 2) Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym w kwestii ważności aktu prawa wtórnego UE wydanego przez instytucję, organ, urząd lub agencję Unii w celu sprawdzenia jego ważności. Ten sam mechanizm można zastosować w celu ustalenia, czy krajowe prawo lub krajowa praktyka są zgodne z prawem UE.

²⁷ Trybunał Sprawiedliwości wydaje decyzję wyłącznie w sprawie elementów składających się na wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony do Trybunału. Sąd krajowy pozostaje właściwy w pierwotnej sprawie, a postępowanie krajowe zostaje zawieszane do czasu wydania przez CJEU orzeczenia.

Jak działa orzeczenie w trybie prejudycjalnym:

a. Wniosek

- Sądy krajowe powinny zawsze powoływać się na CJEU w przypadku wątpliwości, które mogą prowadzić do niewłaściwego zastosowania lub niewłaściwej interpretacji prawa UE w toczącej się sprawie;²⁸
- Wniosek powinien zawierać jasną definicję faktycznych i prawnych elementów sprawy, a także rozporządzeń prawa UE, które są szczególnie istotne i mają zastosowanie w przedmiotowej sprawie;

b. Ograniczenia:

- a) Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym nie może opierać się na przypadku hipotetycznym lub ewidentnie nieistotnym;
- b) Jeżeli konkretna sprawa mogła być przedmiotem skargi o stwierdzenie nieważności, nie można jej zakwestionować w trybie prejudycjalnym;
- c) Jedna ze stron zaangażowanych w spór może wystąpić do sędziego krajowego z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, przy czym decyzja o skierowaniu sprawy do CJEU jest podejmowana przez sędziego krajowego lub sąd krajowy.

Niemniej jednak, zgodnie z art. 267 TFUE sądy krajowe, które działają jako sąd rozstrzygający sprawę w ostatniej instancji (tj. przeciwko którego orzeczeniom nie ma środka odwoławczego), są zobowiązane do zwrócenia się do Trybunału Sprawiedliwości z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym.

Istnieją pewne wyjątki od tej ostatniej zasady, które umożliwiają sądom krajowym rozstrzygającym sprawę w ostatniej instancji odmowę złożenia wniosku do CJEU o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, gdy:

- 1) CJEU już orzekł w tej samej sprawie;
- 2) Interpretacja rozpatrywanego przepisu prawa UE jest oczywista;
- 3) W przedmiotowej kwestii istnieje utrwalone orzecznictwo CJEU;

c. Wpływ na toczącą się sprawę

Spór krajowy zawieszają do czasu wydania orzeczenia przez CJEU, na którym powinno opierać się ostateczne orzeczenie sądu krajowego.

²⁸ За повече информация виж Препоръки на Съда на ЕС към националните съдилища и трибунали във връзка с образуването на преюдициално производство (2016/C 439/01): [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016H1125\(01\)&from=IT](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016H1125(01)&from=IT).

d. Rodzaje procedur w nagłych przypadkach

Artykuł 267 TFUE stanowi, że *«w sprawie [...] dotyczącej osoby pozbawionej wolności, Trybunał stanowi w jak najkrótszym terminie»*. W tym względzie Regulamin postępowania przed CJEU przewiduje dwa szczególne tryby postępowania prejudycjalnego:²⁹

- 1) Przyspieszony tryb prejudycjalny: wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym może podlegać przyspieszonemu trybowi prejudycjalnemu, jeżeli charakter sprawy i wyjątkowe okoliczności wymagają niezwłocznego rozstrzygnięcia;
- 2) Pilny tryb prejudycjalny: tryb ten ma zastosowanie wyłącznie w obszarach dotyczących wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Był on już wykorzystywany przez Trybunał Sprawiedliwości w wielu sprawach dotyczących praw dziecka w kwestiach związanych głównie z odpowiedzialnością rodzicielską.³⁰ Procedura ta powinna być również stosowana w sprawach dotyczących dzieci w konflikcie z prawem, w szczególności w przypadkach, gdy są one pozbawione wolności.

e. Skutki prawne orzeczeń w trybie prejudycjalnym

- Dziś nie ma wątpliwości, że każda decyzja wydana przez CJEU w trybie prejudycjalnym jest skuteczna erga omnes, co oznacza, że jest wiążąca nie tylko dla krajowego sądu odsyłającego, ale także dla sądów krajowych innych państw członkowskich. W praktyce decyzje CJEU uznaje się za wiążące precedensy;
- W kontekście wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczącego ważności przepisów, jeżeli rozporządzenie lub instrument prawny prawa UE zostanie unieważniony, wszystkie inne przyjęte na jego podstawie instrumenty są automatycznie nieważne. Zwykle orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej mają moc wsteczną, ale Trybunał może również zdecydować o uznaniu za nieważny akt prawa Unii ze skutkiem ex nunc w celu zachowania pewności prawnej i ochrony uzasadnionych oczekiwań.

²⁹Artykuły 105-114 Regulaminu postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości Unii Europejskiej.

³⁰ Zob. na przykład CJEU, 23 grudnia 2009 r., *Detiček* (C-403/09); CJEU, 1 lipca 2010 r., *Povse* (C-211/10); CJEU, 5 października 2010 r., *McB* (C-400/10); CJEU, 22 grudnia 2010 r., *Aguirre Zarraga* (C-491/10); CJEU, 22 grudnia 2010 r., *Mercredi* (C-497/10). Zob. również sprawozdanie CJEU pt. „Report on the use of the urgent preliminary ruling procedure by the Court of Justice” (Sprawozdanie z zastosowania pilnej procedury prejudycjalnej przez Trybunał Sprawiedliwości) przekazane Radzie zgodnie z oświadczeniem załączonym do decyzji z dnia 20 grudnia 2007 r. (OJ L 24 z 29 stycznia 2008 r., s. 44): https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-07/en_rapport.pdf.

KARTA TECHNICZNA 6

TS 6 - ZAKRES STOSOWANIA ZESTAWU DYREKTYW UE DOTYCZĄCYCH PRAWA DO RZETELNEGO PROCESU SĄDOWEGO

Ta karta techniczna ma na celu wyjaśnienie jednej z najważniejszych kwestii związanych z interpretacją rodzaju i charakteru postępowań objętych zakresem stosowania dyrektywy UE (EU) 2016/800 oraz, w konsekwencji, wszystkich dyrektyw UE dot. praw do sprawiedliwego procesu.

Wszystkie dyrektywy przyjęte w ramach Planu Działania Rady (mającego na celu wzmocnienie praw procesowych osób podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniach karnych)¹ dotyczy dzieci od momentu, w którym staną się one świadome, iż są podejrzane lub zostały oskarżone o popełnienie czynu zabronionego, niezależnie od tego, czy zostały pozbawione wolności. Dyrektywy obowiązują aż do zakończenia postępowania karnego, przez co rozumie się ostateczne ustalenie kwestii, czy dziecko podejrzane lub oskarżone popełniło czyn zabroniony, w tym, jeżeli dotyczy, skazanie oraz odwołanie się od wyroku.

Zakres stosowania owych dyrektyw zależy wówczas od definicji pojęć postępowanie „karne” oraz „przestępstwo” (ang. criminal w obu przypadkach - przyp. tłum.).

W tym względzie, motyw 17 Dyrektywy (UE) 2016/800 mówi, że: *„Niniejsza dyrektywa dotyczy wyłącznie postępowań karnych. Nie dotyczy ona innych rodzajów postępowań, w szczególności postępowań specjalnie zaprojektowanych dla dzieci, które mogą prowadzić do zastosowania środków ochronnych, poprawczych bądź wychowawczych.”*

Aby zrozumieć ten motyw, należy mieć świadomość, iż, w państwach członkowskich UE mogą istnieć znaczące różnice pomiędzy rodzajami postępowań dotyczących dzieci w konflikcie z prawem.

¹ Rezolucja Rady dotycząca Harmonogramu działań mających na celu wzmocnienie praw procesowych osób podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniu karnym, 30 listopada 2009 r., JO C/295/1.

W niektórych państwach, na przykład, istniejący system wymiaru sprawiedliwości wobec dzieci wywodzi się z koncepcji systemu opieki społecznej oraz edukacji i nie jest uznawany za karny per se (na przykład w Belgii i w Polsce). W innych państwach, część systemu wymiaru sprawiedliwości wobec dzieci jest uznawana za czysto administracyjną i w związku z tym nie jest ona karna per se (na przykład w Bułgarii, kiedy osoba jest podejrzana o popełnienie czynu zabronionego).

1) Pierwszy powód wynika z chęci przestrzegania zasady pomocniczości ponieważ, według niektórych, postępowania inne niż karne nie mogą powodować współpracy sądowniczej w kwestiach karnych pomiędzy państwami członkowskimi, co wykracza poza kompetencje UE.²

W odpowiedzi należy zauważyć, że zdarzały się już sprawy w których, na przykład, Europejski nakaz aresztowania (EAW), wydany za dzieckiem, został wykonany przez państwo członkowskie, nawet jeżeli EAW nie był oparty na postępowaniu karnym.³

2) Drugim powodem jest uniknięcie nakładania na państwa członkowskie obowiązku definiowania jako „przestępstwa” pewnych czynów popełnionych przez dzieci, które, w pewnych systemach krajowych, nie są uznawane za przestępstwa, aby zapobiec sytuacji, w której owe państwa przekształcały swoje systemy wymiaru sprawiedliwości wobec dzieci w systemy karne stricto sensu, co doprowadziłoby do wprowadzania dzieci w traumatyczny proces.

Jednakże restrykcyjna interpretacja (lub definicja) „karnego” charakteru postępowania w sprawach nieletnich mogłaby ograniczyć stosowanie międzynarodowych i regionalnych instrumentów prawnych dających najlepsze gwarancje ochrony praw dzieci w konflikcie z prawem.

W Dyrektywie (UE) 2016/800, nie istnieje definicja pojęć „postępowania karne” czy „czyn zabroniony” („przestępstwo”).

Z braku takiego wyjaśnienia ze strony prawa UE, interpretacja motywu

² D. De Vocht, M. Panzavolta, M. Vanderhallen, M. Van Oosterhout, *Procedural safeguards for juvenile suspects in interrogations. A look at the Commission's Proposal in light of an EU comparative study, (Zabezpieczenia proceduralne dla niepełnoletnich osób podejrzanych podczas przesłuchań. Spojrzenie na Propozycję Komisji w świetle badania porównawczego UE)* w *New Journal of European Criminal law*, cz. 5, wydanie 4, 2014 r., s. 486.

³ Chodzi o EAW wystany przez władze belgijskie (nakaz sądowy Sądu Rodzinnego) do Polski, dotyczący 17-letniego dziecka. EAW został wydany w Belgii podczas etapu, na którym postępowanie nie było jeszcze uznawane za „karne” (patrz: Rada Unii Europejskiej, Ocena raportu dot. czwartej rundy wzajemnych ewaluacji, „Praktyczne stosowanie Europejskiego nakazu aresztowania oraz związane z nim procedury wydawania osób pomiędzy państwami członkowskimi”. Raport ws. Polski, 14 grudnia 2007 r. (ST 14240/1/07), s. 22-24).

Pojawienie się motywu 17 w Dyrektywie (UE) 2016/800 miało miejsce dopiero na zaawansowanym etapie procesu legislacyjnego (nie był on włączony do oryginalnego projektu Komisji, dostępnego na stronie <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2013:0822:FIN>).

17 oraz, co za tym idzie, zakres Dyrektywy (UE) 2016/800 (ale również, a fortiori, wszystkich innych dyrektyw dotyczących prawa do rzetelnego procesu sądowego), musi być interpretowany zgodnie z ogólnymi zasadami międzynarodowymi dotyczącymi wymiaru sprawiedliwości dla dzieci. W szczególności:

a) Należy podkreślić, że wszystkie państwa członkowskie UE są stronami ECHR i w związku z tym muszą stosować się do wyroków ECtHR. Orzecznictwo ECtHR jest również regularnie stosowane przez CJEU do interpretacji prawa UE i, w konsekwencji, musi być uwzględniane przy interpretacji zakresu stosowania wymienionych wyżej dyrektyw UE z tej perspektywy.

W swoim wyroku w sprawie Engel i inni przeciwko Holandii, ECtHR zarysował trzy łączne kryteria określenia karnego charakteru czynu zabronionego oraz, co za tym idzie, stosowania artykułu 6 ECHR (Prawo do rzetelnego procesu sądowego): (1) klasyfikacja w prawie krajowym, (2) charakter czynu zabronionego oraz (3) surowość kary, jaka może zostać wymierzona danej osobie.⁴

Ponadto ECtHR potwierdził ważną zasadę dotyczącą konkretnie gwarancji procesowych dla dzieci w konflikcie z prawem w swoim niedawnym wyroku w sprawie Blokhin przeciwko Rosji: „*Dziecko w żadnym przypadku nie może być pozbawione gwarancji procesowych, z tego tylko powodu, że według prawa krajowego procedura która mogłaby doprowadzić do pozbawienia wolności ma na celu ochronę interesów niepełnoletnich, a nie wymierzanie kary*”.⁵

ECTHR (GC), 23 marca 2016 r., *Blokhin przeciwko Rosji*, nr skargi 47152/06:

„Wielka Izba nie widzi powodu aby odchodzić od wniosków Izby, według których postępowania przeciwko skarżącemu stanowiły postępowanie karne w rozumieniu artykułu 6 Konwencji. Podobnie do Izby, podkreśla ona potrzebę spojrzenia poza pozory i zastosowany język, a skupienia się na realiach sytuacji. Umieszczenie na trzydzieści dni w ośrodku zatrzymań tymczasowych dla niepełnoletnich sprawców nosiło jawne znamiona zarówno środka odstraszącego, jak i kary”.

W tym sensie, krajowa klasyfikacja postępowania jako „karne” bądź „inne niż karne” nie jest decydująca dla zastosowania (lub nie) gwarancji procesowych zapisanych w artykule 6 ECHR. Podążając tym tokiem rozumowania, ECtHR oświadczył, że gwarancje rzetelnego procesu sądowego muszą obowiązywać również w postępowaniach rodzinnych i administracyjnych, które w swojej istocie są karne.

⁴ ECtHR, 8 czerwca 1976 r., *Engel i inni przeciwko Holandii*, nr skargi 5100/71, §82.

⁵ ECTHR, 23 marca 2016 r., *Blokhin przeciwko Rosji*, nr skargi 47152/06, § 196, s. 64. Patrz też: ECtHR, 2 marca 2010 r., *Adamkiewicz przeciwko Polsce*, skarga nr 54729/00.

ECtHR mówi zatem niezwykle jasno: odmawianie dziecku gwarancji procesowych do rzetelnego procesu sądowego wyłącznie na podstawie krajowej klasyfikacji postępowania w sprawach nieletnich jako „ochronne/opieki społecznej” jest sprzeczne z ECHR.

Celem niniejszej Instrukcji jest zachęcenie do stosowania tej interpretacji wobec gwarancji zapisanych w dyrektywach UE 2010/64/EU (dot. prawa do tłumaczenia ustnego i pisemnego), 2012/13/EU (dot. prawa do informacji), 2013/48/EU (dot. prawa do dostępu do prawnika), (UE) 2016/800 (dot. gwarancji procesowych dla dzieci w konflikcie z prawem), 2016/343 (dot. domniemania niewinności) oraz (UE) 2016/1919 (dot. pomocy prawnej dla osób podejrzanych i oskarżonych), aby zapobiec przyszłym i ewentualnym napięciom w związku z ECtHR.

b) Po drugie, jest również kluczowe aby podkreślić, że UNCRC ma ważny status w orzecznictwie ECtHR (w odróżnieniu od orzecznictwa CJEU⁶) i co za tym idzie, wyroki ECtHR stanowią ważną platformę, poprzez którą zasady i prawa UNCRC mogą pośrednio przeniknąć do prawa UE.

W tym znaczeniu, przepisy UNCRC należy brać pod uwagę jako wskaźniki interpretowania zakresu stosowania dyrektyw UE, takich jak, na przykład, artykuł 40, który zawiera kilka gwarancji procesowych zawartych również w dyrektywie (UE) 2016/800.

c) Po trzecie, w zakresie prawa UE, należy zaznaczyć, że definicja autonomiczna pojęcia «czyn zabroniony» („przestępstwo”), niezależnie od klasyfikacji krajowej, została już podana przez CJEU w jego orzecznictwie⁷.

CJEU w rzeczy samej stosował „kryteria Engela”, ustanowione przez ECtHR, w kilku ze swoich wyroków⁸ oraz, w tym zakresie, również motyw 11 dyrektywy (UE) 7 dot. domniemania niewinności wyraźnie odwołuje się do ECtHR mówiąc, że: „Ta dyrektywa powinna obowiązywać wyłącznie wobec postępowań karnych zgodnie z interpretacją Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (Trybunał Sprawiedliwości), bez uszczerbku dla orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka».

Ponadto w procesie przyjmowania dyrektywy (UE) 2016/800, zarówno Europejski Komitet Społeczno-Ekonomiczny (który przedstawił swoją opinię ws. propozycji EC)⁹, jak i Parlament Europejski¹⁰ wyraźnie poprosiły o autonomiczną interpretację pojęcia „czyny zabronione”.

Zgodnie z tymi interpretacjami, wszystkie dyrektywy UE dot. praw do rzetelnego procesu sądowego powinny obowiązywać wobec każdego rodzaju postępowania, które może być zdefiniowane jako karne według „kryteriów Engela”, niezależnie od ich klasyfikacji krajowej.

⁹ *Opinia Europejskiego Komitetu Społeczno-Ekonomicznego ws. propozycji dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady dot. gwarancji procesowych dla dzieci podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniach karnych*, 25 marca 2014 r., punkt 1.5: „Komitet uważa, że pojęcie ‘postępowania karne’, zgodnie z orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w tej kwestii, powinno być możliwe do interpretowania w prawie europejskim niezależnie od jego klasyfikacji w prawach państw członkowskich. Aby jak najlepiej zagwarantować tę możliwość niezależnej interpretacji, Komitet zaleca, aby oświadczenie w motywach propozycji dyrektyw zostało usunięte, skutkując tym, że gwarancje nie będą obowiązywały wobec postępowań administracyjnych prowadzących do nałożenia sankcji»

¹⁰ *Poprawki proponowane przez Parlament Europejski w tej kwestii*: “(6a) Biorąc pod uwagę orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, karny charakter postępowania nie może zawsze być określany wyłącznie na podstawie mocy ich klasyfikacji oraz kar, jakie mogą być nałożone zgodnie z prawem krajowym. Aby osiągnąć cele Traktatów i tej dyrektywy, oraz zagwarantować pełne poszanowanie praw podstawowych, włącznie z tymi określonymi w Kartie oraz w ECHR, jest zatem stosowne, aby na potrzeby tej dyrektywy uwzględnić nie tylko formalną klasyfikację postępowania w prawie krajowym, ale również jego skutki dla życia i rozwoju dzieci, których dotyczy. Ta dyrektywa powinna być stosowana wszędzie tam, gdzie istnieje możliwość, że postępowanie zakończy się wpisem do rejestru karnego (Uzasadnienie: motyw ten jest oparty na precedensie ustanowionym przez sprawę Engela, konsekwentnie przestrzegającym zarówno przez Trybunał w Strasburgu i w Luksemburgu, oraz podkreśla potrzebę zapewnienia, że państwa członkowskie w pełni przestrzegają praw podstawowych oraz zapobiegają naruszeniom prowadzącym do orzeczeń trybunału europejskiego)”, “(6c) Gwarancje przewidziane w niniejszej dyrektywie powinny być zatem być stosowane, z ewentualnymi koniecznymi dostosowaniami, wobec wszystkich postępowań, które mogą wiązać się ze środkami ograniczającymi lub, przynajmniej znaczącymi konsekwencjami dla życia dziecka, a tym samym wpływać na procesy rozwojowe kształtujące jego osobowość, oraz w przypadkach, gdzie pomimo braku zasądzenia kary, postępowanie mogło doprowadzić do decyzji dającej do zrozumienia - nawet jedynie sugerującej - że dziecko, którego dotyczyło, było odpowiedzialne za popełnienie czynu zabronionego, o który zostało oskarżone. We wszystkich przypadkach stosowanie tej dyrektywy nie powinno być wykluczane ze względu na fakt, że postępowanie nie było spowodowane działaniami zaklasyfikowanymi przez prawo krajowe jako czyny zabronione, nie toczy się przed sądem do spraw karnych, lub nie wiąże się z sankcjami normalnie klasyfikowanymi jako karne według prawa krajowego (Uzasadnienie: Motyw ten jest oparty na precedensie ustanowionym przez sprawę Engela, konsekwentnie przestrzegającym zarówno przez Trybunał w Strasburgu i w Luksemburgu, oraz podkreśla potrzebę zapewnienia, że państwa członkowskie w pełni przestrzegają praw podstawowych oraz zapobiegają naruszeniom prowadzącym do orzeczeń trybunału europejskiego). Odwołanie do „koniecznych dostosowań” odzwierciedla elastyczne podejście, jakie należy wprowadzić podczas stosowania dyrektywy wobec omawianych spraw”. Zob. „Projekt uchwały legislacyjnej Parlamentu Europejskiego ws. propozycji dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady gwarancji procesowych dla dzieci podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniach karnych” (A8-0020/2015) - Poprawki 4 i 6.

⁶ Jak dotąd, CJEU poczynił tylko jedno odniesienie do UNCRC (CJEU, 14 lutego 2008 r., *Dynamielc Medien Vertriebs GmbH przeciwko Avides Media AG* (C-244/06)).

⁷ CJEU, 14 lutego 2013 r., *Baláž* (C-60/12), punkt 42: „pojęcie ‘sąd właściwy w szczególności w sprawach karnych’ (...), jest pojęciem autonomicznym prawa unijnego i musi być interpretowane jako obejmujące każdy sąd lub trybunał, który stosuje procedurę spełniającą merytoryczne cechy procedury karnej”.

⁸ CJEU, 5 czerwca 2012 r., *Łukasz Marcin Bonda* (C-489/10), punkt 37; CJEU, 26 lutego 2013 r., *Akerberg Fransson* (C-617/10), punkt 35.

PODSUMOWUJĄC, ABY OKREŚLIĆ ZAKRES STOSOWANIA DYREKTYW UE DOT. PRAW DO RZETELNEGO PROCESU SĄDOWEGO, NALEŻY:

1) Rozważyć krajowe postępowania w sprawach nieletnich w świetle wymienionego wyżej orzecznictwa CJEU i ECtHR oraz międzynarodowych i regionalnych instrumentów prawnych ratyfikowanych przez wszystkie państwa członkowskie UE, z uwzględnieniem ich charakteru merytorycznego oraz konsekwencji dla dzieci, a nie tylko ich klasyfikacji krajowej;

2) Pamiętać, że motyw 3 Dyrektywy 2016/800/UE dot. gwarancji procesowych dla dzieci mówi, że «choć państwa członkowskie są stronami europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (ECHR), Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka, z doświadczenia wynika, że taki akces sam w sobie nie zawsze gwarantuje wystarczający poziom zaufania do systemów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych innych państw członkowskich».

Ponieważ inne dyrektywy UE dot. praw do rzetelnego procesu sądowego zawierają podobny przepis¹⁹, oznacza to, że państwa członkowskie UE muszą wzmocnić przestrzeganie gwarancji procesowych zawartych w tych międzynarodowych instrumentach prawnych w celu zagwarantowania właściwego wdrożenia dyrektyw UE dot. praw do rzetelnego procesu sądowego;

3) Rozumieć, że w interesie państw członkowskich UE leży podjęcie wszelkich środków koniecznych do przestrzegania ich zobowiązań międzynarodowych w obszarze wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich oraz zasady pierwszeństwa prawa UE, aby zapobiec naruszeniom skutkującym postępowaniami przed ECtHR oraz CJEU.

KARTA TECHNICZNA 7

TS 7 - LISTA KONTROLNA DOTYCZĄCA PRAWA DO POMOCY ADWOKATA

1. DOSTĘP DO ADWOKATA NA WSZYSTKICH ETAPACH POSTĘPOWANIA W SPRAWACH DOTYCZĄCYCH DZIECI

A) INFORMACJE I UMOŻLIWIENIE

- W jaki sposób dziecko otrzymuje informacje o dostępie do adwokata?
- Czy państwo odgrywa wystarczającą rolę w udzieleniu informacji dziecku? (np. kampanie społeczne, ...)
- Czy edukacja pełni wystarczającą rolę przy przekazywaniu tych informacji? (np. Czy informacje te są zawarte w programie szkolnym?)
- Czy organizacje i stowarzyszenia działają jako pośrednicy w celu ułatwienia rozpowszechniania informacji?
- Jeżeli dziecko jest pozbawione wolności, w jaki sposób otrzymuje informacje o swoich prawach? Od kogo?
- Czy informacja jest przekazywana językiem przyjaznym dla dziecka?
- Czy informacje przedstawione są w rodzimym języku dziecka, lub w języku jakim się posługuje/jaki roz

¹⁹ Motyw 7 Dyrektywy 2012/13/EU (dot. prawa do informacji), motyw 6 Dyrektywy 2010/64/EU (dot. prawa do tłumaczenia pisemnego i ustnego) oraz motyw 5 Dyrektywy 2013/48/EU (dot. prawa dostępu do adwokata).

B) DOSTĘP DO ADWOKATA

I. Wybór własnego adwokata

- Czy dziecko może wybrać własnego adwokata?
- Czy istnieją mechanizmy ułatwiające dziecku wybór adwokata? Jak działają?
- Jeżeli dziecko nie ma adwokata, czy zostanie mu przydzielony automatycznie? W jaki sposób?
- W jaki sposób dzieci poznają swoich adwokatów?
- Czy dziecko otrzymuje przy tym jakąkolwiek pomoc? Od kogo?

II. System pomocy prawnej

- Czy istnieje system pomocy prawnej z urzędu na poziomie krajowym?
- Czy system ten jest dostępny dla dzieci? W jakich okolicznościach?
- W jaki sposób dziecko otrzymuje informacje o istnieniu takiego systemu?
- Czy istnieje specjalny wydział dla dzieci zaangażowanych w postępowania karne? Albo wydział dla młodzieży?
- Czy w systemie pomocy prawnej z urzędu adwokaci muszą przejść specjalistyczne szkolenie aby bronić dzieci/pomagać im?
- Jeżeli dziecko korzysta z pomocy prawnej z urzędu, to czy może wybrać swojego adwokata?
- Jeżeli dziecko korzysta z pomocy prawnej z urzędu, to czy może zmienić swojego adwokata podczas tego samego postępowania? W jakich okolicznościach?
- Czy istnieje stały prawnik (w sądzie, w biurze pomocy prawnej...) pomagający i doradzający dzieciom, które nie mają adwokata? Czy specjalizuje się w wymiarze sprawiedliwości dla nieletnich?

C) PRAWO DO TŁUMACZENIA USTNEGO I PISEMNEGO

- Czy dziecko może skorzystać z bezpłatnej pomocy tłumacza ustnego, jeśli jej potrzebuje? Kiedy/na których etapach postępowania?
- Czy dziecko może skorzystać z bezpłatnego tłumaczenia najważniejszych dokumentów?

2. PRAWNIK PRACUJĄCY Z DZIEĆMI

A) OBECNA SYTUACJA

- Czy w Państwie kraju istnieją stowarzyszenia prawników pracujących z dziećmi? Jeżeli tak, jaka jest ich rola?
- Czy prawnicy pracujący z dziećmi współpracują z innymi specjalistami? Z jakimi? W jaki sposób?

B) ROLA I MISJA

- Czy rola prawnika pracującego z dziećmi została zdefiniowana prawnie? W jaki sposób?
- Czy rola adwokata różnie się ze względu na wiek dziecka i/lub jego zdolność rozeznania?
- Czy istnieje specjalny status prawnika pracującego z dziećmi?

C) SZKOLENIE

- Czy istnieje szkolenie dla prawników pracujących z dziećmi?
- Czy szkolenie to jest obowiązkowe?
- Czy szkolenie to jest dostępne/w przystępnych cenach?
- Jak długo trwa?
- Czy szkolenie jest jednolite i zorganizowane na poziomie krajowym?
- Czy istnieje szkolenie ustawiczne przez cały okres kariery adwokata? Jakie są wymagania?
- Jaki jest projekt i treść szkolenia? Czy jest ono teoretyczne/praktyczne (czy jedno i drugie)? Czy jest to szkolenie wyłącznie z zakresu kwestii sądowych, czy też jest interdyscyplinarne, obejmując aspekty psychologiczno-społeczne? Czy szkolenie obejmuje, na przykład, wymiar wsparcia/pomocy dla dziecka?
- Kto je organizuje (uczelnie, stowarzyszenia adwokackie, NGO lub inne organizacje, etc.)?
- Czy dzieci uczestniczą w szkoleniu adwokatów? Jeżeli tak, w jaki sposób są one zaangażowane w proces?

D) MATERIAŁY

- Czy na poziomie krajowym istnieją narzędzia dotyczące roli i misji adwokatów pracujących z dziećmi (Poradniki, narzędzia/raporty do samodzielnego szkolenia itp.)?
- Czy istnieją raporty dotyczące opinii dzieci (uczestnictwo) oraz opinii specjalistów na temat systemu adwokatów pracujących z dziećmi (rola, misja, szkolenie itp.)? деца (роля, мисия, обучение и т.н.)?

3. POMOC ADWOKATA W POSTĘPOWANIU SĄDOWYM W SPRAWACH DZIECI**A) KWESTIE OGÓLNE**

- Czy istnieje obowiązek, aby dziecko podejrzane/oskarżone otrzymywało pomoc adwokata? Kiedy/na jakich etapach?
- Co się dzieje, kiedy adwokat nie jest obecny, a dziecko potrzebuje pomocy? Czy kompetentne organy przełożą posiedzenie, przesłuchanie, czynności dochodzeniowe/ związane z gromadzeniem dowodów, inne czynności, podczas których dziecko musi mieć pomoc adwokata, na inny termin?
- Czy obecność adwokata jest rejestrowana przy każdej interwencji?

B) NA RÓŻNYCH ETAPACH POSTĘPOWANIA

- Czy dziecko ma prawo do spotkania z adwokatem przed przesłuchaniem przez policję lub inny organ ścigania lub organ sądowy? Czy prawo to rzeczywiście funkcjonuje?
- Czy adwokat pracujący z dziećmi może być obecny, i czy może skutecznie pomagać swojemu klientowi podczas przesłuchania dziecka (zgodnie z artykułem 3.3 b) Dyrektywy 2013/48/EU)? Czy adwokat ma prawo interweniować? W jaki sposób? Czy może rozmawiać ze swoim klientem podczas przesłuchania? Czy może wygłaszać uwagi dotyczące raportu policji itp.?
- Czy adwokat jest obecny podczas przeprowadzania przez organy śledcze lub inne właściwe organy czynności dochodzeniowych lub

związanych z gromadzeniem dowodów, takie jak okazania, konfrontacje, eksperymenty procesowe polegające na odtworzeniu przebiegu czynu zabronionego (zgodnie z artykułem 3.3 c Dyrektywy 2013/48/EU oraz artykułem 6.3 b Dyrektywy 2016/800/UE)?

- Czy dziecko ma prawo do spotkania ze swoim adwokatem niezwłocznie po pozbawieniu wolności? Czy prawo to rzeczywiście funkcjonuje (zgodnie z artykułem 3.2 c Dyrektywy 2013/48/EU oraz artykułem 6.3 c Dyrektywy 2016/800/UE)?
- Kiedy dziecko zostało wezwane do stawienia się przed sądem właściwym w sprawach karnych, czy ma prawo do spotkania z adwokatem w odpowiednim czasie przed wystąpieniem przed sądem? Czy prawo to rzeczywiście funkcjonuje (zgodnie z artykułem 3.2 d Dyrektywy 2013/48/EU oraz artykułem 6.3 d Dyrektywy 2016/800/UE)?

C) JAKA RELACJA ZACHODZI MIĘDZY PRAWNIKIEM PRACUJĄCYM Z DZIEĆMI A JEGO KLIENTEM?

- Czy komunikacja zawsze jest prywatna i poufna?
- Czy adwokat może z łatwością komunikować się z dzieckiem pozbawionym wolności?
- Czy istnieją miejsca spotkań wygodne dla dzieci?
- Czy ten sam prawnik może interweniować na wszystkich etapach postępowania?

D) ODSTĘPSTWA (W ZAKRESIE ARTYKUŁU 6.8 DYREKTYWY 2016/800/UE)

- Czy istnieją odstępstwa od prawa do pomocy adwokata? W jakich okolicznościach?
- Czy takie odstępstwa są często stosowane?

4. NAJLEPIEJ POJĘTY INTERES DZIECKA

- Czy najlepiej pojęty interes dziecka jest wzięty pod uwagę w legislacji dotyczącej prawa dostępu do adwokata/pomocy adwokata? W jaki sposób?
- Czy najlepiej pojęty interes dziecka jest brany pod uwagę przy stosowaniu odstępstw? W jaki sposób?

5. OŚRODKI POMOCY SPOŁECZNO-PRAWNEJ (patrz: Załącznik)

- Czy ośrodki pomocy społeczno-prawnej (lub podobne struktury) istnieją na poziomie regionalnym/krajowym?
- Jeżeli tak, w jaki sposób działają? Kto w nich pracuje?

KARTA TECHNICZNA 8

TS 8 – LISTA KONTROLNA DOTYCZĄCA PRAWA DO INDYWIDUALNEJ OCENY (ART. 7 DYREKTYWY 2016/800/UE)

Niniejsza lista kontrolna została opracowana przez Child Circle.

Niniejsza lista kontrolna ma na celu pomóc państwom członkowskim UE w ustanowieniu krajowych przepisów prawnych dotyczących oceny indywidualnej dzieci w konflikcie z prawem.

1. W JAKI SPOSÓB NALEŻY DOKONAĆ INDYWIDUALNEJ OCENY?

ZAKRES OCENY:

- Kto decyduje o zakresie oceny, w szczególności biorąc pod uwagę, że istnieje możliwość dostosowania zakresu i stopnia szczegółowości indywidualnej oceny do okoliczności danej sprawy?
- Jaką rolę odgrywa prawnik w określaniu zakresu oceny?

ŹRÓDŁA INFORMACJI DO OCENY:

- Kto jest zaangażowany w ocenę?
- Czy istnieje mechanizm, który pozwala prawnikowi proponować źródła do oceny w oparciu o okoliczności sprawy lub cechy dziecka?

UDZIAŁ DZIECKA W OCENIE:

- Jakie są konsekwencje braku współpracy dziecka?
- W jaki sposób zaangażowany jest prawnik?
- Jakie mechanizmy zostały wdrożone w celu przeprowadzenia

oceny w sposób uwzględniający potrzeby dziecka, aby zapewnić uczestnictwo dziecka, zapewnić ujawnienie ważnych i istotnych informacji, oraz aby uniknąć alienacji lub traumatyzacji dziecka?

- Jaka jest rola prawnika w tym zakresie?

2. UWZGLĘDNIENIE OCENY

WYNIKI:

- Czy wyniki oceny są przekazywane dziecku i jego prawnikowi?
- W jaki sposób wyniki oceny są udostępniane prawnikowi?
- Które „właściwe organy” otrzymują wyniki oceny? (np. organy ścigania, sędziowie, prokuratorzy, pracownicy socjalni, pracownicy służby zdrowia, ośrodki, w których przetrzymywane jest dziecko pozbawione wolności?)
- Czyim obowiązkiem jest dopilnowanie, aby ocena została przedłożona sędziemu?

ZAŁĄCZNIK

OŚRODKI POMOCY SPOŁECZNO-PRAWNEJ: PLAN WDROŻENIA

Wprowadzenie

Niniejszy plan wdrożenia ma na celu zapewnić wskazówki oddziałom krajowym DCI chcącym ustanowić i/lub poprawić model SLDC. SLDC nie musi konieczne być oddzielną strukturą czy instytucją, którą DCI musi stworzyć, ale raczej mechanizmem pełniącym określone funkcje. Chociaż SLDC wymagają środków do skutecznego funkcjonowania, należy pamiętać, że nie musi to oznaczać środków oddzielnych lub wyłącznych. SLDC mogą zostać wprowadzone do głównego nurtu istniejących projektów i być finansowane przez te projekty.

Główne pojęcia

SLDC to struktury prowadzone przez interdyscyplinarny zespół, aktywnie oferujące dzieciom (tj. osobom poniżej 18 roku życia) oraz dorosłym mierzącym się z naruszeniami praw dziecka, bezpośredni dostęp do wymiaru sprawiedliwości i odpowiedniej jakości wsparcia społeczno-prawnego (w tym dostęp do informacji, skierowanie do innych ośrodków pomocy społecznej oraz porady prawne i pomoc przedstawiciela, w tym w sądzie).

Na poziomie jednostek, w trybie indywidualnym, SLDC informuje dziecko (ofiara, domniemanego sprawcę, świadka) o jego prawach człowieka oraz zapewnia, że są one faktycznie stosowane poprzez zapewnienie odpowiedniego wsparcia. SLDC zapewnia pomoc prawną (poprzez adwokata lub asystenta prawnego specjalizującego się w prawach dziecka) bezpłatnie (specjalista jest opłacany z systemu pomocy prawnej z urzędu). W ten sposób dzieci mogą aktywnie uczestniczyć w dotyczących ich decyzjach, zarówno polubownie, jak i prawnie, oraz być informowane o wszystkich aspektach ich sytuacji (procedura prawna, rola i funkcja różnych podmiotów zaangażowanych w postępowanie prawne itd.). Dziecko może następnie podejmować świadome decyzje i mówić, w jaki sposób chciałoby być bronię, stając się panem swojej obrony (na przykład, czy przyznać się do winy, czy też nie). SLDC wykracza poza zwykłą pomoc prawną, zapewniając całościowe podejście skupione na dziecku, z zespołem składającym się ze specjalistów z różnych dyscyplin (prawo, kwestie społeczne, edukacja, psychologia itd.). Na tyle, na ile jest to możliwe, SLDC gwarantuje zaangażowanie rodziców, tak aby mogli oni spełniać swój

obowiązek ochrony i wychowania swego dziecka.

Na poziomie kolektywnym, poprzez szerzenia idei wspólnoty lub społeczności, SLDC buduje społeczeństwo „przyjazne dzieciom”, które zapewnia dzieciom ochronę i szanse upodmiotowienia, wraz z systemem krajowych praw i usług, który przestrzega praw dzieci. SLDC promuje strukturalne zmiany społeczne poprzez promowanie wprowadzania praw, polityki i praktyk szczególnych dla praw dziecka i przestrzegania międzynarodowych praw i standardów. Poprzez promowanie idei oparte na ich praktykach, SLDC formułują propozycje i budują możliwości poprawy sytuacji dzieci w ich środowisku społecznym, odwołując się do władz, gdy prawa dzieci nie są w pełni respektowane. SLDC wzmacniają możliwości władz do wdrażania podstawowych praw człowieka z korzyścią dla wszystkich dzieci. SLDC często jako pierwsze identyfikują systematyczne naruszenia praw dzieci, zwiększając świadomość w społeczeństwie oraz dążąc do przeciwdziałania takim naruszeniom.

Aby działać prawidłowo, SLDC powinny mieć status niezależnych podmiotów, zdecentralizowanych, aby dotrzeć do jak największej liczby dzieci, złożone z interdyscyplinarnych zespołów (pracownicy społeczni i adwokaci, a także psychologowie, wychowawcy i inni specjaliści) korzystających z odpowiednich szkoleń. Oprócz porad prawnych, mediacji i doradztwa, oferuje się też ścieżkę skierowań, w ramach której dzieci mogą zostać skierowane do innych służb, w zależności od ich konkretnych potrzeb (zdrowie, edukacja itd.). Otrzymywane sprawy i dane są systematycznie rejestrowane i wykorzystywane do monitorowania i mapowania, jak również w mechanizmie dalszej pomocy. SLDC służą również jako podmioty prewencyjne poprzez zapewnianie informacji i edukacji w celu upodmiotowienia dzieci.

WYNIK	CELE	DZIAŁANIA
-1- Model SLDC skonsolidowany i spopularyzowany wśród krajowych oddziałów, darczyńców oraz społeczności międzynarodowej DCI	Budowanie możliwości oddziałów krajowych DCI do skutecznego i zrównoważonego wdrażania modelu SLDC	- Opracowywanie Przewodnika z szeregiem załączników (w tym narzędzi szkoleniowych oraz narzędzi do zarządzania sprawami) - Szkolenie szkoleniowców pomiędzy krajowymi oddziałami DCI - Organizowanie regionalnych i między-regionalnych spotkań DCI w celu wymiany doświadczeń
	Poprzez SLDC, budowanie wizerunku DCI, czynienie go atrakcyjnym dla darczyńców oraz dla społeczności międzynarodowej	- Zapewnienie koordynacji i kontroli jakości poprzez udzielanie wskazówek technicznych oddziałom krajowym DCI (poprzez Przewodnik oraz ekspertyzę odpowiedniej Grupy Zadaniowej SLDC) - Dokumentowanie konkretnych obiecujących praktyk oraz historii sukcesów z krajowych oddziałów DCI oraz udostępnianie ich poprzez stronę internetową i inne kanały - Opracowanie i udostępnianie raportów darczyńcom, społeczności międzynarodowej oraz odpowiednim agencjom ONZ - Przedstawianie modelu SLDC oraz historii sukcesów na forach regionalnych i międzynarodowych - Pozyskiwanie funduszy

-2- Zwiększona liczba dzieci z dostępem do wymiaru sprawiedliwości za sprawą pomocy SLDC organizowanych przez DCI na poziomie krajowym	Zwiększenie świadomości, widoczności oraz wsparcia dla SLDC na poziomie krajowym	- Formalne uruchomienie modelu SLDC na poziomie krajowym, z oddziałami krajowymi DCI oficjalnie zapraszającymi rządy, darczyńców i CSO - Rozpowszechnianie informacji na temat SLDC w mediach przez oddziały krajowe DCI
	Wzmocnienie SLDC w celu zwiększenia ich zasięgu i wydajności	- Udział w opracowaniu Przewodnika z szeregiem załączników (w tym narzędzi szkoleniowych oraz narzędzi do zarządzania sprawami) - Szkolenie lokalnego personelu DCI, wolontariuszy i innych specjalistów - Ustanowienie bazy danych oraz połączenie jej z rządową bazą danych, tam gdzie jest to możliwe - Ustanowienie sieci skierowań w ramach SLDC, gwarantując, że jest ona połączona z instytucjami wymiaru sprawiedliwości, mechanizmami społecznymi oraz usługami NGO - Zapewnienie usług prawnych i społecznych dzieciom wchodzącym w kontakt z prawem, dzieciom, które padły ofiarami przemocy oraz dziecięcom świadkom

-3- Model SLDC sformalizowany i zrównoważony	Upodmiotowienie dzieci, aby mogły one uczestniczyć w programie SLDC zarówno jako podmioty, jak i beneficjenci	- Szkolenie dzieci oraz grup/klubów młodzieżowych w szkołach i społecznościach na temat SLDC oraz tego, jak rozpowszechniać informacje wśród rówieśników, sąsiadów i rodzin. - Docieranie do dzieci w szkołach i społecznościach oraz informować je o SLDC - Produkowanie i dystrybuowanie wśród dzieci materiały przyjazne dzieciom na temat SLDC
	Zapewnienie odpowiedzialności oraz pozyskanie wsparcia rządu i darczyńców dla SLDC	- Dokumentacja obiecujących praktyk oraz historii sukcesów - Produkcja raportów rocznych/okresowych - Rozpowszechnianie raportów wśród opinii publicznej za pomocą mediów - Prezentowanie modelu SLDC oraz historii sukcesów na ważnych spotkaniach międzyagencyjnych, konferencjach i innych forach na poziomie krajowym - Dążyć do pozyskania wsparcia rządu i darczyńców dla SLDC

	Praca z rządem na rzecz spełnienia jego obowiązku wynikającego z UNCRC poprzez promocję i uzupełnianie krajowych strategii, polityki i prawa krajowego, jak również poprzez zapewnianie specjalistycznego szkolenia w zakresie praw dziecka	- Przeprowadzanie analizy interesariuszy oraz budowanie sojuszy strategicznych z udziałem UNICEF oraz inny wpływowych organizacji, w celu budowania odpowiednich służb ochrony dzieci (np. Afrykańskie Forum na rzecz polityki dotyczącej dzieci w Afryce; Liga Państw Arabskich na Bliskim Wschodzie) - Organizowanie strategicznych spotkań lobbyingowych z istotnymi interesariuszami/organami - Uczestniczenie w opracowywaniu polityk, krajowych planów działania, planów strategicznych itp. dotyczących wymiaru sprawiedliwości (dotyczących wyłącznie dzieci, lub ogólnych), oraz zapewnianie, że kwestie związane z wymiarem sprawiedliwości dla dzieci znajdują się na pierwszym planie
--	---	---

Wersja polska

Instrukcja dla państw członkowskich UE: Jak zagwarantować prawa dzieci będących w konflikcie z prawem?

Niniejsza publikacja została przygotowana przy wsparciu finansowym z Programu Wymiar Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz La Fédération Wallonie-Bruxelles (Belgia). **Za treść tej publikacji odpowiada wyłącznie organizacja Defence for Children International (DCI) w Belgii i w żadnym wypadku nie można traktować jej jako odzwierciedlenia poglądów Komisji Europejskiej ani żadnego innego darczyńcy.**

©2018, Defence for Children International (DCI) - Belgium. Wszelkie prawa zastrzeżone. Powielanie treści niniejszej publikacji jest dozwolone pod warunkiem podania jej źródła. Wnioski o pozwolenie na powielanie lub tłumaczenie publikacji należy kierować na adres: info@defensedesenfants.be.

ISBN: 9782960214635

Opracowanie graficzne i druk: Julien Bertiaux (Click Click Graphics)

Korekta wersji angielskiej: Deirdre Kelleher (UCC Ireland)

Wydrukowano w Belgii na papierze makulaturowym.

Niniejsza Instrukcja, wraz z praktycznym przewodnikiem dla adwokatów pracujących z dziećmi, stanowi ostateczny rezultat prac w ramach projektu „Mój prawnik, moje prawa” koordynowanego przez organizację Defence for Children International (DCI) w Belgii i finansowanego z Programu Wymiar Sprawiedliwości.

Wychodząc z założenia, że zbyt wiele dzieci, którym zarzuca się konflikt z prawem nadal pada ofiarą łamania ich podstawowych praw człowieka w Unii Europejskiej, niniejsza Instrukcja ma na celu wesprzeć państwa członkowskie UE w konkretnej transpozycji, wdrożeniu i stosowaniu zestawu dyrektyw UE dot. praw do rzetelnego procesu sądowego, zgodnie ze standardami i zasadami wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich ustanowionymi na poziomie międzynarodowym i regionalnym.

Instrukcja została zaprojektowana tak, aby prezentować instrumenty prawne oraz przeszkody, a także inspirujących praktyk z systemów wymiaru sprawiedliwości wobec dzieci w kilku państwach członkowskich UE. Ma ona służyć jako narzędzie zawierające ogólne wskazówki dotyczące implikacji i wyzwań związanych z wdrażaniem owych dyrektyw UE.

Niniejsza Instrukcja została zaprojektowana do użytku przez prawodawców, decydentów oraz osoby praktykujące prawo na poziomach krajowym, regionalnym czy lokalnym, pracujących nad wdrożeniem dyrektyw UE oraz powiązanych instrumentów prawnych. Może być również stosowana przez organizacje obywatelskie oraz inne organizacje do promowania prawidłowego wdrażania dyrektyw UE.

„W żadnym innym obszarze sprawiedliwość nie jest tak silnie potrzebna jak w wymiarze sprawiedliwości dla dzieci. Nieodpowiednie reakcje mogą zaszkodzić przyszłości dzieci, nierzadko trwale, a nawet przyczynić się do pogłębienia braku bezpieczeństwa. Stawka jest fundamentalna, zaś odpowiedzialność decydentów - ogromna. Jednak, paradoksalnie, system wymiaru sprawiedliwości dla dzieci jest często zaniedbywany, a nawet zapomniany.

W tym względzie interesem oraz wartością dodaną tego wspaniałego podręcznika jest zapewnienie wskazówek dla Państw członkowskich przy realizacji ich prawnych zobowiązań, włączając w to pewne rekomendacje dotyczące naprawy powszechnych niedoskonałości i przeszkód”.

**Przedmowa: Françoise TULKENS,
Wiceprzewodnicząca Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ECTHR)**

Projekt finansowany przez

PROGRAM „WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI” UNII EUROPEJSKIEJ

Współfinansowany przez
La Fédération Wallonie-Bruxelles (Belgia)

Defence for Children
DCI-BELGIUM
The worldwide movement for children's rights

<http://www.mylawyermyrights.eu>